

מועדי ה'

חודש אלול ראש השנה

אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם צמועדים זה חלקי אשר כתבתי בקיעתא דשמיא ממה שחנני השי"ת, ואלה כעולות ושלמים, שלמי חובה וגדבה, ברית קרבנות ריח ניחוח לה', אש תוקד על המזבח נהר'א נהר'א ופשטיה, דרישה ופרישה, אגדת'א ושמעתת'א, זינין ופרחין לתורה, ואלה הם מקצת הלכות, הליכות, דינים, מנהגים על אר'ץ רב'ה ותפלות לימי מועדי ה', ימי הרחמים והסליחות, חודש אלול, וימי ראש השנה.

מאת הצב"י

נחום בלאאמו"ר הרזה"ג ר' יוסף בנימין חנן

אלול תש"ע

©

כל הזכויות שמורות למחבר

משפ' חנן

רבי עקיבא 17/22 מודיעין עלית

Nachum Hanon

Rabbi Akiva 17 Apt.22

Modi'in Elite 71919 Israel

08-9298511 / 052-7616774

עיצוב כריכה: אי סטודיו 052-7654165

מכון "תורת ארם נובא"

מכון ומרכז למחקר

והולאתם לאור של ספרי וכתבי רבותינו זיע"א

לזכרון עולם
לזכר ולעילוי נשמת

האי גברא רבה המנוח היקר באדם, מוקיר ורחים רבנן
ר' יוסף מנחם אליהו ויקטור מימון זצ"ל
ב"ר אהרן ומסיעדה ז"ל
הפליא לעשות צדקה וחסד והתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים
נלב"ע ליל שימורים ט"ו ניסן התשנ"ד
תנצב"ה

זכות התורה תעמוד לרעיתו, אשת חיל עטרת בעלה
מרת מודלן מימון תחי'
אשר נדבה אותה רוחה להשתתף בהוצאת הספר
ויהי רצון שתתברך בחיים ארוכים, בבריאות איתנה מתוך נחת של קדושה
ושמחה מבניה ובנותיה, חתניה וכלותיה וכל צאצאיה.

EN SOUVENIR ETERNEL
Sanctihé en souvenir et pour l'élévation
De l'âme de cet homme qui
Appréciait et aimant les Rabbanim
R' YOSSEF MENAHEM ELIAHOU VICTOR MIMOUN
BEN AARONE ET MESSIADA Zatzal
15 Nissan 5754
Un homme qui a œuvre d'une manière Remarquable
Pour la Tsedaka et le
Hessed Un homme qui se collait aux Talmidé H'ahamim
Que le me merite de la Torah soutienne son épouse
MADAME VICTOR MIMOUN
Qu'elle puisse vivre en bonne santé dans la sainteté ia joie
En presencé de toute sa famille dt de tous ses descendants

לעילוי נשמת

**ר' דוד בן מרים ז"ל
בהיה בת בוליסה ע"ה**

לכבוד הורינו היקרים

**ד"ר רחמו וג'נט חנונו בן דיין הי"ן
יהי רצון שיזכו לרוות נחת מכל יוצאי חלציהם
יעקב ודבורה סעדיה וילדיהם**

In loving memory of our grandparents

**David ben Miriam A"H & Bahia bat Bolisa A"H
Hanono Ben Dayan**

**and our dear aunt
Victoria Adel bat Bahia A"H**

Dedicated in the Honor of our Dear Parents

Dr. Rahmo and Janet Hanono Ben Dayan

**May Hashem continue to bless them with long life, health and
happiness.**

Jack and Deborah

Julie, Jessica, Michelle, Renee

Saadia

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת

רבה של פנמה

**הרה"ג ר' ציון רחמים בן אסתר לוי זצ"ל
ורעייתו מרת שרה בת יעל ע"ה**

הונצח ע"י בנם, רבה של פנמה

הרה"ג ר' חיים לוי שליט"א

ובני הקהילה

לעילוי נשמת

אבינו זקנינו

הר"ר רפאל ברוך ארליך זצ"ל

ואביו הרה"צ ר' נחום בן ר' משה ארליך זצ"ל

ואמו מרת חיה אסתר בת ר' משה חיים ע"ה

זקנינו הר"ר אברהם מנחם מנדל

בן הרב ישראל מרדכי ברילנט זצ"ל

ורעייתו מרת חסיה יהודית בת ר' אלימלך יצחק ע"ה

לעילוי נשמת

המנוח מר ניסים רחמים בן סימבול ז"ל

וגב' סתי בת בהייה ע"ה

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

הוקדש על ידי משפחת רודי

יהי רצון שזכות המצוה תגן עליהם אלף המגן, ויזכו
לאורך ימים ושנות חיים, ועיניהם תחזנה בשמחת בניהם,
ברוב נחת ושובע שמחות, אמן.

Dedicated in loving memory of our dear father

Nissim Rahamim ben Simbal Rudy A”H

and our dear sister

Seti bat Bahia A”H

Dedicated by the Rudy Family

ירושלים כ"ט סיון תש"פ JERUSALEM

הסכמה

הובאו לפני גליונות הספר "מועדי ה'" על הלכות והליכות המועדים, מעשה ידי אומן נטע נאמן, חכו ממתקים וכולו מחמדים, תהלתו בקהל חסידים, הרה"ג רבי נחום חנן שליט"א. אשר נושא ונותן באמונה, גמר חיפוש מחיפוש בספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים חדשים גם ישנים, צולל במים אדירים ומעלה פנינים יקרות, והיו למאורות, וכביר מצאה ידו לסדר הדברים בטוב טעם ודעת, בבקיאות רבה ובסברא ישרה, אשרי יולדתו צינה וסוחרה אמיתו, באשר ה' אתו ירכו כמותו תרב גדולתו, ותנשא מלכותו, ולפעלא טבא אמינא איישר חיליה לאורייתא.

ואסיים בברכה להרה"ג המחבר שליט"א שיזכה לברך על המוגמר בקרב ימים, ויפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה, וסיב ובלה בה, ומינה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה (אבות פ"ה משנה כב), ועוד יעלה מעלה מעלה לגאון ולתפארת, ירום ונשא מאוד, והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח.

בס"ד

ג' באלול ה'תשס"ט

הסכמה

ראיתי את גליונות הדפוס לספר "מועדי ה'" שעומד להוציא לאור הרב נחום חנן שליט"א, ובו הלכות, הליכות, מנהגים ותפילות לחודש אלול וראש השנה.

המחבר אסף כעמיר גורנה את כל ההלכות והמנהגים ובאר המקורות ומה שדנו בהם. והכל ערוך בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו. בשפה ברורה ובנעימה קדושה בכדי שירוץ בהם הקורא. ויקרא למועדי ה' מקראי קודש כהלכה.

זכה המחבר להוציא דבר נאה ומתוקן מתחת ידיו, וביודעו ומכירו קא עסקינן שיראתו קודמת לחכמתו ועל כן חכמתו מתקיימת.

ולא נצטרכתי אלא לברכה שיזכה להגדיל תורה ולהאדירה מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא וימשיך ללון בעומקה של הלכה ולזכות את הציבור.

בברכה,
אליהו בקשי-דורון
הראשון לציון
ונשיא מוסדות "בנין אב"

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

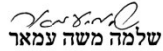
בס"ד, כ"ד טבת, תש"ע
18-18-216/ע'

א ג ר ת ב ר כ ה

הובאו לפני גליונות מהספר **"מועדי ה'"** הלכות ומנהגים על חודש אלול וראש השנה שחיבר וערך הרב **נחום חנן** שליט"א, וראיתי שמלאכה יפה וחשובה עשה בחיבור זה, ותועלתו רבה מאד, להאיר עיני הת"ח בדבר ה' זו הלכה, כי מלבד בירורי הענינים שעלו בספרו, עוד זאת עשה לטובה שסיכם והסיק מסקנות כיד ה' הטובה עליו. תורת ה' תמימה בדעת ובחכמה כיד ה' הטובה עליו.

ויהי רצון שישלים מלאכתו מתוך בריאות ורוב נחת, ויהיו כל מעשיו לשם ה' ברוך הוא, ויתקבלו דבריו בחן וחסד על רבנן ועל תלמידהון, ובזכות עמלה של תורה נזכה לראות עין בעין בשוב ה' שבות עמו ונחלתו בישועה וברחמים בב"א.

המצפה לישועת ה' ברחמים.

שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ב"ה, י"ד אב תשס"ט

הסכמה

עברתי על חלק מהספר "מועדי ה'" על חודש אלול וראש השנה, הלכות ומנהגים בטעמיהם ונימוקיהם של האברך השקדן, עדיו לפאר ותפארת בעזה"י, הרה"ג ר' נחום חנן שליט"א, וראיתי שסידר את הדברים בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, איישר חיליה לאורייתא.

וגם ראיתי שהולך בדרכו של מרן אאמו"ר עט"ר רבן של ישראל שליט"א, ופוסק הלכה כדעתו הרמה ואף משיב להחולקים, רק זאת אציין כמה נקודות לעיון וכו'*

וכאן המקום להזכיר, כי אמר לנו הרב המנוח הגר"צ אבא שאול זצוק"ל פה אל פה, כי בהרבה דברים הוא מסכים לעיקר דינא כדעת מרן אאמו"ר עט"ר שליט"א, וההבדל הוא, שהרב שליט"א אינו מתחשב במנהג, וסומך על הריב"ש שחכם גדול יכול לבטל מנהגים שיש בהם שמץ של איסור, אבל הוא (הרב אור לציון) ממשכן את נפשו כדי ליישב המנהג, אף שלפום דינא אין לנהוג כן לכתחלה, רק כיון שהכל נוהגים כן, יש ליישב המנהג.

ועוד אמר לנו הרב ע"ה, כי אלמלא מרן אאמו"ר שליט"א ח"ו היתה משתכחת תורת מרן הש"ע, והוא זה שהחזיר עטרה ליושנה שהכל ב"ה עושים כדעת מרן הש"ע והכל נזקף לזכותו שפעל רבות להפיץ אור ההלכה ע"פ דעת מרן.

וברכתי להרבה המחבר שליט"א, שזוכה לברר מקחן של הפוסקים, שיזכה לחבר עוד חיבורים יקרים ומועילים, להגדיל תורה ולהאדירה.

* הערות הרה"ג שליט"א הובאו במקומם בתוך הספר.

בס"ד כ"ו אלול ה'תשס"ג

לכבוד ידידי וחביבי ליש ולביא

האברך כמדרשו הרה"ג מו"מ חו"ב נחום חנן שליט"א

שבעתי עונג רב בעוברי בין בתרי גליונות הספר "מועדי ה'" הלכות ומנהגי חודש אלול וראש השנה, בתוספת חידושי דינים ובירורים הלכתיים, בו פרס ובאר היטב את שיטות הפוסקים ובעלי המנהגים בטוב טעם ודעת דבר דבור על אופן, והכל עשה בעטו ובעתו בשפה צחה וברורה, ואין ספק כי הלומדים בו ימצאו כל אשר לבם חפץ, איישר חיליה לאורייתא.

והגם שאין דרכי לבא בהסכמות, יצאתי מגדרי לכבוד הרב המחבר שליט"א, הנמנה בין המתמחים בבית ההוראה שעל ידינו בענייני יו"ד ח"ב הלכה למעשה. והריני לברכו בברכת התורה יהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמשאת נפשו הטהורה, ויזכה לחבר עוד כהנה וכהנה חיבורים נצרכים ומועילים, יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה ברוב טובה וברכה שלום ושלוה והשקט ובטח.

דבריני געני אלוהקה רקח
של של

הערות הרה"ג שליט"א הובאו במקומם בתוך הספר.

ברכת מר זקני חמי, הגאון ר' יוסף הררי רפול שליט"א
בנו של האי גברא רבה, זקן רבני ארם צובה
הגאון ר' אברהם הררי רפול זצ"ל

מכתב ברכה

בס"ד, ט"ו באב תש"ע

הנני בא בזה בהערכה מרובה לחתן נכדתינו היקר, הרה"ג ר' נחום חנן שליט"א, על עבודתו המסורה בעניני חודש אלול וימים נוראים בצורה מורחבת ומבוארת, כשולחן הערוך לכל אדם, ועוד הגדיל לעשות שהביא רמזים הקשורים לחודש אלול להרחיב דעתם של בני האדם ולעוררם בתשובה לפני אבינו שבשמים.

יהי רצון שבזכות דברי ההלכות וההתעוררות לקראת הימים הנוראים הבאים עלינו לטובה, שזיכה אותנו מחבר הספר הזה, יעמוד ויגן בעדו, ויפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ויראה נחת ובריאות מכל יוצאי חלציו עד בלי די אמן.

בברכת כל טוב (כל טוב גימטריא אלול)

יוסף הררי רפול

ברכת אב

בס"ד

נאמר במשלי (כג טו) "בני אם חכם לבך ישמח ליבי גם אני". לכאורה מה שכתוב 'גם אני' מיותר, שהרי דבר של שמחה משמח אחרים, וממידת טוב עין אחרים שמחים איתו על הישגיו והתעלותו. הגאון מוילנא מפרש, "ששמחת האב, שאם התחכם בני וישמח, אף שלא יגלה חכמתו החוצה בדבורו, אז תקף לב האב שמת, אף שיהיה [האבא] רחוק בקצה הארץ", עכ"ד. ולמדנו מדבריו, כי בשונה משמחת שאר בני אדם שיש להם טובת עין שהם שמחים רק כמה שהם רואים ויודעים, אמנם החידוש בשמחת 'גם אני' הוא - שכמו שהשי"ת נותן שמחה בלב בנו שהתחכם, הוא גם נותן שמחה בלב האב. ואותה שמחה אינה באה מבחויץ אלא היא אותה שמחה עצמה, והיא נמצאת בליבו של האב.

מודים אנו לבורא עולם על שזיכנו שבגנו היקר הרב נחום הי"ו שקד מנעוריו על התורה, ובכך שימח את לבנו לראותו עולה ומתעלה בעמל ובשקידה. ועתה לאחר שנות עמל, רחש ליבו דבר טוב להעלות על מזבח הדפוס, פרי ביכוריו, את ספרו "מועדי ה'" בהלכות ומנהגי חודש אלול וראש השנה, מלאכת מחשבת, עיונים עמוקים בהלכות ומנהגים, הואיל ורצונו לזכות גם לומדים אחרים המבקשים לדעת דבר ה' וילכו בה. אין לי אלא לברך אותך ברכת אב, שלוחה היא מעומק הלב, שספרך יתקבל על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן. יהי רצון שתזכה להוציא לאור עוד ספרים כהנה וכהנה ויפוצו מעינותיך חוצה מתוך הרחבת הדעת, שמחה, נחת, בריאות, ופרנסה טובה ביחד עם נות ביתך שתחי', ולחנך את ילדיך לתורה ומידות טובות.

איתא במשנה במסכת פסחים (דף פט ע"א) "האומר לבניו, מי שיעלה מכם ראשון וגו', כיוון שהכניס ראשון ראשו ורובו זכה בחלקו ומזכה את אחיו עמו", ובגמ' שם "אמר ר' יוחנן, כדי לזרזם במצוות קאמר, דייקא נמי דקתני ומזכה אחיו עמו". ופי' רש"י "דכולם ימנו עליו בין ראשון בין אחרון". אנו מודים להשם ה' שזכינו לראות את בנינו וחתננו כולם יושבים באהלי תורה ומשמחים את ליבנו וזה פרי עמלנו. וכמו שהובטח לבן ישי (תהלים פט ה) "עד עולם אכין זרעך ובנית לדר ודור כסאך סלה". ופי' הרד"ק, ובנין הבית הם הבנים ובני הבנים עד עולם.

שעה זו היא ההזדמנות הראויה להודות לאשתי היקרה מרת תמר שתחי', המוסרת את נפשה עבורי ועבור כל משפחתינו, ועומדת לימיני לשתול אהבת התורה, יראת שמים ומידות טובות בליבם. יהי רצון שה' ישלם שכר פעולתה בעולם הזה ובעולם הבא, ונזכה יחד לראות נחת מילדינו וצאצאינו לאורך ימים ושנים.

כאן המקום לברך את כל מי שסייע להוציא את הספר הנוכחי, ובמיוחד ידידינו מזה שנים רבות, איש חמודות ונועם המידות, כבוד ר' חיים בן יוסף ביבי הי"ו ונוות ביתו, שנים רבות שעומד לעזרתי ומטה אוזן קשבת לכל צרכי, ויעץ עצות נכונות לאורך כל הדרך. ה' יברך אותו ואת משפחתו החשובה הי"ו ברוב נחת מכל יוצאי חלציו והצלחה רבה בכל אשר יפנה. וכן אנו רוצים להודות מקרב לב לכל בני משפחתנו, משפחת חנונו בן דייך מגזע היחס, בני איש אחד אנחנו, בשמעם על רצוננו להוציא הספר הנ"ל לאור, באו מקרוב ומרחוק לעזור. ישלם ה' פועלם ויברכם, ויצליחו בכל עניינם, ויתקיים בהם הפסוק "עד עולם אכין זרעך".

ונזכה שספר חשוב זה יעזור לכל אחד להתעלות בחודש הרחמים ולהתקרב לדודינו בקבלת עול מלכות שמים.

אביך אוהבך ומוקירך

יוסף בנימין חנן

בן א"מ ר' דוד חנונו בן דייך ז"ל

כ"ב מנחם אב התש"ע

תוכן עניינים

הסכמות.....	א
הקדמה.....	יז
סימן א' - ענייני חודש אלול.....	כא
תענית ערב ראש חודש, א / מקור מנהג יו"כ קטן, הערה א / תענית לת"ח ומלמדי תינוקות, ג / התרת נדרים, ח / התרת כ' אב, ט / נזיפה בחודש אלול, הערה ו / ראש חודש, י / הפטרת ר"ח שחל בשבת, יא / ברכת שנה טובה באגרת, יד / כתיבת תיבת שלום במלואה, הערה י / ל"ו רמזים לחודש אלול, טו / קריאת השירה בחודש אלול, יז / חודש אלול זמן ב"ד ל' יום, טז / חודש אלול כנגד חודשי השנה, יז / יפשפש במעשיו בחודש אלול, יח / חשבון הנפש, כ / אמירת שובו בנים שובבים, כב / הוספת תפלה לחזרה בתשובה, כג / תיקון כרת, כד / תענית בחודש אלול, כה / תפלה ליום התענית, כט / תענית דיבור בחודש אלול, ל / מנהג התענית דיבור, הערה ל / מיעוט התענוגים, לא / ענייני תשובה, לב / כ"ד דברים הממעטים את התשובה, לג / זהירות הת"ח ביותר, לד / לימוד בספרי המחברים בכדי להשיג עליהם, הערה לד / לימוד מוסר בימי התשובה, לה / חיזוק בתפלה, לו / ינהיג עצמו בנידוי, לח / כ"ד דברים שמנדים עליהם, הערה לז / העובר עבירה ירשום לעצמו, לט / על הת"ח להזהיר את העם לתשובה, מ / תשובת המשקל, מא / חשבון המעשרות, מב / קיום כל המצוות, מג / בדיקת תפילין ומזוזות, מד / חיוב תשובה למי שנמצאו תפיליו פסולות, הערה מב / נישואין בחודש אלול ועשי"ת, מה / תקיעת שופר, מו / אמירת מזמור לדוד ה', נד / סגולת מזמור לדוד ה', הערה מט / מקור הספר חמדת ימים, הערה נב / אמירת סליחות ותחנונים בר"ח, נו.	
לימודי חודש אלול.....	נט
קריאת עשרת הדברות, נז / קריאתו בציבור, הערה נד / קריאת כ"ד ספרי נ"ך, נח / קריאת התהלים, נט / קריאת תהלים בלילה, הערה נה / קריאת נבואת חגי, סא / קריאת משניות, סב / קריאת הזה"ק והתיקונים, סג / מעלת לימוד הזה"ק, הערה נו / לימוד מוסר, סד / לימוד בספרי מינים וצדוקים, סה.	
עניינים נוספים.....	סט
תליית פרוכת לבנה, סו / שחיטת אווז בחודש אלול, סז / ז' אלול יו"ט במגילת תענית, סח / שבועה בז' אלול, סט / לידת דן בן יעקב, ע / ימים שאין להקיד בהם דם, עא / קריאת וילך	

נצבים, עב / י"ז אלול יו"ט במגילת תענית, עג / כ"ב אלול יו"ט במגילת תענית, עד / קריאה בסדר וישלח בכ"ד אלול, עה / בריאת העולם בכ"ה באלול, עו / השכמה לסליחות מיום זה, עז / עליה לתורה ביום זה, עח.

סימן ב' - סליחות..... עא

מקור אמירת הסליחות, א / פי' תיבת פיוטים ויסוד הפיוטים ע"פ סדר א' ב' או תשר"ק, הערה ב / חיוב ת"ח ומלמדי תינוקות בסליחות, ב / זמן אמירת הסליחות, ג / זמן חצות לילה, ד / אמירת סליחות ביום, ה / שמיעת הקלטה של סליחות, ו / השכמה לסליחות, ז / אבל באמירת הסליחות, ט / צורת אמירת הסליחות, י / יתגבר כארי בתפלת שחרית שלא ירדם, יא / אמירת הסליחות במהירות, יב / מכירת ש"ץ, יג / חשיבות התחנונים, יד / ברכות השחר והתורה, טו / תיקון חצות, יז / נטילת ידיים, יח / שמיעת הסליחות מהרדיו, יט / שינוי נוסח הסליחות, כ' / דילוג פסוקים, כא / אמירת הסליחות שבארמית ביחיד, כב / אמירת לשון צום וכיו"ב, כג / עמידה בסליחות, כד / התעטפות הש"ץ בטלית, כה.

סדר הסליחות..... פג

קריאת תהלים קודם הסליחות, כו / תהלה לדוד, כז / בן אדם מה לך נרדם, כח / ה' שמעה, כט / שבט יהודה, ל / י"ג מדות, לא / אמירתם ביחיד, לז / תקיעות בזמן אמירת י"ג מדות, מ / רחמנא, מג / אנא כעב זדוני, מה / אנשי אמונה אבדו, מו / תמהנו מרעות, מז / אנחנו בושנו במעשינו, מח / אל תעש עמנו כלה, מט / וידוי, נ / חשיבות אמירת הוידוי, הערה לג / סדר מנצפ"ך או כמנפ"ץ, הערה לז / אשמנו מכל עם, סח / לה' אלוקינו הרחמים והסליחות, סט / קבלת עול מלכות שמים, ע / אלהינו שבשמים, עב / עננו, עג / מקור אמירת אלהא דמאיר ענני, הערה מג / אדון הסליחות, עד / עשה למען, עה / דעני לענני ענינך, עו / אם אפס רובע הקן, עז / למתודה על חטאתיו, עח / נפילת אפים, עט / אתאנו, פב / מתרצה ברחמים, פג / אתאנו, פד / מחי ומסי, פה / אליך ה' נשאתי, פו / תענו ותערתו, פז / ואנחנו לא נדע, פח / קדיש תתקבל, פט / ניצול הזמן בין סליחות לתפלה, צ.

סימן ג' - הלכות שליח ציבור..... קט

מעלת הש"ץ, א / פירוש תיבת חזן, הערה א' / הראוי להיות ש"ץ, ג' / סריס, ג / ש"ץ הגון, ד' / המסייעים לש"ץ שאינו הגון, ו / השולח בניו למוסדות חופשיים, ז / ש"ץ שעבר עבירה, ח / עורך דין, ח / נשוי לב' נשים, י / על ש"ץ להמנע ממחלוקת, יב / יצאה טריפה תחת ידו, יג / שב בתשובה שלימה, יד / ראוי שיהא נשוי ומטופל בילדים, טו / תקע ונהיה חיגר, יח / הש"ץ יהא רגיל בעסק הקהל, יט / מרוצה על הקהל, כ / גר, כא / ממזר, כב / אבל, כד / אונן, כה / ש"ץ צריך לדעת לכוין ולהגות המילים, כו / סומא, כז / חרש המדבר ואינו שומע, כח / שוחט ובודק, כט / מינוי ש"ץ ע"פ השר, ל / מכירת הש"ץ, לא / ש"ץ שבא מן הדרך, לב / שכר הש"ץ, לג / שכר שבת, הערה כה / יחיד המעכב, לז / ש"ץ שאינו

מוציא א' מהקהל, לט / חזקת הש"ץ, מ / פרישת הש"ץ מטומאה ג' ימים, מג / ש"ץ המאריך בתפלתו, מד / יסדר תפלתו, מו / יכוין הש"ץ ככל יכלתו, מח / עמידת הסומכים, מט / הכנת התפלה, נ / ברכת הגומע ביצה חיה, נא / תפלה לש"ץ, נב / מנין בראש השנה, נג / שמירת הנוסח המצוי בידינו, נו.

סימן ד' – ערב ראש השנה..... קלה

ברכת החודש בשבת שקודם ר"ה, א / טעם שאין מתחילים בר"ה בסדר בראשית, הערה א' / אמירת אזהרות ופיוטים בשבתות חודש אלול, ב / דרשה בשבת שקודם ר"ה, ג / מעלת הלימוד בשבתות, הערה ה / מעלת הדרשה בהלכה ואגדה, הערה ה / אמירת ויהי נועם במוצ"ש שחל יו"ט באמצע השבוע, ד / סגולת מזמור ויהי נועם, הערות ו, ח.

חזרה בתשובה בערב ר"ה, ו / תיקון חצות בליל ערב ר"ה, ז / התרת נדרים, ח / כמה הערות בנוסח ההתרה, יג / נדר שבחלום, הערה יד / עניין נזירות שמשון, הערה טז / תענית, כ / בעניין הספר כתר שם טוב, הערה טו / אכילה ושתיה קודם עלות השחר, כד / נפילת אפים, ל / אמירת אל ארך אפים, לב / אמירת למנצח, לג / אמירת צידוק הדין, לד / תקיעת שופר, לה / צדקה ופדיון נפש, לח / עליה לבית קברות, מב / מקור עניין השתטחות על הקברים, הערה לא / דרך התפלה על הקברות, מג / נתינת צדקה, מד / השתטחות על קברי צדיקים, מה / הליכה לקברי עכו"ם, מו / כהנים בקברות צדיקים, מז / הקפת הקברים, מט / מעלת ענין ההקפה, הערה לו / ברכת בית הקברות, נא / שאר דיני בית הקברות, נב / תספורת בערב ר"ה, סג / תספורת ע"י גוי, הערה מה / אבל, סו / נטילת הצפרניים בערב ר"ה, סט / כמה הל' בנטילת הצפרניים, עא / טבילה בערב ר"ה, עו / מעלת הרגיל לטבול, הערה נג / טבילת נשים בערב ר"ה, עט / טבילת בתולות, הערה נה / שפיכת ט' קבין, פג / שיעור ט' קבין, הערה נט / טהרת ידים, פה / זמן הטבילה, פו / טבילה בערב שבת, פח / מניעת התשמיש בליל ר"ה, צ / מלקות, צא / כפרות, צב / הפרשת חלה, צג / אפיית החלות לצורך ב' ימי ר"ה, צד / שכח להפריש, צה / סכין חדשה, צו / סעודת מצוה בערב ר"ה, צו / מקור סעודת בר מצוה ופדיון הבן, הערה סה / מקור סעודת סיום מסכת, הערה סו.

הלכות עירוב תבשילין..... קעח

עירוב תבשילין, ק / המאכלים הראויים לעירוב תבשילין, קד / גדול בעירו, קיג / עבר ובישל, קיז / אבד עירובו, קיח / סדר עירובי תבשילין, עמ' קפג.

תפלת מנחה..... קפד

תפלת מנחה, קכ / תפילין בתפלת מנחה, קכא / ברכת כהנים, קכב / תפלה למתענה, קכג.

סוד גדול לקראו בערב ר"ה וביומו..... קפה

הדלקת נרות..... קפח
 הוספה מקודש לחול, קכה / הכנת הבית לר"ה, קכו / הדלקת נרות יו"ט, קכז / חובת הברכה
 על הדלקת נרות יו"ט, הערה פא / ברכת שהחיינו, קכח / הקדמת הברכה להדלקה, קל /
 הדלקת נרות בלילה השני, קלא / חשיבות הדלקת נרות בר"ה, קלג / חשיבות הדלקת נר
 שבת ויו"ט, הערה פו / מנין הנרות, קלד.

סגולה נוראה לאמרה בערב ראש השנה..... קצד

סימן ה' – ענייני ראש השנה..... קצה

טעם השם ראש השנה, הערה א / מאורעות יום הדין, א / זמן עקידת יצחק, הערה ב / טעם
 שגילח יוסף בר"ה, הערה ג / לא אד"ו ראש, ב / קביעת יום ר"ה ולוח השנה, הערה ד / ב'
 ימי ר"ה כיומא אריכתא, ג / דין ישראל לפני הקב"ה, ד / טעמים שהוקבע יום הדין בא'
 תשרי, ו / כל השביעין חביבין, הערה ו / חודש המשובע במצוות, הערה ז / בגדי ראש
 השנה, ז / מקום שנוהגים לילך בשחור אין לילך בלבן, הערה ט / זהירות מבגדי משעטנו,
 טו / ברית מילה בר"ה, טז / הכנה מיום ליום, יט / הדלקת נרות ליל שני, כא / ביצה שנולדה
 ביום א' דר"ה, כב / וידוי בר"ה, כד / כעס בר"ה, כה / מאכלים שאין אוכלים אותם בר"ה:
 דבר חמוץ, כו / ענבים, כז / אגוז, כח / ממולאים, כט / תאנה, ל / פדיון הבן בר"ה, לא /
 עליה לרגל, לב / קריאת תהלים, לג / שינה בר"ה, לה / שמחת החג, לט / אכילה לשם
 שמים, הערה כד / שחיטה בר"ה, מא / תענית בר"ה, מב / תענית חלום, מד / המתענה
 בבישול לאחרים, נח / בקידוש היום, נט / בעל ברית המתענה, ס.

סימן ו' – תפלות ראש השנה..... ריט

כוונת התפלה, א / המכוין בתפלתו הקב"ה מקבלה, הערה ב / בדיקת התפלה ע"י מלאכים,
 הערה ב / יקדים תשובה לתפלתו, ב / ד' תנאים לקבלת התפלה, ב / תפלה בבית הכנסת,
 הערה ה / תפלה בכריעה, ג / הגבהת הקול בתפלה, ד / תפלת חנה, הערה ח / בכי בר"ה, ו /
 סוד הבכיה, הערה ט / תפלה קודם התפלות והלמודים, ט.

סימן ז' – תפלת ערבית..... רכט

אמירת לכה דודי בר"ה שחל בשבת, א / אמירת במה מדליקין בר"ה שחל בשבת, ב / פיוט
 אחות קטנה, ג / מזמור למנצח על הגיתית לאסף, ז / איחור התפלה בליל ב' דר"ה, ח /
 אמירת הקדיש בניגון ערב, ט / עמידה בקדיש בר"ה שחל בשבת, י / כפילות תיבת לעילא
 בעשי"ת, יא / מניעת אמירת והוא רחום, יב / כוונה באמירת ברכו, יג / עמידה בפרוס
 סוכת שלום כשחל בליל שבת, טו / הוספת וביום שמחתכם, טז.

תפלת העמידה..... רלג
 תפלת העמידה, יז / ד' הוספות בתפלת העמידה, יח / זכרנו לחיים, יט / מי כמוך אב
 הרחמן, כא / שינוי אמירת אב הרחמים, הערה כ / הוספת ד' פעמים ובכך בברכת אתה
 קדוש, כב / ובכך יתקדש, כג / ובכך תן פחדך, כד / ובכך תן כבוד לעמך, כה / ובכך צדיקים
 יראו וישמחו, כו / ותמלוך, כז / שינוי אמירת המלך הקדוש, כח / אמירת צ' פעמים, ל /
 ותודיענו בליל ב' דר"ה שחל במוצ"ש, לג / תפלה לאור הנר קודם הבדלה, לה / הוספת
 ושמרו בני"ו וכו' בר"ה שחל בשבת, לו / הזכרת ר"ח בתפלה, לז / אמירת יום תרועה וזכרון
 תרועה, לח / יום הזכרון, לט / מלוך על כל העולם כולו בכבודך, מ / אין אומרים והשיאנו,
 מא / אין אומרים מועדים לשמחה, מב / זכר ליציאת מצרים, מג / הוספת אלהינו וא"א וכו'
 ביו"ט שחל בשבת, מד / שינוי אמירת ותן חלקינו בתורתך, מה / אי אמירת מלך מוחל
 וסולח, מו / דילג מלך על כל הארץ, מז / חתם מקדש ישראל והזמנים, מז / הוספת וכתוב
 לחיים טובים, מח / הוספת בספר חיים וכו', נ / אמירת עושה השלום, נא.

ברכת מעין שבע, נב / המלך הקדוש בברכת מעין שבע, נד / מזמור לדוד ה' הארץ ומלואה
 ותפלה על הפרנסה, נו / מזמור הללויה הללו אל בקדשו, נז / שינוי באמירת עלינו לשבח
 בקהילות תימן, נח / ברכת שנה טובה, נט / חתימת הצדיקים ביום כיפור, הערה נז.

סימן ח' – סדר ליל ראש השנה..... רנה

סעודה מבעוד יום, א / סדר הקידוש, ב / אמירת שלום עליכם ואשת חיל, ג / עמידה
 בקידוש, ד / ברכת שהחיינו, ט / ברכת שהחיינו בלילה השני, ט / ברכת שהחיינו על בגד
 חדש, הערה ד / ברכת שהחיינו על תירוש חדש, הערה ה / סגולת טעימת יין הקידוש, י /
 צורת החלה: ציפורים, יא / סולמות, יב / עגולות, יג / בציעה על י"ב כיכרות כשחל בשבת,
 יד / אכילת המוציא בדבש או סוכר, טו / הטבלה במלח, יז / חיוב אכילת פת ביו"ט, יח.

אכילת הסימנים..... רנט

א, אתרוג / ב, ביצה / ג, דבש / ד, דג / ה, דלעת / ו, זיתים / ז, חבושים / ח, חומוס / ט,
 חילבה / י, כרתי / יא, לב / יב, לפת / יג, לשון / יד, מצה / טו, סילקא / טז, עין / יז, פול /
 יח, קישואים / יט, קרא / כ, ראש כבש / מניעת אכילת המוח, לב וכבד משום שכחה, הערה
 כד / כא, רוביא / כב, ריאה / כג, רמון / כד, שום / כה, שומר / כו, שומשום / כז, תאנה /
 כח, תמר / כט, תפוח בדבש או סוכר / תפוח רומז לשכינה, הערה כט / ישראל נמשלו
 לתפוח, הערה כט.

סדר אכילת הסימנים, כא / הבטה בסימנים או אכילה, כא / סדר הלילה, כב / סדר הלילה
 לפי מנהג תימן, כג / סדר הלילה לפי מנהג מרוקו, כד / ברכה על קרא וסלקא כשאוכלם
 בתוך הסעודה, כה / הקדמת הברכה ליהי רצון, כו / אכילה ושתיה בר"ה, כח / הקדמת
 שירי השבת, כט / ימנע מלהרבות במאכל, ל / לימוד מסכת ר"ה, לא / קריאת מאמר הזה"ק,

לב / קריאת פרשת הקטורת, לג / יעלה ויבוא, לד / קריאה לאור הנר, לט / קריאת תהלים ולמוד תורה לפני השינה, מ / תשמיש המטה בלילות ר"ה, מב / טבילה במים חמים שהוחמו מעיו"ט, הערה נ.

סימן ט' – תפלת שחרית..... רפא

השכמה ביום ר"ה, א / קישור ד' עולמות אבי"ע, ב / הוספת מלוך על כל העולם וכו', ג / הוספת ה' הוא האלהים, ד / הוספת מזמורים קודם ברוך שאמר, ה / שבח האדרת והאמונה, ו / אמירת מזמור לתודה, ז / מנהג בני אשכנז באמירת המלך, ח / אמירת פיוטים קודם ישתבח, י / הוספת מזמור ממעמקים, יא / כוונת המזמור, הערה ד / מנהג בני אשכנז, הערה ד / הפסקה לפיוטים בכרכות ק"ש, יב / אמירת והחיות והאופנים, יג / הוספת הגדול והנורא באהבה רבה, יד / פיוט ה' שמעך קודם החזרה, טו / פתיחת הארון בחזרה, טז / אמירת זכרנו לחיים ומי כמוך עם הש"ץ, יז / ש"ץ שטעה ואמר האל הקדוש, יח / מנהג מרוקו במודים דרבנן, יט / הוספת ואתם הדבקים בכרכת שים שלום, כ / אבינו מלכנו, כג / אמירתו בר"ה שחל בשבת, כה / כמה השגות בנוסח אבינו מלכנו, כט / הוספת תענו ותעתרו בקדיש תתקבל, ל / אמירת הלל בר"ח, לא / פיוט ידי רשים, לג / פיוט למענך אלהי, לד / דיבור בזמן אמירת הפיוטים, לה.

קריאת התורה..... רצא

אמירת י"ג מדות בפתיחת ההיכל, לו / מנהג קהילות ישראל באמירת י"ג מידות ביו"ט / אמירת פסוק לעולם ה', לז / אמירת קדוש ונורא, לח / מכירת המצוות, לט / חשיבות עליה לתורה ביום זה, מ / מנהג קריאת התורה בעזרה, מא / הקריאות ליום א', מב / ביאור פקדון ה' לטובה, הערה טו / הקריאות ליום ב', מה / עקידת יצחק בר"ה, הערה יז / שינוי ניגון הקריאה, מז / מנהג עליית התקוע והש"ץ לתורה, מח / ברכות ההפטר, מט / הזכרת נשמות, נ.

סימן י' – תקיעת שופר..... רצז

השופר גורם להפיכת דין לרחמים, א / עשרה זכירות לטובה בתקיעת שופר, ב / זכרון עקידת יצחק, הערה א / ביאור הענין שהשופר מערבב את השטן, הערה ב / חיוב שמיעת קול שופר, ד / הספקות בחיוב התקיעות, ה / זמן תקיעת שופר, ז / תקיעת ל' קולות קודם התפלה, ט / תקיעת יחיד קודם ג' שעות, י / תקיעה בבין השמשות, יא / החייבים בתקיעת שופר, יב / חיוב האשה, יג / ברכת נשים על מצו"ע שהזג"ר, הערה י / איסור ברכה שאינה צריכה, שם אות ד / מנהג קהילות ישראל, שם אות ז / המנהג גבי תקיעת שופר, שם אות ח / החזקת תינוקות בזמן התקיעות, טו / המוציא י"ח צריך להיות מחוייב במצוה, טז / חרש, יז / סומא, יח / הראויים לתקוע, יט / אונן, כ / אם ראוי שהש"ץ יתקע, כא / לימוד הדינים והכוונות, כג / הקראת התקיעות, כד / השופרות הכשרים, כה / שופר מבהמה טמאה, כו /

שופר גזול, כז / נטילת שופר של חבירו, כט / שיעור השופר, ל / קיצר את השופר, לב / שופר שנסדק, לג / ציפוי השופר, לד / ציור על השופר, לה / כל הקולות כשרים, לו / ניקוי השופר, לז / מלאכה בעבור תקיעת שופר, לח / מנין התקיעות, לט / טעם לק' וק"א תקיעות, הערה טז / סדר התקיעות, מ / תקיעות בעמידה דלחש, הערה יז / דרשה קודם התקיעות, מא / דרשה בין שחרית למוסף, הערה יח / איסור אכילה קודם התקיעות, מב / איסור אכילה קודם תפלת שחרית, הערה יט אות א / איסור אכילה קודם שאר תפלות, שם אות ב / איסור אכילה קודם תפלת מוסף, שם אות ג / חיוב קידוש קודם מוסף, שם אות ה / המחייב בקידוש הוא תפלת מוסף, שם אות ה / הפסקה בין שחרית למוסף, מג / מקום התקיעה בבימה, מד / החזרת הס"ת אחר התקיעות, הערה כ"א / קריאת פרשת העקידה קודם התקיעות, מה / פיוט עת שערי רצון, מה / מוסר למשוררים והפייטנים, מו / אמירת הפיוט הנז' בשבת, מז / אמירת מזמור למנצח לבני קורח מזמור ז' פעמים, מט / חשש רבותינו לטורח ציבור, הערה כד / אמירת מזמור חנני אלהים, נא / כוונת התוקע, נב / רשות התוקע מהציבור, נג / עמידה וישיבה בברכה ובתקיעות, נד / מצוות שעומדים בהם, הערה כו / עמידת היחיד בתקיעות, נז / ברכת התקיעות, נח / ברכת שהחיינו, נט / חילוק קידוש מתקיעות לענין שהחיינו, הערה לג / כיסוי השופר בשעת הברכה, סג / צורת התקיעה, סה / אמירת ויהי נועם כשאנו מצליח לתקוע, סט / פסוקים אחר התקיעות, ע / רמז השופר לתחיית המתים, הערה לח / הפסק בתקיעת שופר, עא / הפסק לצורך אמירת הוידוי, עד / ברכת אשר יצר, עה / הרהור בדברי תורה, עו / ר"ה שחל בשבת, עז / תקיעות דמעומד בתפלת מוסף, עט / תקיעות בקדיש תתקבל, פג / תרועה גדולה בסיום התפלה, פד / תקיעות שלא לצורך מצוה, פה / תקיעות נוספות במקום ספק, פו / בל תוסיף במקום מצוה אחת ב' פעמים, הערה נא / ניקוי השופר לצורך היום השני, פז / טלטול השופר לצורך מצוה, פח / טלטול השופר בר"ה שחל בשבת, פט.

סימן י"א – תפלת מוסף.....שמג

תפלת היחיד אחר ג' שעות, א / פיוט ונתנה תוקף, ב / פיוט שואף כמו עבד וחוץ תחון, ג / היחיד באמירת אוחילה, ד / נשים בתפלת מוסף, ה / תפלת העמידה, ו / שינוי אמירת אב הרחמים, ז / מנין הברכות, ח / הזכרת הפסוקים, ט / הקדמת כתובים לנביאים, הערה ו / ברכת מלכיות, י / ברכת זכרונות, יא / ברכת שופרות, יב / מפני חטאינו גלינו וכו', יג / אמירת את מוספי, יד / הזכרת פסוקי הקרבנות, טז / תפלת עלינו לשבח, יז / הזכרת שמע ישראל, יח / היום הרת עולם, יט / יום בריאת העולם, הערה יא / האב מרחם על בניו יותר מן האם, הערה יב / אמירת ועקידת יצחק היום וכו', יכ / אמירת מזמור הללו אל בקדשו, יכג / פסוק ה' צבאות יגן עליהם, כד / אמירת חצי פסוק, הערה יד / שומע קול תרועת עמו ישראל היום וכו', כה / אמירת אוחילה לאל קודם חזרת הש"ץ, כו / קריאת תהלים בחזרת

הש"ץ, כח / אריכות בניגון הקדושה, כט / תפלה לזמן אמירת הש"ץ מפני חטאינו, ל / אמירת עלינו לשבח עם הש"ץ, לא / תפלה לזמן אמירת הש"ץ הוא אלהינו ואין עוד אחר, לב / אמירת היום הרת עולם עם הש"ץ, לג / פיטום הקטורת, לד / אריכות הפיוטים עד חצות, לה / אמירת לשנה טובה אחר תפלת שחרית, לו / קידוש היום, לז.

סימן י"ב – תפלת מנחה.....שנז
קריאת פרשת העקידה קודם מנחה, א / זהירות בש"ץ של מנחה, ב / אמירת אב הרחמים בר"ה שחל משבת, ג / אמירת ואתם הדבקים, ד / אמירת צדקתך כשחל בשבת, ה / הקדמת אבינו מלכנו לצדקתך, ו / אמירת מזמור הללו אל בקדשו, ז.

מנהג התשליך.....שנט
מנהג התשליך, ח / טעם אמירת התשליך אחר תפלת המנחה, הערה ד / חטאותינו או חטאותם, הערה ה / אמירתו על נהר שיש בו דגים, ט / נטילת ידיים קודם תשליך, יא / סדר התשליך, יב / נייעור שולי הגלימה, יג / דחיית התשליך כשחל בשבת, טז / תשליך בעשי"ת, יח / נשים באמירת התשליך, יט / השלכת לחם לדגים, כ / מנהג תימן באמירת תשליך, כא.

מוצאי ראש השנה.....שסז
הוספת אתה חוננתנו בתפלת ערבית, כב / המלך המשפט, כג / הבדלה, כד / הבדלה למחרת ר"ה, כה / הבדלת מוצ"ש עד ג' ימים, הערה יז / הבדלת יו"ט עד מוצאי יו"ט שני של גליות, הערה יז / הבדלת ר"ה עד שקיעת יום המחרת, הערה יז.

הקדמה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, חסדי ה' כי לא תמנו, אשר זיכני ברחמיו וברוב חסדיו שהחיינו וקיימנו והגיענו, להוציא לאור מחברת זו, דיסוד הבית ואמת הבנין אבן הראשה, אשר החכמה נשענת עליו, כבר הורה זקן וקנה לך חבר, זה חבר הקני קן קולמוסא, וזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם. ומזה כמה ימים ושנים עלה לפני במחשבה להקריב על מזבח הדפוס מנחתו של העני, ממה שעלה בידי מהלכות, הליכות ומנהגי חודש אלול וימים נוראים, ועוד חזון למועד על שאר מועדים ושנים. וברוך ה' שזיכני לכתוב את הדברים תוך כדי לימודם, בהגה אחר הגה, בדיקה אחר בדיקה תוך כדי עיון וחיפוש הדברים במקורם. ולא באתי בספר זה להאריך בדברים, ואף שיש מקומות שהיה לי להאריך בהם, אין זה הזמן ואין זו הע'ט, דמקום אריכות הדברים הם בספרי השאלות ותשובות, ורק באתי אני הקטן להציג במעט את הדברים לפני הלומד והמעייין, למען ידע ההלכה והמנהג.

והנה אף שהיו מקומות שהבאתי מנהגים שאינם נהוגים כיום, אין בכונת דברי לשנות את הנהגה, אלא רק להציג את הדברים על פי מקורם, וכיוצא בזה בנוסחאות התפלה, אף שבכמה מקומות נראה שהמנהג מקדמא דנא אינו נהוג כיום הזה, והבאתי בכתוב את המנהג שהיה נהוג בכמה קהילות, אך אין בזה בכדי לשנות את המנהג שנהגו כיום על פי הסידורים הנדפסים, וכל שכן שלא לעורר על זה מחלוקת, וכמש"כ במקומו הראוי בתוך הספר. וכן כיוצא בזה בהלכות המובאות, שהיה נראה בדעתי הקטנה שכך היא הלכה, הכל הוא על דעת חכמי הדור שאם אינם מסכימים בזה דעתי בטלה ומבוטלת. והשתדלתי להביא את כל הדעות, ראשונים ואחרונים, והמנהגים הנהוגים מקדמא דנא, ממנהגי כמה עדות ומכמה תפוצות, ובעיקר מנהגי עיה"ת ארם צובה, היא חאלב, על ארץ רבה, עיר מלאה חכמים וסופרים, לקדושים אשר בארץ, אשר אבן יסוד לה בקהל ישראל.

וידעתי כי לא לחכמים זה הלחם לחמה של תורה, ברם הלא לאמונה ידעתי מיעוט ערכי עלי, כי מי אנכי לשאת בארשת קודם רבנן ותלמידהון, האמנם אדבר כי כל כוונתי ומחשבתי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, ולכפר עוני וחטאתי, וכל הדין אותי לכף זכות מן השמים ידונוהו לזכות מדה כנגד מדה כעל כל אשר גמלנו. אך מאידך גיסא אשמח על כל מה שיגיבו בעניינים הנדונים בספרי הלז, ובלבד שיהא בדרכה של תורה אשר היא דרכינו ואין מלבדה.

ובימים אלו אשר החושך יכסה ארץ, ואשר מדת הדין מתוחה על יושבי הארץ, על כן אבכה בבכי יַעֲזָר גִּפְן שְׂבָמָה אֶרְבִּינָךְ דְּמַעְתִּי תִּשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלָה כִּי עַל קִיצְךָ וְעַל קִיצְרְךָ הִידָד נָפַל (ישעיה ט"ז ט'), כמה נפלו גבורים, וכמעט יום אין אשר אין בו מת, עוללים ויונקים, נערים ונערות טרם עת, אבות על בנים וראשי המטות, ומי יודע מה ילד יום,

ומתי יהיה היום שעליו נאמר (שם ס' ב') ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. שומה עלינו חשבון בנפשינו על מה הסער הגדול הזה, מה פשעינו ומה אשמתינו, וימים אלו ימי הרחמים והסליחות נתקנו לצורך זה, בעבור שכל אחד, הקטן והגדול, יחשב לעצמו מעשיו, ויתקן דרכיו בעבור שבשנה אשר תבוא עלינו לטובה תבוא הגאולה, ויבוא משיח צדקנו ויגאלנו מצרותינו.

ובטעם שקראתי לספר זה בשם מועדי ה', דאף ראש השנה איקרי חג ומועד, שנא' תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו, ודרשו רבותינו (ר"ה ח. וביצה טז.) איזהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה. ובתוס' (ר"ה ח: ד"ה שהחדש) ר' ברכיה פתח תקעו בחדש שופר, וכי כל החדשים אינן חדש, אלא בכסה, וכל החדשים אינן נכסין אלא ליום חגנו, והלא ניסן חדש נכסה ויש לו חג בפני עצמו, אלא איזהו חדש שנכסה ויש לו חג וחגו בן יומו, אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי, בחדש זה תחדשו מעשיכם בשופר, בחדש הזה שפרו מעשיכם. אמר להן הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה, מה שופר זה מכניס בזו ומוציא בזו, כך אני עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, והופך לכם מדת הדין למדת רחמים, אימתי בחדש השביעי. ע"כ. ועוד פי' ר"ת בתוס' שם, מתכסה מזומן, כמו ליום הכסא יבא ביתו דבפרק חלק (סנהדרין דף צו:): גבי עמון ומואב שיבבי בישי דארעא דישראל הוו וכו'. ורבינו משולם מפרש, שהחדש מתכסה בו, שאין חטאת ר"ח קרב בראש השנה, וכו'. ע"כ. ועוד מצאנו להדיא בדברי הגמ' בערכין (י:): דראש השנה ויום הכפורים איקרי מועד. וכן אין להתענות בראש השנה וכמש"כ בסימן ה' סעיף מב, ושם בהערה כו נתבאר באורך שהוא משום שמחת יו"ט, ושכ"כ רב האי גאון ובספר הפרדס לרש"י הל' ר"ה וכ"פ הרמב"ם פ"י מהל' יו"ט הי"ז דאיכא מצות שמחת יו"ט בר"ה וכן באור זרוע ח"ב סי' רנ"ז, רא"ש סוף ר"ה סי' יד, וכן בתשו' הרשב"א (ח"ד סי' רסב) הב"ד רב האי גאון, וכיו"ב כתב רבינו יצחק בן גיאת במאה שערים עמ' מד (והב"ד בחזו"ע ימים נוראים עמ' קפ). וכ"נ במש"כ הרא"ש סוף ר"ה (פ"ד סי' יד): כתב ראבי"ה (ברכות סי' צד), שאלתי את רבותי, ר"ה שחל בשבת וראשון, אם אומרים במוצ"ש ותודיענו, שיש בה "חגיגת הרגל", ור"ה לא חג ולא רגל, והשיבוני שאעפ"כ מתפללים ותודיענו, וכדאמרינן בחולין (כו:): שבהבדלת מוצאי יו"ט אומרים בין יום השביעי לששת ימי המעשה, שסדר הבדלות הוא מונה, והכא נמי סידור התיקון הוא מונה. אבל בתשובת רב שר שלום כתוב, בראש השנה אומרים בתפלה ובקידוש, מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה, שהרי כתוב אלה מועדי ה' בראש הענין, וכן בסוף הענין וידבר משה את מועדי ה', וקאי על כל המועדים פסח ועצרת ור"ה ויוהכ"פ וסוכות ושמיני עצרת, וכולהו אתקשו להדדי לקראם מועדי ה' מקראי קודש וכו', ומקיש ר"ה לסוכות, ומנין שר"ה נקרא חג שנא' בכסה ליום חגנו, ומנין שנקרא שמחה שנא' וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ואמרינן בסוכה (נה.) חדשיכם זה ר"ה וכו', ע"כ. ועוד יש להאריך בזה.

ובביאור תיבת מועד, מצינו במקרא כמה משמעויות לתיבת זו, אך יסוד אחד להם, דהנה נאמר (בראשית י"ז כ"א) ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת, ומובן הכתוב הוא שמועד היינו זמן מסויים, וכן נראה עוד ממה שנא' (שם י"ח י"ד) היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן, וכן ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו למועד אשר דיבר אותו אלהים (שם כ"א ב'). וכן עוד מצינו בדומה לזה גבי מכת דבר, שנא' (שמות ט' ה') וישם ה' מועד לאמר מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ. ועוד נאמר (שם כ"ג ט"ו, ל"ד י"ח) בנידון המועדים, את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב וגו'. ועוד נאמר (דברים ט"ז ו'), כי אם אל המקום וכו' כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. ועוד נאמר (שם ל"א י') ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. וכן נאמר (במדבר ט"ז ב') ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם. ואיתא (סנהדרין קי.), קריאי מועד, שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. והיינו גם כן עניין של זמן ועת. וכן תרגם אונקלוס, קראי מועד, מערערי זמן, וכן תרגם יונתן. ורשב"ם פירש דהיינו קוראים ושולחים בשבילם ליום המיועד הקבוע למשפט בין איש לאיש. וכמו כן מצינו ששמו של המשכן נקבע ע"י התוה"ק בשם "אהל מועד" (שמות כ"ז כ"א ועו'), ותרגומו, במשכן זימנא. דהיינו גם כן עניין של זמן.

ובנידון דידן, מצינו עוד שימי החגים נקראו בשם מועד, וכמש"נ (במדבר י' י'), וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצרות וגו', וכן נאמר (שם ט"ו ג') ועשיתם אשה לה' עולה או זבח לפלא נדר או בנדבה או במועדיכם לעשות ריח ניחוח לה' וגו'. ועוד נאמר (שם כ"ט ל"ט) אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם וגו'. והמתבאר מכל הנז', דמועד הוא זמן קבוע, והיינו שקבעו חכמים יום זה בקביעות לחוג בו, והם ג' רגלים, פסח, שבועות וסוכות, וכן ראש השנה ויום הכיפורים שמצינו בהם לשון חג ומועד.

ובפסוק הנז' וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצרות, הנה מצינו בילקו"ש (בהעלתך רמז תשכ"ה) דמכאן נלמד עניין מלכויות, זכרונות ושופרות, ומכאן דר"ה איקרי מועד, וע"ע בזה בערכין י': ולכאו' א"כ ביום שמחתכם היינו יום השבת דלא איקרי מועד, וכן אמרו בספרי, תניא וביום שמחתכם אלו שבתות, ובמועדיכם אלו שלש רגלים, ובראשי חדשיכם כמשמעו (ואפשר דאף שבת הוא בכלל מועד, ועי' בביאור הגר"א על הספרי שם, ועוד חזון למועד).

ואני אברך ולי נאה לברך לכל המשתדלים והמסייעים בהדפסת זה הספר, עץ חיים היא למחזיקים בה, ישכילו ויצליחו בכל אשר יפנו, יצו ה' איתם את הברכה, אלה יעמדו על הברכה ותחל עליהם היום ברכה בשם ה' אלהינו, זכרה ה' להם לטובה ולאלפי רבבה, והעושר והכבוד לא ימוש מתוך אהלם, ישלם ה' להם כפעולם ברוב הונם ואונים, ובנים ובני בנים זרע יעבדינו.

וראשית ההודאה, למו"ר הרה"ג ר' משה פנירי שליט"א, מח"ס אבני שהם וראש בית ההוראה "אפיקי מים", אשר קרבני לעבודתו, וזיכני השי"ת לשמשו בתורת ה' וטהרתה, יזכהו ה' להפיץ מעייניו חוצה ולהרבות טהרה בישראל. וכן עלי ההודאה לרבתי ראשי הישיבות, הגאון ר' יהושע ישעיה נויבירט שליט"א ראש ישיבת "חכמת שלמה" ומח"ס "שמירת שבת כהלכתה" ולימינו ראש הישיבה הגאון ר' דניאל וולפסון שליט"א. וכן למו"ר הגאון ר' יחיאל מיכל זילבר שליט"א וחתנו הרה"ג ר' ישראל מאיר דרוק שליט"א ראש ישיבת "תפארת ישראל" ומוסדותיה, וכן להרה"ג ר' יעקב בן ציון שליט"א, מח"ס "קובץ מראה מקומות", אשר קרבני ועודדני בלימוד התורה והתמדתה. וכן אודה בזאת לראשון לציון הרה"ג ר' אליהו בקשי דורון שליט"א, ראש מוסדות "בנין אב", אשר חסיתי בצילו בכולל "בנין אב" בראשות בנו היקר, איש רב פעלים, הגאון ר' בן ציון בקשי דורון שליט"א. ואחרון קובץ על יד ירבה, הגאון ר' מאיר בן-שבת שליט"א, רב מושב מצליח וראש הכולל "אור המאיר" וראש בית ההוראה. ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה מאת ה', ויזכו להמשיך להפיץ תורתם ברבים ולהעמיד תלמידים הרבה.

כמו כן אודה בזאת למשפחתי היקרה ובראשם לאבי מורי הרב יוסף בנימן חנן שליט"א ומרת אמי תמר שתחי', אשר גידלוני במסירות אין קץ, וטרח בזה אבי ביותר בהדפסת ספר זה, ומרת זקנתי שרה חנה ארליך שתחי', ואחי היקרים אשר עודדוני במלאכת הקודש. וכן הברכה למורי חמי, הרב עזרא הררי רפול שליט"א ונו"ב יעל שתחי' וילדיהם הי"ו, מר זקני חמי הגאון ר' יוסף הררי רפול שליט"א ונו"ב מרת יוכבד שתחי', ומר זקני חמי הגאון ר' חיים הלוי שליט"א ונו"ב מרת מזל שתחי', אשר סידורו "אמרי פי" היה לנגד עיני בכתיבת הספר, וסייע רבות בידי. ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה מאיתו יתברך, ויראו רוב נחת מכל זרעם לאורך ימים ושנים מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא.

גם הני נשי, במאי זכיין נשים צדקניות וחסדניות, תפוחי זהב במשכיות הכסף, רעייתי מרת יוכבד שתחי', אשר מסייעת ותומכת בידי במסירות אין קץ, ומוסרת נפשה בעבור לימודי בהשקט ובבטחה, וסייעה רבות בעריכת ספר זה. יזכנו ה' לגדל ילדינו שיחי' לתורה וליראת שמים ושנזכה לראות דור ישרים מבורך עד זקנה ושיבה.

ואפרוש כפי אל ה', אנא ה' אליך נפשי אשא חננו אלהי ישעינו כי אליך עינינו, שלח לנו משיח ואסוף נדחי ישראל, עשה למען שמך, עשה למען שכינתך, וקבץ נדחנו אל ארצנו ואל נחלת אבותינו, בעגלא ובזמן קריב, אמן כן יהי רצון.

הצעיר באלפי ישראל

נחום חנן

י"ט תמוז ה'תש"ע

יום הילולת מו"ר הגאון ר' בן ציון אבא שאול זיע"א

מועדי ה'

סימן א' ענייני חודש אלול

תענית ערב ראש חודש

א. יש המתענים בערב ראש חודש אלול, וגדולה מעלת התענית בכל ערב ראש חודש^א ובפרט בערב ראש חודש זה, דהוא מסוגל מאוד לתשובה^ב.

בספר חסידים סי' צז, מעשה בחסיד אחד שצוה לבנו שלא ייהנה יותר מדי מן העולם ושלא יעברו יותר מל' יום בלא תענית. ועוד נמצא שנהגו כן בלקט יושר [עמ' 74] שרבו הורה שמי שנהג להתענות בערב ר"ח, ואם בא ער"ח בע"ש אינו צריך להשלים. ועוד כתב [עמ' 611] מי שנהג להתענות בכל ערב ר"ח מתענה בערב ר"ח אייר אע"ג דעדין ניסן הוא.

ומה שקראו לו בספרים יום כפור קטן, כ"כ גם בפלא יועץ אות ת' בערך תשובה. וכן נמצא בפר"ח סי' תיז, יש אנשי מעשה שנוהגים להתענות כל ערב ר"ח בשביל מיעוט הלבנה, ומטו דמהר"ם קורדובירו ז"ל שהיה קורא אותו יום כפור קטן, לפי שבו מתכפרין עוונות של כל החודש, דומיא דשעיר ר"ח. וכן הוא בשו"ת רמ"ע מפאנו סי' עט, חסידים ואנשי מעשה עשו להם יו"כ קטן ויום צום בכל ער"ח. וסימן לזה אמרו בפרקי דר"א פנ"ט, אמר הקב"ה השעיר הזה יהיה כפרה על שמעטתי את הירח [ועי' חולין ס:], והכוונה

א. וכמש"כ הגאון החיד"א במורה באצבע ריש סי' ו' אות קע"ד דמי שיכול להתענות כל משמרת החודש הוא דבר גדול, ועיקר התענית הוא לפשפש ולחקור היטב הדק מה שחטא בכל החודש, ולחזור בתשובה כי התענית הוא הכנה להכניע גופו לשוב, ואם יעשה תענית לבד מבלי משים אשר חטא ולשוב, כמעט לא עשה כלום, ע"כ. וע"ש שכתב סדר לימוד לתענית זו. וכן עי' בספר החיים סי' לב. וכיו"ב כתב בקיצור השל"ה דערב ר"ח הוא כיפור קטן שהוא כולל כל החודש ולכן ראוי להתענות ולעשות כמעשה תשובה שלמה.

ונמצא לזה מקור בדברי הגמ' [ערכין טז:]: כל שעברו עליו ל' יום ללא יסורין, קיבל עולמו, וכתב ע"ז הר"י מקורביל, דחסידים הראשונים החמירו על עצמם שלא יעברו עליהם ל' יום ללא תענית, ואלו הם יסורין של אהבה, והב"ד הסמ"ק מצורף ח"א עמ' נד, וכתב דעל כן יש המתענים קודם כל ר"ח. וכ"כ

להשתחוות לפני אמר ה'. ועוד במנהג עיה"ק צפת, הביא בקובץ בית אהרן וישראל [שם] ממנהגי רבי אברהם גלאנטי, וז"ל: ערב ר"ח, כל העם מתענים, אנשים ונשים ותלמידים, ויש מקום שבו מתכנסים אותו היום ויושבים שם כל היום כולו בסליחות ותחנונים, וידויים ומלקות. ויש מהם שמשים על בטנו אבן גדול, דמיון לסקילה, ויש מי שמחנק בידיו בגרונו וכיוצא, ויש מי שמשים עצמו תוך שק א' וגוררים אותו סביבות בית הכנסת. וכ"כ רבי אברהם הלוי ברוכים שרוב הקהלות מתענים ערב ר"ח ואפי' הנשים קרוב לאלף. וכך תיאר ר' משה מליריאה: עושין משמרה ערב ר"ח ומתקבצין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ורוב היום בתפלה ודמעה, שק ואפר, סימנם תשוב"ה, תענית, שק, וידוי, בכיה, הספד. על שני סיבות, על חורבן בית המקדש, ועל עוונות ועון אבותם. וטעם התענית, להתיש כח החומר, ויחבוש את חמורו [בראשית כ"ב ג'], בזמן שבית המקדש קיים מקריב קרבן, ועתה מקריב חלבו ודמו, וזהו אדם כי יקריב מכם [ויקרא א' ב'], מכם ממש, חלבכם ודמכם. וכן שבזמן שאדם חוטא מפריד בין רחמים לדין, וכאשר מתענה ועושה תשובה הוא מחברם, וזהו ונרגן מפריד אלוף [משלי ט"ז כ"ח], א"ל שהוא רחמים, פ"ו גימט' אלהים. והמרשיע מפרידם, והשב חוזר ומחברם. ויש חסידים ואנשי מעשה שדורשים בכל משמרה ומשמרה דברי כבושין והכנעה וענייני תשובה וחומר העבירות, ובני אדם שבים לקונם, ע"כ. וכן נמצא בשבחי האר"י שהיו עושים ערב ר"ח עד חצות כערב יוה"כ, ומתקבצים כל ישראל לבית הכנסת אחת גדולה או הולכים על קברות הושע בן בארי שעליו בנוי כמו כיפה אחת גדולה, בנין מפואר, ונכסים לתוכה, או לתוך המערה של התנא האלקי אבא שאול ע"ה או לפני קבר של ר'

בזה כדי שילמוד כל אדם לבקש כפרה על עוונותם, ולא יבוש לכסות עליו, שהרי כביכול צור עולמים מודה, כאילו ח"ו אמר טעיתי שמעטתי את הירח והביאו עלי כפרה, והקב"ה מתוך חבתן של ישראל עושה דברים דלא שייך ביה חלילה כדי שילמדו ממנו ישראל [מחזור בית אל שם אות י']. ובעניין הכפרה, ביאר בשבלי הלקט שאין כוונתה לכל הדורות וכדו', אלא היא רומזת לכך שישראל עשויין לשגות בחשבון מולד הלבנה, ובב"י או"ח סי' תכג הב"ד אורחות חיים הל' ר"ח אות ב' בשם הר"ב יהודה הלוי [ספר הכוזרי ג, ה] כינוי תולדותם אל החדשים ר"ל כי עולת ר"ח היתה באה על תולדות ימי החודש, ולפיכך קרא ראש חודש זמן כפרה, ופירש ג"כ מיד שונא, מיד יצה"ר, ור"ל כי שער החודש לזכרון לפני ה' להנצל מן היצר. וכתב בספר שערי דמעה (לרבי אברהם גריאני) בהקדמה, וז"ל: שמעתי משם הגאון מוהר"ר יוסף קארו, כמו מי שיש לו שותף, צריך לעשות חשבון לפחות כל חודש, כך יעשה חשבון האדם עם נפשו לפחות יום המשמרה, כי אז הלבנה במיעוטה, ויסבול עמה, ע"כ [הב"ד בקובץ בית אהרן וישראל פד, עמ' קא]. וכיו"ב נמצא בארץ חיים סתהון סי' תקס"ו בשם תקון יששכר [דף סד ע"ב], שמרן הב"י היה משתתף בכל ערב ר"ח עם עושי התקון. ובספר רבי חיים אבן עטר, עלייתו לא"י [עמ' מב] הובא ממכתב שכתב תלמידו בשנת תק"ב, שבקבר רבי פנחס בן יאיר יש אבן, וי"א שזה פתח המערה, וכמה פעמים רצו לבנות כיפה עליו וכל המשתדל בה אינו משלים שנתו, ואמרו שזו המערה היא חלולה מלמטה והולכת עד מירון ששם קבור רשב"י ע"ה, ובכל ערב ר"ח עולים כל הצדיקים הקבורים שם משם למעלה, כמו שאמר הכתוב [ישעיה ס"ו כ"ג], והיה מדי חודש בחדשו וכו' יבוא כל בשר

ב. אם חל ראש חודש ביום ראשון, יעשו התענית ביום חמישי, דכיון דנדחה נדחה ליום חמישי, ואם חל בשבת יתענו ביום ששי [פר"ח ונוהג כצאן יוסף אות ד' ועי' נהר שלום דכתב דאין ראוי להתענות בע"ש]. וי"א שיתענה ביום ששי אף אם חל ביום ראשון, דממילא אין ביום זה סליחות ותחנונים ומוטב להסמיך את התענית לראש חודש [עי' ערך השלחן, בית עובד דף קנ"ו ובית אל דף ה' ע"ב אות ד']. ומנהג העולם להחזיק יום חמישי כערב ראש חודש.

ג. אף שגדולה מעלת התענית, תלמיד חכם או מלמד תינוקות לא יתענו, שלא יהיו ממעטים במלאכת שמים. וה"ה בעובד שכיר שאין לו להתענות מחמת שהוא ממעט מלאכת בעל הבית, מלבד תענית ציבור או מהתעניות הכתובות במקרא, צום הרביעי (י"ז בתמוז) וצום החמישי (ט' באב) וצום השביעי (צום גדליה) וצום העשירי (עשרה בטבת), שבתעניות אלו לא יפרשו מן הציבור.²

הריני כותב ספר תורה ומניח מקום שם הוי"ה ומלינו, והיה בבוקר, אם תמצאו ששם הוי"ה כתוב כהלכתו, אז תדעו כי האמת אתי, וכן עשו, וחתם דלת המערה ההיא. והיה בבוקר פתחו וראו שכל שם הוי"ה כתוב, ואז בנו בית כנסת אצל המערה. ובכל שנה בחודש אלול ותשרי, יוצאים שם מי שנדר בעת צרה ומדליקים נרות שם על נשמתו של עזרא הסופר ע"ה. וע"ע בספר דרך אר"ץ עמ' קפב במעשה המערה.

ג. בש"ע סי' תקע"א ס"ב כתב וז"ל: תלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים, ומלמדי תינוקות דינם כתלמידי חכמים. וכתב המג"א דכל מי שתורתו אומנותו חשיב ת"ח אף בזה"ז. ובחור"מ ס"ס שלד הביא מרן הבית יוסף דברי הירושלמי פ"ז דדמאי ה"ג גבי שכיר אצל בעל הבית, שלא ירעיב עצמו ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט ממלאכתו של בעל הבית, רבי יוחנן אזל לחד אתרא, אשכח ספרא אייניס (מלמד תינוקות מעונה ומסוגף), א"ל מהו כן, אמרו ליה דצייס, א"ל אסור לך, ומה אם כן מלאכת בשר ודם כך מלאכתו של הקב"ה לא כל שכן. וכ"כ בשם

יהודה בר אילעאי, שאלה הצדיקים הם קבורים סמוך לעיר, ומתפללים שם תפלה יותר נוראה עד חצי היום, ולפעמים היו עושים לשם כל היום כולו בתפלה ודרשות. אך לא מצינו דנתפשט הדבר בקרב קהילות הספרדים, אלא יותר בארצות אשכנז, אך מ"מ היחידים נהגו להתענות, ורבים הת"ח הצנועים המתענים ביום זה. וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל שם בפירוט המנהג בקהילות ישראל, ומנהג סדר יו"כ קטן.

ב. ובאר"ץ היו הולכים ביום זה לכפר תידיף הסמוך לאר"ץ שם נמצא בית הכנסת ע"ש עזרא הסופר, והיו עושים שם התרת נדרים ואומרים את הסליחות. וע"פ המסורת בית כנסת זה בנוי מזמן בית שני ושם עזרא הסופר כתב ס"ת, וכמש"כ מה"ר אברהם ענתבי באהל ישרים בשער הגאולה ד"ה סיבה עשירית. ובקונט' זכרון דברי אר"ץ שנדפס בספר הולך תמים להגאון ר' ישעיה דיין כתב דקבלה בידינו שבעת אשר יצאו מהגולה מבבל בימי עזרא הסופר זיע"א באו לכפר זה, והיתה מחלוקת בחסירות ויתירות, ואמר להם עזרא שכך צריך להיות, ואם לא תאמינו,

ד. מי שנוהג להתענות בכל ערב ר"ח, או שכבר התענה בערב ר"ח אלול ג' פעמים ולא אמר בלי נדר, ומרגיש שבפעם הזאת אינו יכול להתענות מחמת חולשה וכיו"ב, רשאי לעשות ע"ז התרה, ואפי' קודם שיגיע יום התענית, דאינו אלא מדרבנן משום לא יחל דברו.¹

ה. במקום שאומרים סליחות בערב ר"ח, טוב שיאמרוהו קודם מנחה דמעת המנחה הוי כר"ח [מג"א והב"ד בספר גן נטע סי' תי"ז ובבית אל דף ה' ע"ב אות ז²]. ומ"מ רבים נהגו לומר הסליחות בסמוך לתפלת מנחה, ויש להם על מה שיסמוכו. וכן עמא דבר.

לא יזוז, ויתבודד מעצמו לעבוד את אלקיו על זה, ע"כ. וכן בשו"ת זרע אמת חאו"ח סי' פט כתב דאפי' החוטא בעבירות חמורות אין לו לישיב בתענית אם גורם לו ביטול תורה, והב"ד בחזו"ע הל' ר"ח [חלק חנוכה] עמ' רנד וכ"כ בשו"ת יבי"א ח"ב או"ח סי' כ"ח אות ז' גבי מלמד תינוקות שנפל מידי ס"ת דיש לפטרו מן התענית כדי שלא ימעט במלאכת שמים, והואיל ומצד הדין פטור להתענות אינו רשאי להחמיר, ובשו"ת ימי יוסף ידיד או"ח סי' ט' כתב אף לפטור מג' תעניות, ובשו"ת יבי"א שם דחה דבריו וכן עי' בחזו"ע ד' תעניות עמ' מג.

ד. רא"ש נדרים פא: וכמו שהעלה בשו"ת נשמת כל חי חיו"ד סי' מו, שו"ת קול אליהו חאו"ח סי' מה ועו', וכן העלה בשו"ת יבי"א ח"א יו"ד סי' טז והוכיח שכן דעת שו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד ס"ס כג ובבא"ח סדר צו אות כ'. וחזר וכתב זאת בחזו"ע הל' ר"ח [בחלק חנוכה] עמ' רנ"ה. ואכמ"ל.

ה. ועי' בריש ספרו בית ה' על חג השבועות [הנדפס בספר בית הבחירה דף ע"ר ע"א אות ד'], דכתב דכח התפלה ביום התענית בעינוי נפש ובלב נשבר ונדכה רוח נשברה גדלה עד למאד, ומה גם בעת מנחה שטוב ונכון לעתור ולרצות ולשחר פני אבינו אב הרחמים, ע"כ. והביא עוד שם תפלה מספר חמדת ימים לומר בזמן זה, ויל"ע דסתר דבריו.

המרדכי פרק האומנין סי' שמג וכן פסק מור"ם בהגה בחו"מ סי' של"ג ס"ה. וכיו"ב כתב בספר חסידים סי' נב דהסופרים והמלמדים והפועלים אסורים לסגף עצמן כדי שלא ימעטו ממלאכתן, ולו יהיה הקב"ה חפץ בתענית היה מצוה לישראל, אך לא שאל מאתם אלא שיכנעו עצמן ליראה מפניו, שנאמר [קהלת ג' י"ד] "והאלהים עשה שיראו מלפניו". ובסי' תרי"ז כתב וז"ל: אמר ר' יהודא אין היחיד מסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות, אבל אדם שיצרו מתגבר עליו יסגף עצמו להכניע יצרו, והמלמד וסופר ופועלים אסורים לסגף שימעטו במלאכתם. וכיו"ב בברכ"י סי' תקע"א סק"ב דאפי' למי שמחמיר לת"ח שחטא, שצריך להתענות לכפרת עוונותיו, אין להחמיר במלמדי תינוקות, כיון שממעט בלימוד התינוקות דחשיב טובא, והוי גזל הרבים. וכיו"ב כתב השל"ה דף רלב [הב"ד במעיל שמואל הל' תשובה ספ"א דף סה ע"ד] דאדם שתורתו אומנותו ועינו נפשו הגדול מחליש לבו ומתערבב רוחו שלא יוכל לעיין היטב פשט עמוק, לא יתענה יותר ממה שקצוב לו לעשות על מה שחטא, ואפילו אותם ידחם לימות החורף, שהימים קצרים, וכי ת"ת כנגד כולם. ואפילו אדם אחר שקבל עליו סך תעניות הדין כן, ובכל תשובה שאינו עוסק בתורה תדיר ומהר וחוושה מעשהו, ומ"מ הוידוים והחרטה והצער זה אינו מעכב הלימוד והעיון ומהם

ו. אם נוהגים באותו מקום להוציא ספר תורה בער"ח כשיש יו"ד מתענים יוציאו, ואם לאו לא יוציאו, וכל מקום לפני מנהגו [גנת ורדים או"ח כלל א' סי' נ', זקן אהרן סי' מד ובית אל שם אות ה' ועי' בדבריו דף מא ע"ב אות יט].

ז. סגולה נפלאה ליום זה לזמן דבר ומגפה ב"מ לא יבא ולא יהיה, בכל ערב ר"ח בזמן זה יקח כמספר שמו מטבעות, דהיינו אם שמו אברהם יקח מטבע א' כנגד א', ב' מטבעות כנגד ב', ר' מטבעות כנגד ר', וכן הלאה, ויחלקם אח"כ לז' חלקים ויתנם לז' מיני צדקות או לז' עניים לומדי תורה, ועל כל חלק יאמר זה אני נותן בעד כל ישראל, ובעדי פלוני בן פלונית לחיים טובים ולשלום [בית אל שם אות ז' ועי' ספר דרך החיים, צדקה לחיים מע' הל' ש"ץ אות קפ"ו ומעיל צדקה אף תס"ט].

התרת נדרים

ח. יש נוהגים לעשות בראש חודש התרת נדרים, משום דהוי מ' יום קודם יום הכיפורים. ואמרו בזה"ק [סדר פקודי דף רמט ע"ב] דמי שנתחייב נזיפה או נדוי בבית דין של מעלה ישאר בנדוי מ' יום ואין תפלתו נשמעת וכו', ולכך נוהגים לעשות התרה, ויזהר מכאן ואילך בכל עניניו שלא יתחייב ח"ו בבית דין של מעלה, וח"ו לא תשמע תפלתו בימים הנוראים. והגם שבכל השנה יש להזהר בזה, אך בימים אלו הוא יותר קשה, ולכך גם אין עושים נזיפה [ציפורן שמיר סי' יב אות רל]. וכך היה מנהג כל ק"ק ארם צובה גדולים וקטנים אנשים ונשים וטף [בית אל דף ה' ע"א אות ה']. ומנהג חסידי בית אל בעיה"ק ירושלים תובב"א לעשות התרה בכל ערב שבת בכל השנה [ע"ע בכה"ח סי' תקפ"א ס"ק יב], ובברכ"י [סי' תקפ"א ס"ק כא] כתב רמז לזה "לא יחל דברו ככל" ס"ת אלול [וכן בכה"ח שם ס"ק יט].

כמ"ש בזה"ק. ולכן בחרו להתיר התרת קללות בלי קבלת נזיפה, והתרה זו היו עושים אותה אף בשאר ימות השנה ולפעמים בערבי שבתות, אך קודם ראש השנה לא יעבור מלעשותה בעשרה, ונוסחה כאשר נהגו בתוספת קצת נופך, ע"כ. וע"ש נוסחו. ועי' כה"ח ס"ק יט.

ז. וגבי הנשים כתב בספר דרך אר"ץ עמ' קפב דמלפנים היה המנהג שהתלמידי חכמים הולכים מבית לבית להתיר לנשים, והיו הנשים נותנות להם על זה את שכרם.

ו. וז"ל הגאון החיד"א בצפורן שמיר שם: מנהג חסידים בעה"ק ירושלים ת"ו, שראיתי למעלת הר"ר שלום שרעבי זלה"ה ויחידי סגולה שלפני ראש השנה אחר התרת נדרים הרגילה בישראל, לא רצו לקבל נזיפה ח"ו לא לפני ר"ה ולא לפני חודש אלול, מטעם שאין אנו יודעים בדור יתום הזה אם אותם עשרה המתירין הנזיפה יהיו כדאים להתיר, דלא אפשר לבקש גדולי הדור וכיוצא שיבואו להתיר, נמצא שהנזיפה ודאי והתרה ספק, ועוד מטעם שהנזוף מ' יום אין תפלתו עולה לשמים

ט. יש שנהגו לעשות התרת נדרים אף בכ' לחודש אב, משום שהוא מ' יום קודם ראש השנה [מנהגי הרב האג"ן שבנתיבי עם את סד, וכן בנתיבי עם ס' תקפא ס"ב ועו' וכן במנהגי אר"ץ להג"ר יוסף שעיו, וכן היה מנהג מרוקו בנהגו העם ס' ב' וכתב שם דנהגו לתת צדקה לת"ח המתירים].
עוד בענייני ההתרה עי' לקמן בהל' ערב ראש השנה ס' ד' מאות ט'.

ראש חודש

י. ראש חודש אלול אינו חל בימים ג', ה' וז' ולעולם הוא ב' ימים.
יא. ראש חודש אלול שחל יומו השני בשבת יש שמפטירים השמים כסאי, מפני שהיא תדירה, וכן מפני שיש בה נחמת ירושלים כדכתיב באיש אשר אמו תנחמנו וגו' ובירושלים תנוחמו [לבוש, וכ"כ מהר"י וייל שכן הלכה רווחת בישראל וכ"כ בבית אל חמוי דף ז' ע"א], וכן מנהג בני אשכנז, אך מנהג עדות המזרח שמפטירים עניה סוערה [כסדר הש"ע ס' תכ"ה ס"א¹], ואחר עניה סוערה יקראו פסוק ראשון ואחרון מהשמים כסאי [בב"י שם עפ"ד הגמ' בסוכה נד: דיש להזכיר גם ר"ח וכן בירושלמי שקלים פ"ח ה"ח]. וי"א דאין מדלגים מנביא לנביא, ולכך יקרא השמים כסאי בעל פה [לבוש], ויש שלא הקפידו בזה, ונהרא נהרא ופשטיה [כה"ח ס' תכ"ה ס"ק כב ועי' ס' קמ"ד ס"ק יא].
יב. מי שטעה והפטיר השמים כסאי, אם בירך ברכות אחרונות, אינו צריך לחזור ולקרוא את הפטרת הנחמה, אך טוב שיקרא אח"כ ללא ברכה. ואם נזכר קודם שבירך את הברכות האחרונות, יקרא גם את הפטרת הנחמה ואח"כ יברך [חזו"ע ד' תעניות עמ' תכה ועי' השומר אמת ס' כג אות ב' ובשו"ת שבט הלוי ח"ט ס' פ'].

וכיו"ב כתב בשו"ת מהרי"ל החדשות ס"ס לה, ארחות חיים סוף הל' קריאת ס"ת.
וכתב בב"י ס' תכה בשם רבי דוד אבודרהם דכאשר אירע ר"ח אב או ר"ח אלול בשבת, העיקר שלא לשנות הפטרה של תלתא דפורענותא ותלתא דנחמתא בשום הפטרה אחרת כלל, אלא מפטירים בהפטרה הקבועה לשבת. ובהיות ורבינו דוד אבודרהם היה בקי גדול, סמכינן עליו, וכן המנהג להפטיר בר"ח אלול שחל בשבת הפטרת עניה סוערה ולא השמים כסאי. וכיו"ב כתב בספר משחא דרבותא ס' תקפא, נהר מצרים דף כד ע"א, כה"ח ס' תכה ס"ק יג, נתיבי עם עמ' רכו ובספר תפלה זכה. וכיו"ב הביא בחזו"ע ד' תעניות עמ' תכד.

ח. עי' אור זרוע ח"ב ס' תצב דכתב להפטיר השמים כסאי בראש חודש אלול שחל בשבת, דגם בהפטרה זו נאמרו פסוקי נחמה, שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה וכו'. וכ"כ ראבי"ה ח"ב ס' תקנ"ז עמ' רעח ובשו"ת מהרי"ו בפסקים אות לח ועו'. אך אמרו בפסיקתא דבשבתות של ימי בין המצרים מפטירים בתלתא דפורענותא, ומיד אחר ט' באב בז' דנחמתא, ולבסוף מפטירין תרתי דתיובתא, וכתבו התוס' במגילה לא: דכך המנהג. וכ"כ הרמב"ם פי"ג מהל' תפלה הי"ט. ולכך כשם שהפטרת תלתא דפורענותא כשחל ר"ח אב בשבת, דוחה הפטרת השמים כסאי וכמ"ש במגילה לא. וה"ה בנד"ד.

יג. אם חל ראש חודש ביום א', אין מפטירים מחר חודש שאין בו נחמה, אלא מפטירים עניה סוערה, אך יקראו אח"כ פסוק ראשון ואחרון של מחר חודש [מור"ם בהגה סי' תכ"ה ס"ב וכ"כ בית אל שם ע"ב ועי' לבוש סי' תקפ"א וש"ע סי' תכ"ח וכן עי' בחזו"ע ד' תעניות עמ' תכח].

יד. משנכנס חודש אלול, כאשר כותב אדם אגרת לחברו, צריך לרמוז בתחילתו שמבקש עליו לשנה טובה ותחתם [דרשות מהרי"ל הל' ר"ה, אליה רבה סי' תקפ"א סק"א, מט"א אות ט', באר היטב סק"י וכה"ח ס"ק ח"י]. ויש אומרים שיכתוב "תולה ארץ על בלימה יטיב לך כתיבה טובה". ובמועד לכל חי [שם אות ד'] כתב דיכתוב "תזכה לשנים רבות נעימות וטובות" [וכ"כ בבית אל חמוי דף ט' ע"א אות כ"א]. והוסיף שם דהוא הדין לכל מועד ורגל, שבסמוך לו יכתוב לחברו תזכה לשנים רבות^ט. ובליקוטי מהרי"ח [הב"ד במנהג ישראל תורה] כתב רמז בזה "וישאלו איש לרעהו לשלום" [שמות י"ח ז'], ר"ת אלול, וישאלו בלשון שאלה ובקשה, שמבקש איש לרעהו לשלום והיינו באלול.

אשתך כגפן פוריה בניך כשתילי זיתים וכו' הכל לנוכח, הנה כי כן יברך גבר והיית אומר לא יאונה לך כל און ושפתים ישק. ועוד כתב שם אות ח' דאין לומר מועדים לשמחה בר"ה, דמועד הוא לשון ועד שהיו מתוועדים ג' פעמים לצאת לירושלים, משא"כ בר"ה דלא איקרי מועד, וגם חג לא מצינו שנקרא ר"ה, וי"א דר"ה איקרי מועד, וכנז' במקומו.

י. ויש שמקפידים שלא לכתוב תיבת שלום במלואה דהוא שמו של הקב"ה, אלא כותבים שלו, ואין מנהגינו לחוש לזה. והנה לכאור' תלוי הדבר בהא דאיתא בשבת י': אמר עולא אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ, שנאמר ויקרא לו ה' שלום, דשם גופיה אקרי שלום. ועי' בסוטה י'. דא"ר יוחנן דשמעון נקרא ע"ש הקב"ה שנא' כי שמש ומגן ה' צבאות, אלא מעתה לא ימחה, אלא מעין שמו של הקב"ה. וכתבו התוס' שם דמ"ש שלום דאין מזכירים במרחץ, ולא חשיב ליה במס' סופרים פ"ד עם שמות שאינם נמחקים [וכן בשבועות לה:], ותי' התוס' דתנא ושייר, ועדיף מחנון ורחום דנמחקים כדאיתא בשבועות. ובשו"ת הרשב"א ח"ז סי' תיח הב"ד רבינו

ט. וביאר ברכה זו בכתר ש"ט ח"ו עמ' 22 דבהיות ובר"ה ספרי חיים פתוחים לפניו יתברך, מברכו בברכת השנים, ומשיב למברך נעימות וטובות, דמה בצע בריבוי השנים והם של צער ויגון. ועוד כתב שם דבחגים מברך איש את רעהו מועדים לשמחה והשני עונה לו חגים וזמנים לששון. ועי' מחזור ב"ד דף קנג ע"ב אות ו' דתמה על הנוהגים כן, דמנהג זה תפלה מבלי מלח, כי לא יש בו טעם ולא ריח נוסח תפלה, כי עיקר שאלת שלום היא לברכה קאתי, למשל בחול שלום עליכם שמברכו לנוכח וחבירו משיב עליכם שלום. ובוועז יוכיח באומרו [רות ב' ד'] ה' עמכם לנוכח והשיבו יברכך ה', וכן במועדים אומרים תזכה לשנים רבות ומשיב לו תזכה ותחיה ותאריך ימים לנוכח. אבל זה השלים מועדים לשמחה סדר הדברים הוא אומר. ועוד כתב שם, וזאת אגיד כי בהיותי בעי"ת קושט'א בכפר קונקוס'פן אצל הגאון מהר"א פיזאנטי ז"ל היה חלוש ומוטל על ערש דוי ונכנס אורח א' אצלו ושאל בשלומי, וסוף דבר אמר לא יאונה לצדיק כל און, וגער הגאון בו לאמר מה הדבר הזה. זיל קרי בי רב בתהלים [קכח] שיר המעלות וכו'

ודברים דחויים הם, אך הרא"ש והרי"ף נקטו כדברי עולא, והביאוהו להלכה. וכדברי הב"ח כתב ג"כ הגאון פר"ח סי' פה ס"ב. ועוד כתב שם דאילו שלום הוא שמו של הקב"ה ממש, והא בברכות יז. אמרו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק, וכיו"ב בעו' מקומות, ואיך רשאים לזלזל ח"ו כ"כ בשמו של הקב"ה. וכ"כ עוד כמה חכמים. וע"ע בשו"ת זקן אהרן סי' קפ"ח ובשו"ת יבי"א ח"ד יו"ד סי' כב.

והנה מור"ם כתב להלכה ביו"ד סי' רע"ו סי"ג בהגה דיש נזהרים בזה, והש"ך שם ס"ק ז' כתב שרוב העולם אין נזהרים בזה כמש"כ בשו"ת הרא"ש, ובנקודות הכסף הביא ראייה להחמיר בזה, ונשאר בצ"ע למעשה. והגאון החיד"א בברכ"י ס"ק מ"א הב"ד הריטב"א שבת י': דשלום הוא מן השמות הנמחקים, ואין נזהרים מלכתבו באגרות של רשות, והכי מוכח בשבועות לה: דלא מני שלום בהדי שמות שאין נמחקים, ויש נזהרים לכתבו חסר באגרות הרשות. וכתב הגאון החיד"א דבערי המערב נזהרים בזה, אך בגלילותינו אין נזהרים כלל. וכ"כ עוד בכרך לאדן דף רצ"ג ע"א. ואף דבש"ע או"ח סי' פד פסק דאין להזכיר שם שלום כלל בבית המרחץ, כתב בשו"ת יבי"א ח"ו או"ח סי' טו אות ח' דאין לתמוה כן כלל, וכמש"כ בשו"ת הלק"ט הנז' דנקרא שמו של הקב"ה רק לענין דאין להזכירו בבית המרחץ, ואף את"ל דלא נפקא מפלוגתא, איכא ספק ספיקא לקולא, שמא אין תיבת שלום נחשבת לאזכרה כלל, ואת"ל שנחשבת, אפשר דהלכה כמ"ד דמותר מן הדין להזכיר השם בראש מגולה. ואם ימנע עצמו מלומר שלום לחבירו ולמכירו, יגרום הדבר לידי איבה שנאה

יחיאל דאסור לומר שלום שלם באגרות משום דזימנין דנפלי במקום הטינופת, וכ"כ בחי' הר"ן שבת י': בשמו, והקשה דא"כ אמאי לא מנו השם שלום בכלל השמות שאינם נמחקים. והרא"ש בתשו' כלל ג' סי' טו כתב דלא מצינו מי שאוסר למחוק שלום, ובכל אגרות כותבים שלום וזורקין ונמחקין ואעפ"י ששלום הוא שם וכו', וע"ש דכתב דאף דהשם עצמו נקרא שלום, כיון שאינו שם העצם אלא ע"י הפעולה נקרא כך, הו"ל כמו הגדול הגבור והנורא האדיר האמיץ והחזק חנון ורחום אך אפים ורב חסד שנמחקין. ואף דהרא"ש נקט להלכתא כעולא דשלום הוא שם קדוש, אך בכ"ז הזכיר דלא חששו לכתוב שם שלום. ובדומה לדברי הרא"ש כתב בשו"ת הלק"ט ח"א סי' סז בדברי הרי"ף פרק מי שמתו דשלום אינו שמו של הקב"ה אלא כאילו הוא שמו לענין שלא לאמרו בבית המרחץ [ולפ"ז אין חשש כלל מלכתבו באגרות]. וע"י ברמב"ם פ"ג מהל' ק"ש ה"ה דכתב דכינויים כגון רחום וחנון ונאמן וכיו"ב מותר לאמרם בבית בבית הכסא, אבל השמות המיוחדים והן השמות שאינן נמחקים אסור להזכירן בבית הכסא ובית המרחץ. ובכס"מ תמה אמאי לא הזכיר דאסור לומר שלום, וכתב שמות המיוחדים דוקא, ולא אשכחן מאן דפליג אעולא. וכה"ק הלח"מ, והניח בצ"ע. והב"ח כתב דהרמב"ם נסמך ע"ד התוס' בשבת שם דהקשו ע"ד עולא דגם יהא אסור לומר האל הנאמן, ורב אמר בזה דשרי, אלא התם שם גופיה לא אקרי הכי, דמתרגמינן אלהא מהימנא, והכא שם גופיה אקרי שלום [ועי' ברא"ש שם]. ועוד הקשו דהא ה"נ מתרגמינן דעבד ליה שלם וכו'. ולכך הרמב"ם סבר דדברי עולא נדחו במסקנת הגמ', ותי' התוס' אינו כדעת הרמב"ם דשינוייה דחיקא הוא

ויש אומרים שמברכים כן מחמשה עשר באב [שער יששכר מאמר יום תבר מגל], והביאו לזה סמך כי "חמשה עשר באב" בגימטריא "כתיבה וחתימה טובה". ומבואר בספרים הק' דהתחלת התנוצצות האור של הימים נוראים מתחיל מיום ט"ו באב, ומאז והלאה מתעוררים הרחמים [מנהג ישראל תורה]. וכן המתענים מ' יום מתחילים בט"ו באב [וכ"כ בבני יששכר במאמר חדשי תמוז אב מאמר ד']. וט"ו באב הוא מ' יום קודם כ"ה אלול שהוא יום בריאת העולם, ומ' יום קודם עלה במחשבה לבראתו. וכ"כ בזרע קודש ובייטב פנים על ט"ו באב שבצרוף של חודש אב הוא "הסכת ושמע ישראל היום" [ועש"ע, וכן באוהב ישראל בליקוטים סדר מטות].

זמן תשובה

טו. אף שאין הרמזים גופי הלכות, אביא כמה מרמזי חודש אלול, הנז' בספרים הקדושים, בכדי לעורר את הקורא במעט לתשובה:

א. אנה לידו ושמתי לך [שמות כ"א י"ג], ר"ת אלול, כי חודש אלול מוכן לתשובה, והכל צריכים לשוב בתשובה בחודש הזה, אף מי שחטא שלא במתכוין [שער הפסוקים סדר משפטים סי' כ"ג]^א.

ב. אני לדודי ודודי לי [שה"ש ו' ג'], ר"ת אלול^ב.

שלו'. וע"ע עי' תשב"ץ סי' תי"ח, מהרי"ל - ימים נוראים, רמ"א יו"ד סי' רעו סי"ג והבי"ד ביוסף אומץ ע' 279. וכן בפת"ש שם ס"ק כח, שו"ת חוות יאיר סי' טז, מקו"ח או"ח סי' פד, שע"ת שם ס"ק ב' ובאלף המגן סי' תקפ"א ס"ק י"א, שד"ח מע' א' כלל שי"ג ובשו"ת הרי יהודה הנדפ"מ ח"א יו"ד סי' כ"ה.

יא. והגאון אביר יעקב זיע"א בספרו שערי ארוכה עמ' נ' ביאר בזה, דבחודש זה עשה הקב"ה מקום לאדם לנוס שמה, שיעשה תשובה ונמחלים עוונותיו, ובזה פי' מש"נ ואשר לא צדה, מדה לשון צד ציד, וכדרך שאדם צד בשביל להביא טרף לביתו צריך לצוד בשביל מזונו הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, וכמו שבשאר ימות השנה בעבור צרכי גופו, האלהים אנה לידו, כך יעשה בחודש אלול בעבור צרכי נשמתו, ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה.

ומחלוקת, ושנאה תעורר מדינים, ולכך מותר להקדים שלום למי שראשו מגולה וכו'. וכ"ש לנ"ד דכתבו חכמים רבים להתיר לכתוב שלום באגרת אף שתזרק אח"כ. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' מ' אות ג' כתב דהוא עצמו ברוב מכתביו שמשיב בד"ת כותב שלום בשלמותו, דמכתב זה יזהרו בהכרח לשמרו מחמת שהוא ד"ת, וממילא הרי יהיה גם זה שמור, ואף שם ממש היה שייך להתיר, דכל הטעם הוא שלא לכתוב שמות באגרת כדי שלא יבא לידי בזיון, ומכתב בד"ת לא יבא לידי בזיון, אך מ"מ בשם גמור כשנזדמן להזכיר באיזה מכתב אף של ד"ת אינו כותבו אלא בקו"ף במקום ה'א, דעכ"פ אפשר שלא ישמרו כ"כ, אך תיבת שלום, כיון שמעצם הדין מותר ורוב העולם אין נזהרין בזה, אין שום טעם לחשוש בדבר, שאף שם מותר לכתוב, ועש"ע. וראיתי שמנהג הגר"ש אלישיב שליט"א לכתוב שמו

ג. אני לדודי ודודי לי, ס"ת הם ד' יודי"ן, שהם מ' והיינו מ' ימי הסליחות מר"ח אלול ועד יוה"כ.

ד. ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך [דברים ל' ו'], ר"ת אלול".

ה. אחד לחטאת ואחד לעולה [ויקרא ה' ז'], ר"ת אלול".

ברח, תפשוהו. וכנז' בפסוק אנה לידו ושמתי לך רומז לתשובה, ששיבנו ה' אליו. ומהפסוק השני אני לדודי ודודי לי מורה כמ"ש הקב"ה שובו אלי, דישראל ישוּבו ברישא, ויבא הפסוק השלישי ויכריע ביניהם ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך, דו"ו מוסיף לרמז דאי אית אתערותא לתתא, אית אתערותא דלעילא, כמ"ש אתם פתחו לי פתח כחודו של מחט. וע"ע בשערי ארוכה עמ' נג.

יד. חומת אנך סדר ויקרא אות ט"ז בשם רבנו אפרים ז"ל [וכ"כ בבית אל דף ח' ע"א אות ח'], וביאר שם דבעוד שהיה בית המקדש קיים כיון שהגיע אלול היה כל אחד מישראל חרד ושב מן העבירות שבידו שנאמר [עמוס ג' ו'] אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, ועכשיו שאין לנו קרבנות ראוי לכל ירא וחרד לשוב ולחדש מעשיו מר"ח אלול ואילך. ועוד פי' שם הגאון החיד"א דמוסר מעיר דחודש אלול מוכן הוא בין לשוב מחטאתו, בין לקנות קדושה ולעלות במעלות תוכיות שכליות, וזהו אחד לחטאת לתקן אשר חטא, ואחד לעולה עליו'ת מרווחים ציצי'ם ופרחיים כמעלות אח'ז בשערי קדושה ושערי תורה, להוסיף תוספת טובה, והבא ליטהר מסייעין אותו. ועוד רמז הגאון החיד"א בספרו ברכ"י סי' תקפ"א סק"ה לענין התרת נדרים בר"ח אלול והזהירות בנדר בכל חודש אלול. והגאון מהרח"פ בנפש חיים מע' א' אות ע"ו כתב דבא לרמוז דצריך לשוב בתשובה בין במה שחטא

יב. ר"ל כשישראל חוזרים בתשובה ומרבים במעשים טובים, ומשתדלים בלימוד התורה וקיום המצוות, אז הקב"ה פותח את ידו לקבלנו בתשובה, וכמאמר הכתוב [מלאכי ג' ז'] שובו אלי ואשובה אליכם, וכמ"ש רז"ל [שה"ש רבה פ"ה אות ב'] פתחו לי פתח כחודו של מחט, ופתח לכם פתח כפתחו של אולם. ובפרט בחודש זה המסוגל לרחמים, אבל עם זאת חובה עלינו שאנחנו נפתח קודם פתח כחודו של מחט ואח"כ הקב"ה יעזור לנו ויקרבנו אליו, מחזור אמרי פי במבוא לסליחות. וע"ע בספר שערי ארוכה להאביר יעקב, רבינו יעקב אביחצירא עמ' א' שהוסיף, בשושנים (המ' הפסוק הנז') גימט' תשוב, לומר דאף דלא שב באדם רק עד חודש האחרון בשנה, אפ"ה הקב"ה שש ושמת בתשובתו ומקבלה. ושושנים לשון ששון. ועוד הרועה בשושנים, גימט' ערו שבו ישנים.

יג. והגאון ר' חיים פלאגי' בספרו נפש חיים מע' א' אות ע"ו, פי' בג' רמזים אלו איך באו לרמוז על התשובה, והוא עם מ"ש רז"ל על פסוק השיבנו ה' אליך ונשובה, דישראל אומרים כן והשי"ת אומר שובה אלי ואשובה אליכם [איכה ה' כ"א], וז"ש [שמות כ"א י"ג] והאלהים אנה לידו דר"ל ע"ד השיבנו ה' ושמתי לך מקום היינו כמ"ש במנחות דחתיר לגגיה דחי"ת ויעול בהאי ה"א, אשר ינוס שמה, ע"פ מ"ש במדרש רות דהבעלי תשובה דומים לליסטים שכבשם המלך בבית האסורים וסרתו הכותל וברחו, ואחד שראה החור פתוח ולא

- ו. לא יחל דברו ככל [במדבר ל' ג'], ס"ת אלול^{טו}.
- ז. ובא לציון גואל ולשבי [ישעיה נ"ט כ'], ב' אותיות אחרונות של גואל, וב' אותיות ראשונות של ולשבי, היינו אלול [רד"א בסדר ר"ה]^{טז}.
- ח. אז ישיר משה את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה [שמות ט"ו א'], ר"ת אלול למפרע^י.
- ט. לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים [תהלים כ"ז י"ג], לולא אותיות אלול^{י"א}, קוה אל ה' [שם י"ד] באלול, חזק ויאמץ לבך בעשרת ימי תשובה [ארץ חיים תהלים שם והב"ד בנפש חיים מע' א' אות ע"ו].

הזה כי הוא זמן כפרה לכל. וע"ע בעץ הדעת טוב פרשת בשלח במעלת קריאת השירה בכל יום. יח. וברמזי אלול אות סו רמז בזה עוד דנרמז בגימט' של ר"ת ל'ולא ה'אמנתי ל'ראות ב'טוב.

וכתב במחזור בית אל דף ח' ע"א: דע אחי אשר כנפשי, כי כל מי שמתקן מעשיו בחודש אלול בטוב לבו לא יירא ויזכה לראות בטוב ה' כמ"ש לולא האמנתי לראות, כי לולא אותיות אלול, כי ע"י אלול האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים. ועוד כתב שם דף ל"ח ע"א, כי עתה לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים, הכוונה היא כי כשהאדם עובר עבירה ואינו שב עליה כל השנה, עדיין אין בידו רק גוף העבירה, אבל מניעת התשובה לא נחשב לו עון אשר חטא, כי היחיד אינו יכול לעשות תשובה כי אם בימים אלו, ולא תיקן את עצמו, אזי צריך לעשות שני פעמים תשובה כי יש בידו ב' עוונות, דהיינו גוף העוון ומה שלא עשה תשובה נחשב לו לעוון, וזהו שאמר כי לולא שהם אותיות אלול, והתמהמנו, ר"ל אם אחרנו את עצמנו כל ימי הרצון מלעשות תשובה, אזי כי עתה שבנו זה פעמים. ע"כ.

במעשה וע"ז מביא קרבן חטאת, ובין במה שחטא במחשבה וע"ז מביא עולה, דעולה באה על הרהור הלב. וברמזי אלול אות ל"ה כתב דעולה חטאת סוד ב' ימים דר"ה קשיא ורפיא.

טו. חומת אנך סדר מטות סוף אות ב', ופירש דצריך לשוב באלול כמ"ש רז"ל. וסופי תיבות היוצא מפיו יעשה, הוא אוה, דבשמירת הלשון יבא משיח, ויהיה שמו וכסאו שלם, שהוא אותיות או"ה, דהכל תלוי בלשון. והגאון מהרח"פ בנפש חיים מע' א' אות ע"ו פי' דבחודש זה יש להוסיף בלימוד התורה, וכמ"ש רז"ל אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה, והעיקר הוא שילמד תורה לשמה על מנת לקיים כמ"ש רש"י יומא דף עב, וזהו אומרו לא יחל דברו, שלא ידבר שיחת חולין אלא הכל בתורה, ובתנאי ככל היוצא מפיו יעשה, ר"ל כל דברי התורה היוצאים מפיו שיקיים אותם, דהיינו לומד תורה לשמה כאמור.

טז. דידוע דגדולה תשובה שמקרכת הגאולה. נפש חיים פלאגי מע' א' אות ע"ו.

יז. מהר"י צמח בספר נגיד ומצוה, וכתב דאז יצאו כל הניצוצות מהגלות. ובנפש חיים מע' א' אות ע"ו כתב דידוע אומרם כל האומר שירה בכונה נמחלים עוונותיו, וביותר בחודש

י – טו. אלול, שיהיה לישראל ארון לוחות ושברי לוחות. אמת ליעקב וחסד לאברהם, ב' כסאות למשפט אחד לו ואחד לדוד, ונאבד זה החוב מן העשוי אוי לרשע אוי לשכנו, ויהיה האדם אהוב למטה ואהוב למעלה לעשות תשובה וכו', כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו [שמות י' א'], והיינו אפילו רשעים החסומים בפני התשובה, בימים אלה הזדמנות יש להם [מגלה עמוקות סדר עקב, דף פ"ח ע"ד ונפש חיים מע' א' אות ע"ו, עש"ע ובבית אל דף ח' ע"א אות ח'].
 טז. ראה אנכי נותן [דברים י"א כ"ו], ר"ת ראש אלול הבט, אשר נגד כל ישראל, נושא תשובה נכונה. ולכך לא ימתין לשוב בתשובה עד יוה"כ אלא כבר בר"ח אלול ישוב בתשובה [סופי ענבים סי' לה ומועד לכל חי סי' י' אות ה'].
 יז. "אלול" בגימטריא "בינה", דמשם באה התשובה ולבבו יבין ושב ורפא לו [עמודי שמים והב"ד במועד לכל חי יא אות ט'].
 יח. ארי"ה שאג מי לא יירא, נוטריקון אלול, ראש השנה, יום הכפורים, הושענא רבא. מי לא יירא מפחד ה' ומהדר גאוונו, כי ניתן החודש כולו לתשובה, כי הלואי שבזה יוכל האדם לנקות עצמו וימצא עצמו נקי יום ראש השנה [בית אל דף ח' ע"א אות ו' בשם הקדמונים].
 יט. ויתן אותם לרחמים לפני, ר"ת אלול שהוא מסוגל לתשובה לכל שוביהם [בית אל דף ח' ע"א אות ח'].
 כ. ומודה ועוזב ירוחם, ר"ת וסופי תיבות גימטריא באלול [שערי ארוכה למהר"י אביחצירא עמ' א'].
 כא. אהוב למעלה ונחמד למטה, ר"ת אלול [בית אל שם].
 כב. ויאמרו לאמר אשירה לה, ר"ת אלול למפרע [בית אל שם].
 כג. ויבא אברהם לספוד לשרה, ר"ת אלול [בית אל שם ט"].
 כד–כה. אוכל לחמו ונותן לדל, ר"ת אלול, ומכאן להורות נתן לעשות צדקה כפי נדבת לבו בכל יום בחודש הזה כאשר תשיג ידו ובה ימצא כדי גאולתו [בית אל דף י' ע"א אות לא"]. ועוד רמזו בזה [שערי ארוכה עמ' קלז] הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך, ר"ת גימטריא אלול, לרמוז על נתינת הצדה שבזה יזכה לחיי העוה"ז והעוה"ב.

מאמר הזהר שהנשמה נקראת אברהם והגוף נקרא שרה, ורמזו על זה ויבא אברהם לספוד לשרה ר"ת אלול, הכוונה דהנשמה הנקראת אברהם בוכה על הגוף שנקרא שרה, על אשר חטא וישוב בתשובה בזכרו יום הדין.

כ. וע"ש שכתב אוכל מלחמו, וככל הנראה הוא ט"ס וצ"ל אוכל לחמו.

וביאר בזה האביר יעקב זצ"ל בשערי ארוכה עמ' יג דאף דבשאר ימות השנה אם שב האדם בתשובה יש ספק אם נתקבלה תשובתו אם לאו, בחודש אלול, אם שב בתשובה שלמה מובטח לו שתתקבל תשובתו, וז"ש לולא הוא אלול, בזה החודש האמנתי כי נתקבלה תשובתי. יט. ועוד כתב שם דף ח' סע"ב אות טו"ב בשם ספר חושב מחשבות, דידוע

כו. הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו, ר"ת אלול, שבזה החודש מכפר על הנסתרות שהם השגגות, והנגלות לנו ולבנינו הם לעשות תשובה עליהם כהוגן [שער המלך דף ט' ע"א והב"ד בבית אל דף י' ע"א אות לב ובפתוחי חותם עמ' תנג ועי' בספרו שערי ארוכה עמ' מב].

כו – כת. אוי לי וי לי, ר"ת אלול, וכן אוי לו ווי לנפשו, וביאור לזה כתב במחזור בית אל [דף י' ע"א אות לב] דכל אשר נגע יראת אלהים בלבו, בבוא אלול הניתן לישראל לשוב בו כמש"כ בזה"ק בשם מדרש הנעלם סדר כי תצא, הבעל נפש אומר אוי לי ווי לי, ר"ל אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, ואשר לא שת לבו אומר אלול אלול למה, התשובה למה, אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו אלול, אוי לו ווי לנפשו.

כט. קמתי אני לפתוח לדודי ודודי חמק עבר, ר"ת אלול, דבחדש הזה השי"ת מצוי אצלנו ומצפה לשוב אליו בלב שלם ובנפש חפצה [בית אל דף ל"ח ע"א אות ד'].

ל. ואני אתנהלה לאיטי לרגל המלאכה [בראשית ל"ג י"ד], ר"ת אלול, דאם יתחיל בתשובה מר"ח אלול עד הושענא רבא הרמוז בתיבת לאט"י דהיינו ל' שלשים אלול, א' דר"ה דב' ימים כיומא אריכתא, ט' ימים שבין ר"ה ליוה"כ, יו"ד ימים מן יוה"כ עד הושע"ר. עד אשר אשוב אל אדוני, שע"י התשובה מתקרבת הגאולה, ואז ועלו מושיעים בהר ציון וכו' [בית אל שם אות ו'].

לא. מזל חודש אלול הוא "בתולה", ופי' בזה במש"נ [ירמיה ל"א י"ב] "אז תשמח בתולה במחול", דבחדש אלול שמזלו בתולה תשמח במחול כשימחול עוונותיהם של ישראל [מחזור אמרי פי במבוא לסליחות, בשם מהר"א מליזענסק זצ"ל].

לב. וישאלו איש לרעהו לשלום [שמות י"ח ז'], ר"ת אלול, וישאלו בלשון שאלה ובקשה, שמבקש איש לרעהו לשלום והיינו באלול [ליקוטי מהר"ח והב"ד במנהג ישראל תורה, ועי' לעיל סעיף יד. וע"ע ספר רמזי אלול שכתב ק"כ רמזים הקשורים לענין חודש אלול].

לג. ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה, ר"ת אלול, והוא ענין המלכת הקב"ה עלינו [ימלט נפשו סי' לב אות ו'].

לד. אלול במילוי, אל'ף למ'ד וא'ז למ'ד, גימט' אימ'ה ירא'ה, להורות נתן שיתן בלבו אימת יום הדין עליו, וישים על פניו יראת ה' תמיד [ימלט נפשו שם כ"א].

לה. הנה ל'כם ל'ציצית ו'ראיתם א'זתו [במדבר ט"ו ל"ט], ר"ת אלול, שיתחזק בימים אלה ויטהר לבו וישמור עיניו [שערי ארוכה להאביר יעקב זיע"א עמ' נג].

לו. ואמץ את לבבו למען תתן בידך כיום הזה [דברים ב' ל'], ר"ת אלול תבכה [אמרי אברהם לזקן רבני אר"ץ הג"ר אברהם הררי רפול זצ"ל סדר דברים].

כא. ועי' שם שנתן טעם לשם אלול, עוד בערוך ערך אללא. בהיות ימי שנקרא כן ע"ש תבואת השדה, כי החודש הזה הם ימי רצון, רחמים ותשובה אש לא ישאר תבואה, וכן בלשון ערבי וסליחות לפני הקב"ה. ועי' עוד בספרו וסורי'ת תבואה קורין לה גאל'יה, ועיין הא"ח נפשנו מע' י'.

טז. ענין חודש אלול הוא זמן ב"ד ל' יום, ומדין מודה בקנס ואח"כ באו עדים, וגם דיצירת הנפש היא למ' יום, והוא מר"ח אלול עד יוה"כ, וע"י התשובה הוה ליה כקטן שנולד דמי [מועד לכל חי סי' י"א אות ט' וכיו"ב הביא במחזור בית אל דף ח' ע"ב אות י' בשם הראשונים, ועי' חמ"א], ולכן נתנו מ' יום לבני ישראל בשביל התשובה, מראש חודש אלול עד יום הכפורים^{כב}.

יז. חודש אלול כלולים בו כל חודשי השנה, כהא דכל ימות השבוע כלולים בשבת ומתברכים ממנו, והיסוד בזה, דחודש זה הוא כנגד היסוד, והוא יוסף הצדיק דהיה מכלכל את אחיו, כמו כן כל החדשים מצפים שיזונו ויפרנסו ויהיה להם תקומה מזה החודש [שער המלך והב"ד בוילקט יוסף פינצי מע' א' אות לא].

יח. בחודש אלול יפשפש במעשיו, ויעשה חשבון נפש בכל ערב קודם לכתו לישון [מורה באצבע אות רמ"ג, כה"ח סי' תקפ"א ס"ק כד, מועד לכל חי אות י"ז, ועי' כה"ח פלאגי' סי' א' אות ט'], ויזהר להשיב נשמתו לפקדון בלילה בלי תשומה ואשמה, ולכך יפשפש במעשיו שעשה באותו היום ויתודה עליהם, ורמו לזה מש"נ [ויקרא כ"ב ז'] ובא השמש וטהר [בית אל דף לו ע"ב דיני תשובה אות א]. ובסדר הכוונות בענין זה עי' כה"ח סופר סי' רל"ט סק"ב.

יט. באשר שחודש זה הוא אחרית כל השנה, יתן החי אל לבו לפשפש במעשיו ולתקנם, וטוב להתבודד בכל יום זמן מסוים כדי לפשפש במעשיו, ואין ההתבודדות צריכה להיות ביער בקול תרועה גדולה. ויעיין בסדר תרי"ג מצות וימנה אותם אחת לאחת למצוא חשבון. ותועלת גדולה יש בזה, דע"י שמונה המצוות יחשב לו כאילו קיים אותם, וכן תוך כדי עיונו ולימודו בהם, אם עבר על אחת מהנה יכול לתקנה ולהתוודות עליה [בית אל דף ז' ע"ב ועי' יוסף אומץ אשכנזי סי' תתקט"ו].

כ. האיש הירא מפחד ה' ומהדר גאונו, חרדה ילבש ויתבודד בכל יום מימים נוראים, לפחות שעה א', ויסתכל יפה בעברות שאדם דש בעקביו, וכמ"ש [ע"ז יח.] מאי דכתיב [תהלים מ"ט ו'] עון עקבי יסבני, עוונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה, מסובין לו ליום הדין. וגם אם היו איסורים

עוונתי הרופא לכל תחלואיכי", וסמך ליה [פסוק ה'] "תתחדש כנשר נעורייכי", וחדוש זה נעוריו של בעל תשובה הוא, כמו שאמר הכתוב [שם ג"א ב'] "ורוח נכון חדש בקרבי". וכן איתא בנדרים דף מא ע"א, גבי חולה שלא מתרפא עד שנמחלים לו כל העוונות, ועי' במש"כ המהרש"א בח"א נדרים דף מ"א ע"א שטעם הדבר הוא שהייסורים באים מכיון שעושים עברות ולכן צריך לחזור בתשובה בכדי שיתכפרו העוונות.

כב. והטעם שנמשכו ימי הסליחה מ' יום, כתב מו"ז במצא חיים דרוש א' לר"ה, דלפי שכתמי חולאי הנפש דהיינו העבירות דומין מכל צד לחולי הגופות, כמו שהאריכו מזה כל מחברי ענייני התשובה. ולזה מצינו שיצירת הנפש דהיינו תשובתה לה', ולהיותו בעל תשובה כקטן שנולד דמי, היא במ' יום הסליחה כמו יצירת הגוף שנשלם במ' יום, כי כל בעל תשובה דומה כאלו נולד באותו יום כמו שאמר הכתוב [תהלים ק"ג ג'] "הסולח לכל

קלים בהתמדתן יהיו כעבותות העגלה. ואמר רב אסי [סוכה נב.]. יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיאי, ולבסוף דומה כעבותות העגלה שנא' [ישעיה ה' י"ח] הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. וסי' עגל"ה: עריות, כי לא לבד הזהירה תורה על גופו של איסור אלא על כל מיני קריבה ושחוק, ובכל אופן שיהיה, וכל אשה שהיא אסורה עליו אסור בה בכל הנשים, וחוק מאחותו ואמו ובתו, כולם שוות באיסור, ודא עקא כי צרה קרובה כמו שאינה קרובה. גזל, כל עוון גזל ועושק וכובש שכר שכיר אינהו ואביזרייהו. לשון הרע, מדבר בגנות חברו אע"פ שאומר אמת, והוא חמור מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ועל זה ידוע כל הדווים [כה"ח סי' תר"ג ס"ק יא]. וידע האדם דאם לא עשה תשובה יפרעו ממנו בעולם הזה ובעולם הבא ואפילו בדברים הקלים²².

תשובה ת"ל "עונה בה", לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה. ורבנן דפליגי עליה דרבי, ואמרי דאפי' בשאר עבירות מיתה מכפרת אפילו בלא תשובה, אחר שעבר יום הכפורים, והני תלת אם עבד תשובה מיתה ממרקת, ואם לאו אין מיתה ממרקת. הרי שאפילו אם עבר בג' עברות חמורות מיתה ממרקת בתשובה. וכמה גדולה היא התשובה שאמרו עליה בקידושין מ: רבי שמעון בן יוחאי אומר, אפילו רשע גמור כל ימיו, ועשה תשובה באחרונה, אין מזכירין לו שוב רשעו. וכן בברכות לד: אמר רבי אבהו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ואף דפליגי התם אדרב חייא בר אבא, אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה וכו'. ואמר ריש לקיש [יומא פו:]: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות. איני, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות. לא קשיא כאן מאהבה, כאן מיראה.

אך חילוק גדול מצינו בענין התשובה, דכל עבירות שבין אדם למקום, יום הכפורים ותשובה מכפרים, אך עבירות שבין אדם לחבירו, אינם מתכפרים עד שירצה את חברו [יומא פה:], ולא זו בלבד, אלא ישנם עבירות

כג. וכמו שכתב מהר"ח בדרך חיים פ"ד, ולמד כן מהא דאיתא בסוף מדרש קהלת רבה עה"פ [י"ב י"ד] "כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט", מאי על כל נעלם, אמר רב זה ההורג כנה בפני חבירו ונמאס, ושמואל אמר זה הרק בפני חברו ונמאס. וכ"ה בחגיגה ה: ועוד אמרו שם, מאי "ומגיד לאדם מה שחור" [עמוס ד' י"ג], אמר רב אפי' שיחה יתרה שבין איש לאשתו, מגידין לו לאדם בשעת מיתה. הרי שאפי' על קלות עתיד לקבל ענשו אחר המיתה, ואפי' אינם לא מדאורייתא ולא מדרבנן. אך כל זה הוא רק אם לא שב בתשובה, אך אם שב בתשובה שלמה בחייו, מוחלין לו כל עוונותיו, ואפילו החמורות. וכמו שאמרו בילקוט [הושע רמז תקל"ב] בפסוק [שם י"ד ב'] "שובה ישראל וגו' בשם הפסיקתא רבתי, וז"ל: כמה גדול כוחה של תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל. רבי יהודה בר סימון אמר, אמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, אפילו כפרת בעיקר. ובפ"ק דשבויעות דף יג. תניא רבי אומר כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה, יום הכפורים מכפר, ואם לאו אינו מכפר, דתניא [במדבר ט"ו ל"א] "כי דבר ה' בזה", זהו הפורק עול, יכול אפילו עשה

ודע לך עוד, שכאשר ישוב החוטא בתשובה, הרי הוא כבריה חדשה, ולא יחשוב לעצמו שהוא מוכתם ואין מה לעשות, אלא הרי הוא מוחק את החטא כלא היה, וכמו שכתב גאון עוזנו הגאון החיד"א ביוסף תהלות [מזמור ק"ג] בבאור הפסוק הסולח לכל עונכי, דחקרו המפרשים דקי"ל דיבור אינו מוציא מדי מעשה, והבעל תשובה עשה מעשה לעבור עבירה. ואיך אמרו כי בודאי באמרו וידוי וחרטה ועזיבת החטא הוי תשובה מעליא, ואיך הודוי שהוא דיבור מבטל מעשה העבירה, ולא עוד אלא דאמרינן בפ"ב דקדושין דאם הרהר תשובה הרי זה צדיק גמור כדמוכח התם. ותי' דאמרו רז"ל דהקב"ה עושה את הבעל תשובה בריה חדשה, וא"כ הוא מעשה רב, וז"ש ברכי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו, והדר מפרש הסולח לכל עונכי, דהעוונות הם בנפש, וכשעובר עבירה פגם בנפש ובכל המסילות והשרשים האחוזים בעולמות מחלקי נפשנו, כמו שהאריך הרב עיר וקדיש מהר"א גאלאנטי ז"ל בפ"י נחפשה דרכינו. וזה מש"נ הרופא לכל תחלואיכי, כל הפגמים אשר בדרכי העולמות שנפגמו. הגואל משחת חייכי שתנצלי מגהנם, ולא עוד אלא שאם היא תשובה מאהבה וזדונות נעשו לו כזכות, ע"כ ועש"ע.

קביל עליך יסוריך, קביל עליה. ואמר רבי יהודה אמר רב ששת, שישה חודשים נצטרע דוד המלך ונסתלקה ממנו שכינה, ופרשו ממנו סנהדרין וכו'. ועליו אמרו שלא חטא, ומה אנו נאמר בזה.

וכתב מרן במגיד מישרים סדר לך לך, וז"ל: ועל כן הוי חזי למישבק יתך (לעזוב אותך), אבל אנה לא אעבד כן כמו דכתיב [שה"ש ח' י"ד] "ברח דודי" וכו', כלומר דמאן דתב בתיוכתא (ששב בתשובה) קמי קב"ה, ובתר הכי אזל בתר הנאין וכסופין (הנאות ורצונות הגוף), ומ"מ אהדרתיה בדחלתא ד"ה (בכל זאת חוזר ליראת בוראו), והקב"ה אמר ליה "דודי" אע"ג דתברם מקמאי (בורח מלפני קוב"ה) בההוא הנאה דאת ממשיך בתר גופא, מ"מ כיון דאהדרתך לדחלתי (שחזרת ליראה אותי) כההיא צבי דכד עריק (שכאשר בורח) מיהדר אפיה לאחורא, או כעופר האילים, אנה לא אשבוק יתך אלא אהדרתך לדחלתי (אחזיק ליראתי).

שבין אדם לחבירו, שכלול בהם כמה וכמה עבירות שבין אדם למקום, כגון שגזל את חברו או הונחה בדברים, והיה חילול ה' בדבר, ובפרט אם החוטא הוא אדם גדול המפורסם ברבים כהא דאיתא התם [פז]. היכי דמי חילול ה', כגון אנא דשקילנא בשרא וכו'. ובכיו"ב, לא זו בלבד שצריך לפייס את חברו, אלא צריך לשוב בתשובה שלמה, ולרצות את קונו, וצריך לקבל ענשו ויסוריך הראויים לו, כפי חטאו לה'. וראה לפניך את דוד המלך ע"ה, שבא על בת שבע, ואמרו ז"ל [שבת נו]. כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה. ועכ"ז אמרו רבותינו [ילקו"ש שמואל רמז קס"ה] עה"פ [שמואל-ב' כ"ג א'] "אלה דברי דוד האחרונים", תאנא דבי אליהו, אמר לפניו רבונו של עולם וכו', בעשרים ושנים שנה שנסתלקה רוח הקודש מדוד, בכל יום ויום היה מוריד כוס דמעות, ואוכל פיתו באפר וכו'. ועוד אמרו עליו בסנהדרין קז. דרש רבי דוסתאי דמן בירי, למה דוד דומה, לסוחר וכו'. א"ל כל האי ניטרד ההוא גברא, אמר לי

כא. יש לכל אדם לפשפש ולחפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה, וספק עבירה צריך יותר תשובה, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע, ולכן קרבן אשם תלוי הוצרך להיות ביוקר מחטאת [רבנו יונה ריש ברכות, רמ"א סי' תר"ג]. ואיתא באבות דרבי נתן [פ"ל] דכל העובר עבירה אחת בספק מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בודאי, כיצד, אדם חטא ונודע לו חטאו מביא חטאת בסלע ועשירית האיפה בפונדיון, ספק חטא ספק לא חטא מביא אשם בב' סלעים [ביאורי הגר"א וכה"ח סי' תר"ג ס"ק כד⁷⁷]. ודעת השל"ה דאף מותר להתודות על עוונותיו ביום השבת [מעיל שמואל הל' ר"ה ס"ד] ואף שאין נראה להורות כן, אך בכ"ז יקיים לכל הפחות מה שכתב לקרוא בדניאל פרקים ט' וי' ונחמיה פרקים ח' ט' י', ופרק נ"א מתהלים, ויסיים במש"נ [דברים י' י"ב] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך, עד זבת חלב ודבש [שם י"א ט'].

כב. יש נוהגים שהגבאי מכריז לאחר מנחה "שובו בנים שובבים", ומנהג יפה הוא [ברכ"י סי' תקפ"א סק"י, מט"א סס"ק ז', שע"ת סק"א וכה"ח ס"ק יא⁷⁸]. ובספר כתר ש"ט [ח"ו עמ' 12] ערער על מנהג זה, דאפשר דיש בקהל ת"ח ואנשי מעשה, ואין זה ראוי שהשמש יכריז להם שובו בנים שובבים, שפירושו פראות ושררות לב. והגאון החיד"א כתב [הב"ד בכתר ש"ט שם, וע"ש שכתב כן בשם ספר לדוד אמת, ולא מצאתיו שם, ואין זה מענין הספר הנז' ש"ק צנעא בתימן, בר"ח אלול נהגו שהרב והאב"ד מסבבים על כל בתי הכנסיות, ובידם אגרות של תוכחות ואזהרות והתעוררות לימים נוראים.

כג. נכון מאד שבחודש אלול ובעשי"ת יכוין היטב בברכת השיבנו בתפלת העמידה, ולהזכיר כמה משמותם של אלה שנטו מדרכי ה' ותורתו ויצאו לתרבות רעה, וביחוד אם הם קרוביו.

כדי. ומעתה רמי עלן למימר שיראה עכ"פ בעשרת ימי תשובה שהם ימי רצון לקיים כסדר הזה, דהיינו מיד בבואו מבית הכנסת בשחרית יבקש לעשות איזה מצוה ובפרט מצות צדקה, ויכוין לתקן ה' האחרונה שבשם, ואח"כ ללמוד תורה מה שיוכל אפילו לפחות ספר א' תהלים לתקן הו' שבשם, ואח"כ ישב בדד ויזכור לעצמו עוונותיו וידאג ויפשפש ויתן בלבו גדולתו יתברך ופחדו ומוראו הגדול על כל בריותיו ואפילו מלאכים יחפזון ויקבל מוראו עול מלכות שמים. ויתקן את ה' הראשונה שבשם. ואח"כ היא חכמת הקבלה, אם יוכל ללמוד או לשמוע מאחר, ואם לאו בר

הכי הוא ישמע מספר ראשית חכמה כי מעורב בו קבלה, וכל שיעור ששומע יראה שיעשה בו רושם והוא לתקן ה' שבשם. והקב"ה יעשה למען שמו שיתקן הוא כל מה שאדם עצמו אינו יכול לכוון כ"כ, כמ"ש "גול על ה' דרכך" וכו'. וכסדר הזה יעשה בכל יום מעשי"ת, ויש עוד תקון כיו"ב לעמי הארץ שאין בהם תורה וחכמה שיוכלו לתקן השם ע"י התפלין, ואשרי אדם שומע להתנהג כסדר הזה [רוח חיים סי' תר"ג סק"ד וכה"ח ס"ק כה].

כה. ועי' מחזור בית אל דף ח' ע"ב אות טו"ב דהב"ד הברכ"י וכתב בשמו שמנהג הוא והשמיט שהוא מנהג טוב.

ויאמר תפלה זו: "יהי רצון מלפניך ה' או"א שתחתור חתירה מתחת כסא כבודך להחזיר בתשובה שלמה כל פושעי ישראל, ובכללם תחזיר בתשובה שלמה את פב"פ, כי ימינך פשוטה לקבל שבים, ברוך את ה' הרוצה בתשובה. ועכ"פ יאמרה בין ר"ה ליוה"כ [תפלה לדוד לר' דוד עמר סי' רי"ב בשם האר"י ז"ל, קמח סולת דף ט"ו סע"ד, מועד לכל חי אות י"א, מהרש"א בח"א ברכות י. לג: וחזו"ע הל' הסליחות אות כא]. וכתב בחזו"ע [שם] דנודע המעשה בבנו של מהר"ם אלשיך שיצא לתרבות רעה, וע"פ הוראת רבינו האר"י זצ"ל התפלל עליו אביו כנו', ובפתע פתאום חזר בתשובה שלמה. ויהי רצון שהשי"ת יחזיר את כל פושעי ישראל בתשובה שלמה וידעו תועי בינה רוח, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים [ישעיה י"א ט' וע"ש פסוק ב'], ע"כ.

כד. יש שנהגו לעשות תיקון כרת בחודש אלול [נהגו העם אלול סי' ד' וכ"נ בשו"ת שמש ומגן ח"ג או"ח סי' נו אות א' והב"ד לקמן סי' ב' הערה ג'].

תענית בחודש אלול

כה. יש המתענים בחודש זה, מר"ח אלול ועד יוה"כ שהוא החודש האחרון מהשנה לעשות תשובה על מה שפגם בכל השנה²², ולתשולם הארבעים תעניות שהם כנגד מ' יום של משה רבינו ע"ה יתחיל מ"ז בתמוז ואילך שנשתברו הלוחות, וכמבואר לעיל סעיף יד גבי כתיבת הברכות. ומיום י"ז בתמוז עד ר"ח אלול, אם אירע תענית שהוא חובה בשבילו, כגון יום השנה לפטירת אביו ואמו או תענית חלום וכל כיו"ב, אינם עולים למנין, אך מר"ח אלול הכל עולה, דימים אלה מקודשים יותר, שבהם היה משה בהר והם ימי רצון [מעיל שמואל הל' ר"ה ס"א מדברי השל"ה]. ולכל הפחות יתענה יום או יומיים בימים אלו, ובלבד שיהיה בפשפוש מעשים ולעשות נדר שלא ישוב עוד לכסלה [מורה באצבע אות רמ"ז ובית אל דף מ' ע"ב אות יט] ואשרי מי שלובש שק ויושב על האפר ובוכה על עונותיו ומספיד עליהם ומתודה בבכי ומקיים הר"ת של תשובה, תענית, שק, ואפר בכיה הספד [מעיל שמואל שם ס"ג], ותועלת השק גדולה מאוד [שם ס"ה, יעו"ש]. ועיקר התענית הוא הכנה להכניע גופו לשוב, ואם יעשה התענית לבד מבלי שישים אל לבו את אשר חטא ולשוב, כמעט לא עשה ולא כלום [מורה באצבע סי' ו' אות קע"ד, ועי' לעיל גבי תענית בער"ה]. וכיום שקשה התענית, יסדר כל אדם לעצמו סדר תשובה, הן בתענית, בין במיעוט אכילה בתבשילין שהורגל בהם והן במניעת בשר ויין ופירות וכיו"ב, והן בנתינת צדקה, ותלמוד תורה כנגד כולם²³ [יוסף אומץ אשכנזי סי' תתקכ"ב]. ועי' לעיל ס"ג בענין ת"ח ומלמדי תינוקות וכן השכירים שאין להם להתענות.

כו. וכתב השל"ה הקדוש דף רלב [והב"ד במעיל שמואל הל' תשובה ס"פ דף סה ע"ג] דכל המתענה ד' פעמים בשנה ג' ימים רצופים וג' לילות מוחל לו הקב"ה כל עונותיו, ואלו הן ח' ט' י" בטבת, כי בכולן אירעו מאורעות לישראל, וי"ז י"ח י"ט דתמוז, וקודם ר"ה ובי' ימי תשובה.

כז. ובפרט שבחודש אלול יכול לזכות לדעת

כו. כל תענית שלא קבל היחיד על עצמו מבעוד יום, אינו תענית [ש"ע סי' תקס"ב], אך הרגיל להתענות בעשרת ימי תשובה או ביום ראשון של סליחות וערב ראש השנה אין צורך לקבל את התענית, דמקובלים ועומדים מכח מנהגם [חיי אדם כלל קל"ב סי' ה' ובית אל דף מ"א ע"א אות ד']. אך כתב בכף החיים [סי' תקפ"א ס"ק סג] דבכ"ז טוב בכה"ג שיקבל על עצמו התענית.

כז. המפרסם עצמו לאחרים שהוא מתענה בשביל להשתבח בזה, נענש על כך. אבל אם אינו עושה זאת להתפאר אלא שמבקשים ממנו שיאכל, מותר לומר שמתענה [חיי אדם ובית אל שם אות ו']. וכ"ז כשאינו מתענה בשביל התשובה אלא לתיקון נפשו, אך אם מתענה בשביל התשובה, רשאי לפרסם בשביל שילמדו ממנו אחרים [בית אל שם אות ז' בשם הלק"ט סי' קמ"ב], אך ח"ו שלא יתגאה בזה.

כח. טוב לעסוק בקרבנות ביום התענית ושניהם כאחד טובים, דהתענית הוא סוד וסדר הקרבן^כ, וחלבו ודמו החלו עולין לריח ניחוח לה' [עי' בזה"ק סדר שמות דף כ' ע"א ובסדר תרומה דף קנ"ג ע"א, בית אל שם אות י"ב].

כט. התפלה ראויה היא יותר מכל ביום התענית, וטוב שיתפלל תפלה זו [עי' חמדת ימים פ"א דאלול דף ע"ו ובית אל דף מא ע"ב אות כב]:

רְבוֹן הָעוֹלָמִים אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים, הַמְאֲצִיל בּוֹרְאֵי יוֹצֵר וְעוֹשֵׂה, מוֹלֵךְ מַבְחָר נִבְחָר, מְלַכּוֹת הַמִּתְלַבֵּשׁ בְּעֵשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִימָה, מוֹגִיד מְרַאשֵׁית אַחֲרֵיתָהּ, הַנּוֹתֵן בְּיָם דְרָךְ וּבַמַּיִם עֲזִים נְתִיבָהּ, אֲשֶׁר בָּרָא וְיֹצֵר אֶת הָאָדָם לְהַטִּיב עִמּוֹ בְּרַב חֲסָדָיו, וְלֹא יִחַפֵּץ בְּמוֹת הַמֵּת, כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ מִדְרָכָיו וְחַיָּה. וְיִמְיִן צִדְקוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שְׂבִיִּים, כִּי לֹא בָזָה וְלֹא שִׁקֵּץ עֲנוֹת עֵינֵי וְלֹא הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבִשְׁוֵעוֹ אֱלֹהֵי שְׂמֵעֵי:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁלֹּא תָבֹא בְּמוֹשָׁפֵט אֶת עַבְדְּךָ, וְרַצְנֵי בְּרַחֲמֶיךָ הַמְרַבִּים, וְקַבְּלֵנִי בְּתִשׁוּבָתִי זֹאת לְפָנֶיךָ, וְאַל תִּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קִדְשְׁךָ אַל תִּקַּח מִמֶּנִּי. כִּי דְרָכְךָ לְהַאֲרִיךְ אַפְּךָ וּמִנְהַגְךָ לְרַחֵם עַל בְּרִיּוֹתֶיךָ, כִּי אַתָּה יְהוָה טוֹב וְסֶלַח וְרַב חֲסֵד לְכָל קַרְאִיךָ. וּבְרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים

מה שלא הגיע והצליח לדעת, ועי"ז עושה לבושין לנשמתו ונצול מכל הצרות ובורחים ממנו כל המשחיתים שאינו ירא מהם, בית אל דף ט' ע"א אות כ'.

כח. ולכך יש מתענים קודם ר"ה לכל הפחות ד' תעניות, דאיתא [פסיקתא סדר פנחס עט"ז בשם זכרון משה].

עגני בעת ובעונה הזאת. ויהא מעוט חלבי ודמי המתמעט בתענית, חשוב ומקבל ומרצה לפניך כחלב מנח על גבי מזבחה, לתקן מה שפגמתי באחדותך, ונתתי מום בקדשי שמים, ופגמתי במדות העליונות, וקלקלתי צינורות הקדושה, ומנעתי הטוב והשפע הראוי לבא בהם, והרחבתי גבול מלך הצפון, ושלחתי רגל השור והחמור לבער שדה תפוחים, ואדרכם באפי וארמסם בחמתי. ועתה למה אמות כי תאכלני האש הגדולה הזאת, כי יציר כפיך אני, ומה יספן לך, כי רמה תקחני, לאוכל יגיע כפיך כי תאכל. אלהי, יהמו נא עלי רחמיך אל תבזה ענותי ואל תעלה עלי ועמך ואל תגמלני כמעבדי ואמר למלאך המשיחית די. ושוב עלי ברחמים ולתחנתי תכין לבי ותקשיב אזניך, כי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הודעי ספקתי על ירך, בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. ובמה אקדם פניך יהוה אלהי, או מה רפואה אבקש, כי דרך בניך יודעי שמך בשוכם אליך לעשות יחודים וזווג מדות העליונות בצרופי שמותיך הקדושים הנמשכים על ידי כח תשובתם ותעניתם, במספר העתים, לעורר את הרחמים ולכבש את הדינים הקשים אשר הגבירו, ושובו והיו לבאר ולארמון. על משפטו ישב כבראשונה על מקומו ועל פנו, כל פחדא וכחדא בקיומיה, ואני בעד ולא אדע ולא בינת אדם לי. ואין בי כח לבנו מעלתך וגדלתך וצרופי שמות הקדושים, וההמשכות העליונות הנעשות בכח הענוי והתשובה בכל עת ועת, בתענית זה. ואיכבה אוכל וראיתי באבדן נפשי העלובה, באשר לא אעצר חיל לרפאות מזבח יהוה ההרוס, וגרר אבניו אשר הרסתים בניתיים, ואף גם המה יבנו ואני אהרוס, אוי לי, אוי עלי, אללי עלי, אהה עלי, אויח על נפשי:

לבן יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי, מורה הטאים בדרךך, ראה והביטה כי נתקו מורשי לבבי, ויראה ורעד יבא בי, ונפלו פני בזכרי כל אשר הכעסתיך, ויהמו רחמיך עלי, ויהא חשוב ומרצה לפניך תעניתי ותשובתי זאת, המעט היא אם רב, כאלו כוננתי בכל צרופי שמות הקדושים המאירים והנמשכים בכל העולמות העליונים ובכל היחודים וזווגי מדות הקדושות העליונות הראויות לבא על ידי מספר העתים בענותי היום. ותצרף מחשבתי הטובה דרך כלל, למעשה פרטית לכל עת ולכל רגע מתעניתי ומעוט חלבי, ויעלה להיות עטרה לראשך לשוב ולבנות חרבות וארץ הריסותך תבנה ותכונן, והרשעה פלה בעשן תכלה ושבח והיתה לבער, אל יהרסו לעלות

אֵל יְהוָה. וְתִצְרַף תְּשׁוּבָתִי וְסָגוּף תַּעֲנִתִי עִם שְׂאֵר סִיגֵפִי תַעֲנִיּוֹת שֶׁל בְּנֵיךָ הַיְהוּדָעִים וְהַמְכֻוֹנִים כָּל פְּנֵת צְרוּפֵי שָׁמוֹת הַקְּדוּשִׁים וְהַהֲמַשְׁכּוֹת הַנִּמְשָׁכּוֹת בְּתַעֲנִית זֶה, הַמַּעֲלִים יְחִיד וְזוּג מִדּוֹת הָעֲלִיוֹנוֹת מַעֲלָה מַעֲלָה בְּכָל הָעוֹלָמוֹת, וַיְבוֹסְמוּ כָּל הַדִּינִים הַקָּשִׁים אֲשֶׁר הִגְבַּרְתִּי לְעוֹנוֹתַי, וַיִּגְבְּרוּ הַרְחָמִים בְּכָל הָעוֹלָמוֹת, וְהֵאִיר הַיּוֹם בְּחֶסֶדְךָ הַגָּדוֹל בְּיָם דְרָךְ וַיִּיג מִכִּילָן דְרַחֲמֵי, בִּפְתָחֵי שְׁעָרִים גְּבוּהִים, עֲלֵיהֶם פָּתַח דְּבַרְיֶךָ יְאִיר, יִשְׁפַע עֲלֵינוּ שְׁפַע הָאָרֶץ לְהַחְזִירֵנוּ בְּתִשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ תָּמִיד, וַיֵּאִירוּ לְנַפְשֵׁי רוּחִי וְנִשְׁמָתִי לְהִבִּין וּלְהַשְׁכִּיל עִמָּךְ סוּדוֹתֶיךָ, לְלַמֵּד לְלַמֵּד וּלְשִׁמּוֹר וּלְעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דְּבָרֵי תִלְמוּד תּוֹרָתְךָ בְּאַהֲבָתָה, וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ וְדַבַּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ, וַיְחַד לְבַבְנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ. וְאֵל תִּקְחֵנוּ מִהָעוֹלָם הַזֶּה קוֹדֵם זְמַנְנוּ, וְאֵל תִּדְיַחֲנוּ מִפְּנֵי שׁוֹם אָדָם שֶׁבְּעוֹלָם עַד מְלֹאֵת יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בְּהֵם שְׁבָעִים שָׁנָה, וְנִזְכָּה וְנִחַיָּה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבִרְכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. יְהִיו לְרַצּוֹן אֲמָרֵי פִי וְהִגִּיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה עוֹרֵי וְגוֹאֲלֵי:

ל. שלמים וכן רבים קבלו עליהם מראש חודש אלול עד יום הכפורים שלא לדבר בהם שום שיחת חולין, ואשרי חלקם, כי הבולם פיו משיחה בטלה מועיל מאוד לכוונת התפלה, ואין מבלבלים אותו מחשבות זרות, וכל מי ששומר פיו מ' יום בשתיקה בודאי ישיג רוח הקדש [גורי האר"י ז"ל, בית אל דף י' ע"א אות ל"ו ועי' יסוד ושורש העבודה]^כ. אך ודאי ששיחת חולין הנצרכת מותרת ואין בזה כל איסור, בין בימים אלו ובין בשאר ימים, ואף הבולם פיו בימים אלו לא ימנע מלימוד תורה בשביל לעסוק כל היום בקריאת תהלים, אלא אדרבא יוסיף חיל בלימודו^ל.

זה היה בשנת תרפ"ח שנתייסדה בעיה"ק ירושלים תובכ"א חברה הנקראת "אור חדש וצמח צדיק", ונתחבר קונט' מיוחד בזה בשם קונטרס היחיאלי, ובו תקנת וסדר תענית דיבור, יעו"ש וכן בתיקון הכללי לימי השובב"ם מאת רבי שלמה בן עטר [שנת תרצ"ה]. אך בספר שלחן המערכת הנדפ"מ מע' ד' כלל סח בערך דברים בטלים הביא דעתו הרמה של אביו מרן הראש"ל שליט"א, דאין לבטל כל היום מהלימוד בשביל תענית דיבור, ולהניח ש"ס ופוסקים ולקרוא תהלים כל היום, אלא יתחזקו

כט. וכתב הרב דברי צדיקים דף לא ע"ב [הב"ד בבית אל דף מא ע"א אות יא], וז"ל: הרגל עצמך לעשות סייג לחכמה שתיקה, נצור את לשונך שלא לדבר דברים בטלים ונחשב לך כתענית וטובה גדולה לנפש. ל. הנה יש מקומות שהנהיגו לקיים ימי תענית דיבור, ומפסיקים מלימודם וקוראים בתהלים במשך כל היום, וכך המנהג בישיבת פורת יוסף ביום ט"ו בשבט וכן בכמה מימי השובב"ם, וראש הישיבה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל תמך וחיזק זאת. ויסוד מנהג

לא. בימי הסליחות ראוי להזהר שימעט בתענוגי העולם הזה, ובפרט באכילה ושתייה ככל האפשר, כי זה חייב כל האדם בכל השנה לקרב ולקדש עצמו במותר לו, והתקדשתם והייתם קדושים, וכל שכן בימים האדירים ונוראים הללו [יסוד ושורש העבודה והב"ד בבית אל דף מ' ע"ב אות יח].

על רב שלא שח שיחה בטלה כל ימיו, וזו היא שיחת רוב כל אדם. ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים, ועל זה צוו חכמים [אבות פ"א מי"ז] ואמרו, כל המרבה דברים מביא חטא. ואמרו [שם], לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. וכן בדברי תורה ובדברי חכמה יהיו דברי האדם מעטים ועניניהם מרובים, והוא שצוו חכמים [פסחים ג: וחולין סג:] ואמרו, לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה. אבל אם היו הדברים מרובין והענין מועט הרי זו סכלות ועל זה נאמר [קהלת ה' ב'] כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים, ע"כ. וכתוב [משלי כ' י"ט] "גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו וגו'", ואמרו חז"ל [ב"ק קיט: סרס המקרא ודרשהו, וכתב בספר הליקוטים דהיינו מי שהוא פותח שפתיו ומדבר הרבה, סופו "הולך רכיל" ואח"כ "מגלה סוד". ושיחה בטלה גורמת לידי עבירות גדולות, דהרי אפילו ישב בטל, ה"ז מושב ליצים, ונענש עונשים גדולים, וכל שכן השח שיחות בטילות בפועל. ולא עוד אלא שמביא לידי לשון הרע וריכלות ולצנות ומספר בגנות חברו. ואיתא [יומא יט:]: השח שיחה בטלה עובר בעשה, שנא' ודברת בס. ואמרו על ריב"ז [סוכה כת]. ועל רב, שמימיהם לא שחו שיחת חולין. ואמרו רבותינו ז"ל [מגילה יח:], מלה בסלע משתוקא בתרי. ועוד בגודל השתיקה עי' שלחן המערכת שם. אך מ"מ בדברים הנצרכים לא מצאנו איסור כלל.

הלומדים בלימוד ללא הפסקה, וימעטו בדברים בטלים, זולת דברים הנצרכים ביותר. ועוד הוסיף שאינו זוכר מעודו שאביו עשה תענית דיבור באופן שלא דיבר אף תיבה אחת בדברים הנצרכים לו. ואמנם העוסקים במלאכתם, ומפנים יום מהמלאכה ויושבים בבית הכנסת וקוראים תהלים טוב הם עושים, אך ראוי שישלבו בזה גם לימוד תורה. ועי' בזה בשו"ת יחו"ד ח"ד ס"ס נו שהמליץ לרבני עיר שחולל בה בית כנסת שיערכו שם תענית דיבור. וכן הביא בשלחן המערכת שם מכתב מאביו שחזיק את העוסקים בזה.

ולקושטא, אם יש איסור בדברים בטלים הנצרכים, אמרו בגמ' [יומא יט:]: השח שיחת חולין עובר בעשה, שנא' [דברים ו' ז'] ודברת בס, ולא בדברים בטלים. ועוד איתא [חולין פט:]. אמר רבי אילעא, אין העולם מתקיים אלא בדביל מי שבולם עצמו בשעת מריבה, שנא' [איוב כ"ו ז'] תולה ארץ על בלימה. אמר רבי יצחק מאי דכתיב [תהלים נ"ח ב'] האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם, מה אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאילם, יכול אף לדברי תורה, תלמוד לומר צדק תדברון. אך מ"מ בדבר הנצרך מנין לאסור הדיבור, ואדרבא מוטב ידבר מעט מאשר יסמן הרבה עד שיבינו את דבריו, ובזמן זה בטל הוא מן התורה. וכ"כ הרמב"ם פ"ב מהל' דעות ה"ד, לעולם ירבה אדם בשתיקה ולא ידבר אלא או בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו. וכן אמרו

ענייני תשובה

לב. כתב מהרח"ו זצ"ל [שערי קדושה ח"א שער ב'], שרשי העברות הן גאווה, תאוה, שיחה אסורה ועצבות, אלו אבות הטומאות ומאבות יצאו התולדות^ל. וסימנך "ותגעש ותרעש הארץ" [שמואל-ב' כ"ב ח']. ובעלי המוסר כתבו שיש להזהיר לשמור על ברית הלשון וברית המעור וברית העינים, וסימנך "כי תמעול מע"ל בה" [ברכ"י סי' תר"ג סק"ג וכה"ח סק"ז]^{לב}.

גמור, ירא שמים וגבור הכובש את יצרו, וכאשר יתנהג ויורגל יותר בזה עד אשר יוסרו מעליו כל מדות הרעות לגמרי, ולא תתאוה להם נפשו כלל, ויקנה המדות הטובות בקנין בטבע ולא יצטרך ללחום עם היצר הרע, כי גופו ונפשו היסודית מנוקים מכל סיג החומר, כמו שנאמר במשה [שמות ג' ה'] של נעליך מעל רגליך כנזכר בספר התקונים [תיקון ל"א ותיקון מ"ח], אז יתלבשו בו ארבע אותיות ההוי"ה ויהיה כסא קדוש למרכבתו יתברך, וזה האיש נקרא אוהב את המקום מאהבה ונקרא חסיד גמור השלם בכל מיני השלימות.

לב. ובספר נגיד ומצוה [דף ע"א ע"ב] הב"ד רבינו האר"י זצ"ל דדרש פסוק [דברים כ"א י"ג] ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, דהיינו בכיה לאביה, דהיינו קוב"ה, ולכנסת ישראל זו אמה, ירח ימים בחודש אלול, דכי תצא למלחמה היינו כנגד טיפות הקרי ושז"ל, ולכך יש להזהר בזה ביותר בחודש זה שהוא כנגד היסוד [מועד לכל חי סי' י"א אות ב']. וכן חודש זה הוא בחלק יעקב, כמש"כ במגלה עמוקות [הב"ד במחזור בית אל דף ח' ע"א אות ג'] שיעקב ועשו חלקו החודשים, עשו לקח תמוז ואב וכו' ויעקב לקח אלול תשרי וכו', וזה שאמר בלק לבלעם לכה אר"ה לי וכו' ר"ת א'לול ר"ה, ויהפוך ה' אלהיך א"ת הקללה לברכה, א"ת ר"ת א"ב ת'מוז, א'לול ת'שרי.

לא. ועוד כתב, נמצא כי אבות כל המדות הרעות הם ארבעה, הגאווה והכעס הנכלל ומתדבק עמה, והשיחה בטילה, ותאות התענוגים והעצבון. וארבעתם נמשכות מארבע קליפות היצר הרע שבנפש היסודית. והפכם הם ארבע מדות טובות נמשכות מארבעה יסודות הטוב שבנפש היסודית. והם, הענוה שהיא תכלית השפלות ומתרחק מכל מיני כעס הבא על ידי גאווה. והשתיקה כאלם לא יפתח פיו, לבד בעסק תורה ומצות, או בהכרחו לקיום הגוף ולצורך כבוד הבריות, והמיאוס בכל תענוגי הגוף ומותריו המוכרחים. והשמחה התדירית בחלקו, כי כל דעבדין מן שמיא לטב, וגם לזרו עצמו בתכלית השמחה בעבודת קונו וכמש"נ [תהלים קי"ט קס"ב] שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, וכמו שאמרו רז"ל [אבות פ"א משנה ט"ו] עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי.

ונמצא כי בהיות מדות הרעות קבועות באדם, נמנע הוא מלקיים התורה והמצוות, וגם אם יקיימם יהיה שלא לשם שמים ובטורח גדול, ועליו נאמר [משלי י"א כ"ב] נזם זהב באף חזיר וגו', כי עוד טומאתו בו מלוכש תוך הקליפות, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל [יומא עה:] זכה נעשית לו תורתו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות. וכאשר יתגבר על יצרו וילחם בו ויסיר מעליו מדותיו הרעות על ידי תורה, ויקיים התורה והמצוות, יקרא צדיק

לג. כ"ד דברים מעכבים את התשובה [שערי תשובה, ועי' ברמב"ם הל' תשובה ובמועדי ה' על עשי"ת], ואלו הם: רכילות, לשון הרע, בעל חמה, בעל מחשבה רעה, המתחבר לרשע, הרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעליה, המסתכל בעריות, החולק עם הגנב, האומר אחטא ואשוב^ל, המתכבד בקלון חברו, הפורש מן הצבור, המבזה את אבותיו, המבזה רבותיו, המקלל את הרבים, המעכב את הרבים מעשות דבר מצוה, המטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה, המשתמש בעבוטו של עני, המקבל שוחד על מנת להטות אחרים בדין, המוצא אבידה ואינו מחזירה לבעליה, הרואה בנו בתרבות רעה ואינו מוחה בידו, האוכל שוד עניים יתומים ואלמנות, החולק על דברי חכמים, החושד בכשרים, השונא את התוכחות והמלעיג על המצוות. וכתב במחזור אמרי פי [בהקדמת הסליחות] דלכך האיש אשר הוא בעל דעת ויראת ה' בקרבו יתרחק ממדות מגונות אלה, ויתקרב אל ה' בכל לבו ומאודו, ויהיה נח לשמים ונח לבריות ועליו תהיה ברכת הטוב. לד. התלמיד חכם צריך להזהר ביותר, כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו^ל, ושגגות נעשית להם כזדונות [ב"מ לג:], ומי שאומר דאדרבה התלמיד חכם אין לו לחוש דהתורה מכפרת, לא חש לקמחיה, וכתב מהרי"ט דמחי לה אמוחה^ל [ברכ"י שם וכה"ח סק"ח].

לה. הנה כתב בזה הגאון מהרי"ט בתשו' בראשון סי' ק' דנשאל על חכם א' שדורש רבים ומרגלא בפומיה שכל מי שעוסק בתורה אין שואלין ממנו שום חשבון בעולם הבא, שכן כתוב בספר הזהר בפירוש דמאן דאשתדל באורייתא לא מתבעי מיניה דינא כלל [עי' סדר וארא כז. וויקרא כב.], ורגיל לדרוש על מה אבדה הארץ, על עזבם את תורתו [ירמיה ט' י"א-י"ב], משל למלך שהיה לו אדם אחד מטיב נגן, והיו הבריות קובלים עליו אל המלך שהיה מעביר עליהם את הדרך וגוזלן וחומסן, ולא היה חש המלך על דבריהם. פעם א' חתכו את ידו, אמר המלך תלוהו, כלומר שכל זמן שהיה עושה לו נחת רוח בניגונו היה מעביר עליו, עכשיו שנחתכה ידו ואינו יכול לנגן עוד נפרע ממנו. מקצתן אומרים לעצמו הוא דורש, ומקצתן מחרישים ומאמינים, ומקצתן קשה הדבר בעיניהם, וכיוצא בדברים האלה בפני ההמון ראוי לשתקו טפי מהנך דחשיב במגילה דמשתקין אותם, ויש

לג. כמ"ש ביומא פה: האומר אחטא ואשוב אין מספיקים בידו לעשות תשובה, אחטא ויום הכפורים מכפר, אין יום הכפורים מכפר. לד. ובדרך אגב אביא דברי הגאון רבי אברהם חמוי בספרו בית אל דף עט ע"א, דהדברים צריכים חיזוק במעט, ואלו דבריו: אסור ללמוד בספרי המחברים כדי להשיג עליהם, אוי לו אוי לנפשו [ר"ת אלול, המלקט]. ואין בזה דין מתוך שלא לשמה בא לשמה, וגדול עונו מנשוא, ונוח לו שלא נברא ואין לו חלק לעולם הבא ובכלל מבזה ת"ח הוא. וע"ע מעשה אברהם יו"ד סי' מ"א ודברי חכמים דף מ"ד ע"ב. וכל המבזה ת"ח אין לו חלק לעולם הבא והוא בכלל כי דבר ה' בזה, וכמ"ש כל הפוסקים ובכללם מרן ביו"ד סי' רמ"ג. וכו'. ובא וראה דברי פי חכם חן בעל ספר התשבי שכתב אם איזה אדם ירצה להשיב על דברי, או ימות גם הוא כמוני, או ימתין לי עד שובי אליו, ע"כ.

שמשתקין אותם בנזיפה כשעוקר הכתובים ממשמען, כל שכן במקום שיש חילול ה' שאין חולקין לו כבוד, אפילו אם הוא גברא רבה, ואשכחן בסנהדרין מד. [וכן בילקו"ש יהושע רמז י"ז] דדרש רבי שילא קום לך, שלך קשה משלהם וכו', ואוקי רב אמורא עליה ודרש לאפוקי מדר' שילא לומר שטעה, אף שר' שילא גדול מאד היה במעלה, דהוה ריש סדרא דבבל כדאיתא בפ"ק דיומא גבי קרא הגבר, ומפני כבודו של יהושע לא שתק, כ"ש מפני חילול ה'.

ועוד כתב שם שזה הדורש דבר סרה על ה' ועשה תורתו פלסתר אטו רביה דהאי קטיל קני באגמא לא שנה לו משנתינו לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, והלא אמרו תכלית תורה תשובה ומעשים טובים, שנאמר [איוב כ"ח כ"ז] אז ראה ויספרה וכו', הן יראת ה' היא חכמה [שם כ"ח], וכתוב [תהלים קי"א י'] ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם כמו שמפורש בפ"ק דברכות יז. [ושם אמרו לעושים לא נאמר אלא לעושיהם], צא ולמד כששאל ר' חנינה בן תרדיון את ר' יוסי בן קיסמא מה אני לעולם הבא, מה השיבו ואמר לו, כלום מעשה בא לידך, אע"פ שגדול בתורה היה, לא הבטיחו בחיי העה"ב אלא במעשה כמו ששנינו, והכל לפי רוב המעשה. ואעפ"כ לפי שלא עסק בגמילות חסדים כדבעי ליה למעבד לא ניצול בעוה"ז מן הפורענות כדאיתא בפ"ק דע"ז [יח.]. ובפ' במה מדליקין [שבת לא.]. אמרו, והיה אמונת, זה סדר זרעים. עתך, זה סדר מועד וכו', ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו, ואמר רבה בשעה שמכניסים אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר, ואעפ"כ אי יראת ה' היא אוצרו אין ואי לא לא. משל

לאדם שאמר לשלוחו העלה לי חיטין לעליה, הלך והעלה לו, אמר לו ערבת בו קב חומטון. א"ל לאו, אמר לו מוטב שלא העלית. ועי' בדברי מהרי"ט שם דהקשה במ"ש [חגיגה כז.]. דתלמיד חכם אין אור של גיהנם שולטת בו, קל וחומר מסלמנדרא, ומה סלמנדרא שתולדת האש היא הסך מדמה אין האור שולטת בו, תלמיד חכם שכל גופו אש לא כל שכן. והקשה מכמה מקומות דמוכח דעונש תלמיד חכם קשה מכולם. אלא דמתפרשא מדברי רבי עקיבא [חולין קכז.], שהיה דורש בפסוק [תהלים ק"ד כ"ד] מה רבו מעשיך ה', יש לך בריות גדלות ביס ויש לך בריות וכו', יש גדלות באור ויש גדלות באויר, שבאור אם יוצאות לאויר מיד מתות. ובוזה נמשל תלמיד חכם לסלמנדרא, שתלמיד חכם כל זמן שהוא בתוך האור של תורה מתקיים, יצא ופירש מיד ראוי להכשל בחטא, כדאמרין [סוטה כא.]. תורה בעידנא דעסיק בה מגינא ומצלה. ואמרו עוד [קידושין ל:]: בזמן שרטיה זו על גב מכתך וכו', ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי. וכתב שם הגאון מהרי"ט דאמרו לו על דם סלמנדרא שאי אפשר ללקט הדם אלא בזמן שהוא בתוך האש, ושם שוחטים אותו, אבל יצא מיד מת ונבלע דמו, מעתה אין תועלת וסך מדמה אלא בזמן שהיא בתוך האש, כך תלמידי חכמים שכל גופן אש, בזמן שהם בתוך אהל התורה אין אור של גיהנם שולט בו, שהתורה מצילתו מן החטא שלא ירש גהינם. וזו היא שאמרו בב"ב עט. [ושם הביא כן מהוריות י"ג, ואינו שם], כל הפורש מדברי תורה נופל בגיהנם, דכתיב [יחזקאל ט"ו ז'] מהאש יצאו והאש תאכלם, אלמא כל זמן שהוא בתוך האש קאמר. הא למדת שהרבה צריכין תלמידי חכמים לתת דין וחשבון על מעשיהם יותר משאר בני אדם, ומי

לה. לא ירפה מן המוסר בימים אלה, דאם בכל הימים חיובא רמיא ללמוד בספרי מוסר, ק"ו שצריך ללמוד מוסר באלו הימים, ויהי בקרוא איש יהודי המצא ימצא שוליו מלאים בגדי'ם הצואים וישוב אל ה' וירחמהו [ברכ"י סי' תר"ג סק"ד וכה"ח סק"י]. וכתב הרא"ש שיש לקרוא בעשרת ימי תשובה באגרת התשובה שחיבר החסיד רבנו יונה. והר"ר אברהם כתב בספר צרור, שלא ישרו בעיניו ממחברי דרכי התשובה, אלא ספר הישר המיוחס לר"ת, ולדעתו ראוי להתעסק באותו סימן המורה חטאים בדרך תשובה, כי מתעורר לב חוטא לשוב אל ה' וירחמהו [מטה משה סי' תקל"ב וכה"ח שם ס"ק כא]. וכל אדם יודע בעצמו איזה ספר המשפיע עליו לשוב בתשובה שלמה, ויהגה בו ולא ירפה ממנו כל ימי תשובה אלו.

לו. בימים אלו יוסיף אומץ לחפש במצוות שמקיים בתפלה, אם בכוונה ובלי הפסק בשיחה בטלה, כי הוא עוון פלילי, וכן לא יסיח דעתו מן התפלה וכן בשמירת שבת יקפיד בכל הפרטים, ושלא לדבר דיבור של חול, ובתלמוד תורה אם קובע עתים ובצדקותיו אם הם לשם שמים דווקא בלי פנייה ויוהרא [מחב"ר סי' תר"ג סק"א וכה"ח ס"ק יא].

וכתב הגאון החיד"א במחב"ר [שם סק"ב והב"ד בכה"ח ס"ק יב] וראיתי אנשי מעשה דבהתבודדם בימי תשובה היו גומרים על איזה גדרות וסייגים, וכותבים בספר, ולשנה אחרת משגיחים אם עלתה להם שנה במשמרת הטהרה ומוסיפים ע"ז, ומ"מ יזהר שלא יקבל עליו שום גדר בנדר פן יכשל, רק יתנה שהוא בלא סרך גמור.

לו. החי יתן אל לבו מקראות ופגעי בני אדם, וידע כי על חטאיהם היה להם כן, ובדבר אשר זדו נפרע להם מדה כנגד מדה ומתוך כך יפשפש במעשיו פן יקרה לו כאשר קרה להם [ספר חסידים סי' צב וכה"ח סי' תר"ג ס"ק יד].

לה. אם היה חייב בנדוי, ינהיג עצמו בנדוי שעה א' קודם ר"ה ואח"כ יבקש מחכמים שיתירו לו [מחזור בית דין דף ב' ע"א אות יד^ל], וכתב השל"ה [דף רלב, והב"ד במעיל שמואל הל' תשובה ספ"ה סה סע"ד] דיפשפש אם עבר על אחד מכ"ד דברים שמנדים עליהם^ל, וכן אם חטא באחד מהם צריך לקבל

שבא לפניו אחד שהיה חייב בנידוי שיתיר לו, והורה לו לנהוג נידוי זמן מה ואז התיר לו. לו. על כ"ד דברים מנדין את האדם, ואלו הן: (א) המבזה את החכם, אפילו לאחר מותו. (ב) המבזה שליח ב"ד. (ג) הקורא לחבירו עבד. (ד) המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים, וא"צ לומר מדברי תורה. (ה) מי ששלחו לו ב"ד וקבעו לו זמן, ולא בא. (ו) מי שלא קבל עליו את הדין, מנדין אותו עד שיתן. (ז) מי שיש

פתי יאמין לפשוטן של אותם דברים שמצא זה החכם בספר הזהר דמאן דאשתדל באורייתא לא מתבעי מיניה דינא כלל, ואתה הראית לדעת שאחר ששואלין לו דין וחשבון שפלפל בחכמה, והבין דבר מתוך דבר, אמרו ואף על פי כן אם יראת ה' היא אוצרו אין, ואי לא לא. ועע"ש באורך.

לו. וכן שמעתי מהגאון ר' יצחק יוסף שליט"א, מחבר ספר ילקוט יוסף, שראה אצל אביו מרן הראשון לציון שליט"א

על עצמו נזיפה וישב בקרקע כמנוחה ובעטיפה, ע"כ. ובמק"א נתבאר דאין לקבל ע"ע נזיפה, אלא ישב שעה א' בנדוי כנו'.

ל"ט. מי שעשה עבירה צריך שיכתוב לעצמו ששגג וחייב חטאת כדי שאם יזכה ויבנה בית המקדש וכו', וכן יכתוב כל הידיעות והעלמות איך היה החטא או כמה אכל וכדו' [נד אליהו סי' נ"ט בשם השל"ה ע"ד הגמ' בשבת יג. ורבי ישמעאל, שערי תשובה וכה"ח ס"ק יט].

מ. בספר חזיונות למהרח"ו ז"ל, כתב שרבנו האר"י זצ"ל היה מזהירו בחלום שידרוש תוכחות לעם, וגם צריך להודיע קצת עניינים שהמון העם נכשלים למען ישמעו ולמען ילמדו, וכ"כ בפרי חדש [יו"ד סי' פ"ד] שיש להודיע לעם איסורי התולעים, וזה יותר טוב מלומר פשטים [דבש לפי מע' ת' אות ח"י]. וצריך המוכיח לכלכל דבריו שלא ילמד קטגוריא על ישראל וכ"ש שלא לזלזל בהם, וישים בלבו כי גדעון הושיע את ישראל בעבור שהליץ טוב על ישראל ולא שיאמרו שיש להם עוונות, וישעיה הנביא ע"ה נענש על שאמר בתוך עם טמא שפתים וכו', ואמרו בתנחומא [סדר וישלח סי' ב'] לעצמך אתה רשאי, ולא לישראל שהקדימו עשיה לשמיעה ומייחדים שמו פעמים בכל יום [דבש לפי שם אות טו"ב].

מא. תשובה גדולה היא בתשובת המשקל, כגון מי שחטא בלשון הרע או לשון שקר, אמת יהגה חכו ופיו יפתח בחכמה ותורת חסד על לשונו, ואם חטא בהרהורים רעים יצפין ויהרהר אמרי תורה בלבו. ואם חטא בעינים רמות יהא דכא ושח עינים. ואם חטא בתאות המלבוש ילבש שק ואפר, וכן בכל האברים אשר חטא בהם ישתדל לקיים בהם מצוות כנגדן, ולא יספיק תשובת החטא לבד, רק שיעשה מעשים הפך עבירות שעשה [בית אל דף מ' סע"ב, ע"ש].

(י"ד) המביא את הרבים לידי אכילת קדשים בחוץ. (ט"ו) המביא רבים לידי חילול השם. (ט"ז) המחשב שנים וקובע חודשים בחוצה לארץ. (י"ז) המכשיל את העור. (י"ח) המעכב את הרבים מלעשות מצוה. (י"ט) טבח שיצתה טריפה מתחת ידו. (כ) טבח שלא הראה בדיקת סכיניו לחכם. (כ"א) המקשה עצמו לדעת. (כ"ב) המגרש את אשתו ועשו בינו ובינה שותפות או משא ומתן המביאין להזקק זה לזה, כשיבואו לבית דין, מנדין אותם. (כ"ג) חכם שמועתו רעה. (כ"ד) המנדה למי שאינו חייב נידוי.

ברשותו דבר המזיק, מנדין אותו עד שיסיר הנזק. (ח) המוכר קרקע שלו לעובד כוכבים, מנדין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מהעובד כוכבים לישראל חבירו בעל המצר. (ט) המעיד על ישראל בערכאות של עובדי כוכבים, והוציא ממנו ממון בעדותו, שלא כדין, מנדין אותו עד שישלם. (י) טבח כהן שאינו מפריש המתנות, ונותנם לכהן אחר, מנדין אותו עד שיתן. (י"א) המחלל יו"ט שני גליות, אע"פ שהוא מנהג. (י"ב) העושה מלאכה בערב פסח אחר חצות. (י"ג) המזכיר שם שמים לבטלה, או לשבועה בדברי הבאי.

חשבון המעשרות

מב. יעשה בחודש אלול חשבון על מעשרותיו של כל השנה, ואם חיסר ישלים, דכן מצינו במדרש מגילת אסתר דזכות המעשר אהניה בימי המן דלא עלה בגורל חודש אלול, ויהיה לו כתריס בפני הפורענות ביומא דדינא, ויהיה לו זכות יותר דמכריעו לטובה ויכתבו ויחתמו בספר פרנסה וכלכלה וחיים טובים אמן. ומה טוב דהחודש הזה שבו הוא זבולון [כמ"ש בס' עמודי שמים] והרי הוא מחזיק ביד לומדי תורה, ולפחות בחודש זה יאחו צדיק דרכו של זבולון לעשות צדקה עם עמלי תורה [מועד לכל חי סי' יא אות יד ועש"ע אות טו]^{לח}.

קיום כל המצוות

מג. כתב השבט מוסר [הב"ד בסידור אזור אליהו קס"ג] שמנהגו בכל שנה בחודש אלול לקיים כל מצוות עשה בפועל ביום אחד, והמצוות שלא נוהגות היום היה לומד הענין שיחשב כמעשה^{לט}, ובענין כתיבת ס"ת שחייב אדם לכתוב ס"ת לעצמו היה מגיה איזה אות מס"ת, וכן מצוות דברי סופרים האפשריים לעשותם היה עושה אותם, ובמצוות עקירת ע"ז, היה הולך לבית ע"ז והיה מאבד מהכותל איזה דבר.

בדיקת התפילין והמזוזות

מד. אנשי מעשה נוהגים בחודש אלול לבדוק התפילין^{לז} ומזוזות שלהם, ומעיקר הדין צריך לבדקם פעמיים בו' שנים^מ. ומי שמצא פסול בתפיליו צריך כפרה^{מב}.

מ. דתניא בירושלמי בעירובין פ"י ה"א, תפילין צריך לבדקן פעם אחת לשנים עשר חודש דברי רבי, רשב"ג אומר אין צריכות בדיקה, הלל הזקן אומר תפילין אלו מאבי אמא הן [ואפשר דכוונתו דמאז לא נבדקן]. ובמכילתא ס"פ בא [והביאם התוס' מנחות מב: ד"ה תפילין] אמרו ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, מלמד שהתפילין צריכות בדיקה אחת לשנים עשר חודש, נאמר כאן ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו, מה להלן י"ב חודש אף כאן י"ב חודש, דברי בית הלל. בית שמאי אומרים אינן צריכות בדיקה, שמאי אומר תפילין אלו של אבי אמא הן.

לח. עי' שמו"ר פמ"א אות א', אין לנו שעה שאנו באין בזרוע, אלא בשעה שאנו מוציאים מעשרותינו, שנא' [דברים כ"ו י"ב] כי תכלה לעשר, מה כתיב בסוף, השקיפה ממעון קדשך מן השמים, אמר ר' אלכסנדר גודל כחן של מוציאי מעשרות, שהן הופכין את הקללה לברכה וכו', הופכים דבר ארירה לברכה וכו', עש"ע.

לט. וכ"כ הגאון החיד"א בנחל קדומים [ואתחנן ג'], בשם מפרשים, דבקבלת המצוות ולימוד בתורתן חשוב כמקיימן בפועל. וכן הביא הגאון ר' שאול נחמיאס בספר ויאמר שאול דברים ג' כ"ג.

ולכאור' יש סתירה בין ברייתות אלו. ובשו"ת יחו"ד ח"א סי' מט תלה הדבר בהא דאיתא במנחות לו: ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה [שמות י"ג י'], ימים ולא לילות, מימים ולא כל הימים, פרט לשבתות וימים טובים שאין מניחים בהם תפילין, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר, לא נאמרה חוקה זו אלא לענין פסח בלבד, והא לדעת רבי עקיבא מנין לנו שאין מניחים תפילין בשבתות וימים טובים, אלא ממש"נ [שם ט'] והיה לך לאות על ירך, יצאו שבתות וימים טובים שהם גופם אות. ורוב הפוסקים נקטו כרבי עקיבא שהפסוק ושמרת את החוקה הזאת למועדה, מדבר בחוקת הפסח בלבד, ולילה זמן תפילין הוא מן התורה, ורק חכמים גזרו שלא יניחם בלילה גזירה שמא יישן בהם. ועיין ביחו"ד שם שהביא מקורותיו. ולפי זה כתב דכיון דהחוקה בפסוק זה אינה מדברת בענין תפילין, אין ללמוד מהתם דתפילין צריכות בדיקה, וכ"כ התוס' מנחות [מג.], ובספר האשכול [ח"ב עמוד צ"ב] והרא"ש [הל' תפילין סימן ט"ו וס"ס ל"א], וז"ל הרמב"ם [פ"ב מהל' תפילין הי"א]: הכותב תפילין בכתב ידו או שלקחן מן המומחה, או משאר אדם, ובדקן והחזירן לתוך בתי התפילין, אינו צריך לבדקן פעם אחרת אפילו לאחר כמה שנים, ואין חוששין להם שמא נמחקה אות מתוכן או שניקבה, וכן היה הלל הזקן אומר תפילין אלו משל אבי אמא הן, ע"כ. ובארחות חיים [הל' תפילין סימן כ"ט] הב"ד המכילתא הנז', וכתב ע"ד דשמע שחכמי צרפת נהגו לבדקן משנה לשנה, ועוד כתב שמצא בתשו' הגאונים שהמניחן תמיד א"צ לבדקן אפילו לחמישים שנה, מפני שהאור שולט בהן תמיד ואינן מתעפשות מבפנים, אבל אם אין מניחן אלא לפרקים, צריכות בדיקה, וכן שמענו מחכמים וזקנים ששמעו מרבתייהם

שיש לבדקן ב' פעמים בכל שבע שנים. וכ"פ בש"ע סימן ל"ט ס"י. ולפי זה תפילין שלנו שאנו מניחים אותן בכל יום ויום, אינן צריכות בדיקה מן הדין, אלא שהכנה"ג והמג"א כתבו דבהיות וכבר נבדקו כמה זוגות תפילין ונמצאו פסולות מחמת הזיעה שמקלקלת את האותיות, לכן מן הראוי להחמיר לבדקן לפחות פעמיים בכל שבע שנים, וכמו שנפסק ביו"ד סי' רצ"א ס"א גבי מזוזה. וכתב הגאון יחו"ד שם דאף שהגאון רבי יהודה עייאש בספר מטה יהודה, כתב לחלק בין תפילין שהאור שולט בהן, למזוזה שהיא טמונה ומסוגרת ואין האור שולט בה כלל, ולכן העלה שאין צריך לבדוק התפילין, ודבריו נכונים מעיקר ההלכה, אך מנהג חסידים ואנשי מעשה להחמיר ולבדוק התפילין מידי שנה בשנה בחודש אלול, שסימנו אני לדודי ודודי לי, וכמש"כ בספר מטה אפרים [סימן תקפ"א ס"י], ובקיצור ש"ע [סי' קכ"ח סעיף ג'] ועו', ובפרט בזמנינו שרבו סופרים ומגיהים שאינם מומחים כראוי בדיני תפילין ומזוזות, וכמה פעמים נמצאו פיסולים באותיות שלהן לכן ראוי להחמיר ולבדקן בימי אלול, ובמזוזות יש להחמיר יותר מפני שאין האור שולט בהן, ומעיקר ההלכה חייב לבדקן פעם אחת בכל שלש שנים ומחצה. והמחמיר לבדוק גם התפילין וגם המזוזות מידי שנה בשנה בחודש אלול, תבוא עליו ברכה.

מא. כדאיתא ביומא יא. וכ"פ הרמב"ם פ"ה מהל' מזוזה ה"ט וטש"ע יו"ד סי' רצ"א ס"א. וברוח חיים שם סק"א כתב בשם רבינו האר"י זצ"ל, דע"פ הסוד יש לבדוק את המזוזה, והוא נפק"מ אם נמצא בתוך בית שלא נכנס לחות כלל ואינו יכול להפסל. ולעיל נתבאר להיפך, דמה שאין שולט בו האור נפסל יותר בקל.

מב. הנה לכאור' לתפילין יש חזקת כשרות,

דמרן הש"ע שם בראש הסעיף כתב וז"ל: היה משמש עם הטהורה ואמרה לו וכו', ולשון זו מועתק מן המשנה בשבועות יד: ואמרו עם הטהורה בה' הידיעה, משמע הטהורה בודאי ומיירי בבדקה קודם התשמיש ונמצאה טהורה, ובזו שבדקה עצמה לפני התשמיש, ולכן אפילו אין לה וסת כלל אפ"ה אנוסים הם על תחילת התשמיש דמה הוה לה למעבד יותר מהבדיקה, והרי עשתה את שלה ובדקה ונמצאת טהורה. ועש"ע וכן בפת"ש ס"ק י"ד ובאבני שהם פנירי סק"ו שג"כ כתב ליישב בזה, ובמקומו הארכתי. ולכאו' ה"ה בגד"ד. ועי' בשו"ת נודע ביהודה שם סי' צ"ו דהב"ד הרז"ה דהשיג ע"ד הראשונים דחשיב אונס ול"צ כפרה, דהרי במס' נדה יב. בעי מיניה רב אבא מרב הונא אשה מהו שתבדוק עצמה כשיעור וסת לחייב בעלה חטאת וכו' עד לכו נוקפו ופורש. וסוגיא זו ודאי שלא בשעת וסתה איירי, דאי בשעת וסתה או סמוך לוסתה איך קאמר לכו נוקפו ופורש, יפרוש ומצוה לפרש, אלא ע"כ שלא בסמוך לוסתה ואפ"ה אם היתה בודקת אותיום היה חייב חטאת ולא אמרינן אונס הוא. וכתב בנו"ב שם דלכך יצא בחיבור חידושי הרז"ה לחלוק על מהר"ם והרא"ש, וסוגיא דשבועות מיירי שבדקה קודם תשמיש, וכן מוכח מדקאמר שם היה משמש עם הטהורה בה' הידיעה, מיירי בטהורה גמורה שבדקה לפני התשמיש ומצאה טהורה, ואז ודאי מקרי אונס, ואפי' פירסה אח"כ נדה אפי' באמצע הבעילה אונס הוא כל זמן שלא אמרה לו נטמאתי שהרי בדקה לפני תשמיש. וכי לא ישמש כלל. אבל בלא בדקה אף שחכמים אומרים לא תבדוק, מ"מ כיון דעכ"פ אפשר בבדיקה, ואפשר שאם היתה בודקת היתה מוצאת קודם תשמיש ולא היה משמש עמה, מקרי שוגג ולא אונס, ובזה מיירי סוגיא דנדה. וזה דומה ממש לאשה

ופסקו הרמב"ם ספ"ב מהל' תפילין ובש"ע סי' ל"ט ס"י דאין בדיקתן חובה, וכנז' לעיל, ולכך לכאו' חשיב אונס, דחזקה על חבר שאינו מוציא תחת ידו דבר שאינו מתוקן כדאיתא בפסחים ט. וכן אין חוששים שמא נפסל דכל זמן שחיפויין שלם הרי הן בחזקתן ואין חוששין שמא נמחקה אות מתוכן, וכמש"כ הרמב"ם שם. ובשו"ת יבי"א ח"ז או"ח סי' ה' כתב להוכיח מהא דאיתא בשבועות יח. אי שלא בשעת וסתה אונס הוא, וכ"פ הרמב"ם פ"ה מהל' שגגות ה"ו הבא על אשתו שלא בשעת וסתה וראתה דם בשעת תשמיש, הרי אלו פטורים מקרבן חטאת, מפני שהם כאנוסים ולא שוגגים, שהשוגג היה לו לבדוק ולדקדק בדבר, ואילו בדק יפה יפה ודקדק בשאלות לא היה בא לידי שגגת חטא, ולפי שלא טרח בדרישה וחקירה קודם שיעשה צריך כפרה, אבל זה מה לו לעשות הרי טהורה היתה ושלא בשעת וסתה בעל, אין זה אלא אונס ופטור, ע"כ. וכתב הר"מ מרוטנבורג בתשו' [פראג סי' תרכב] ששאלת על האשה ששימשה שלא בשעת וסתה ולמחרת מצאה דם על הסדין, מה כפרתה. ותי' דאונס הוא ורחמנא פטריה, דל"צ לבדוק קודם אלא לטהרות. והרא"ש הוסיף ע"ז [כלל כט סי' ב'] דאשה זו לאחר תשמיש ראתה. וכ"כ הרמב"ם דפטורים, אך לדעתו הוי אונס רק אם בדקה קודם תשמיש כשיטתו ביו"ד סי' קפו. ותמה בלחם ושמלה סי' קפ"ה סק"ט דוכי עד כאן לא דיבר בזה, וכתב ליישב דודאי גם הש"ע איירי בכל ענין ואפי' בשעת וסתה, שלא בא להורות תשובה אלא ללמדנו שצריך לפרוש באבר מת, ומור"ם הוסיף ע"ז, וכשהביא את הדין השני דקדק וכתב, ואם שמשה שלא בשעת וסתה למידק מיניה, הא אם שמשה בשעת וסתה צריכים כפרה. ובשו"ת נודע ביהודה תניא יו"ד סי' פ"ה ביאר דברי מור"ם,

שהעידו ב' עדים על מיתת בעלה ונשאת, ואח"כ בא בעלה, שחייבת בקרבן, כמפורש במשנה דיבמות פז: נשאת שלא ע"פ ב"ד חייבת בקרבן. ופי' רש"י דלא ע"פ ב"ד אלא בעדים, חייבת בקרבן, דשוגגת היא ואין זה אונס להפטר מן הקרבן, דאיבעי ליה לאמתוני, עכ"ד הרב וואלף הנז'. אך הגאון נו"ב דחה דבריו מכל וכל, דמה שדימה הא דנשאת לבא על אשתו ופרסה, לא דמי כלל, דהתם אף שמורשית להנשא ע"פ ב' עדים, בכ"ז יכלה להמתין עד שב"ד יפסוק, ולכך היא שוגגת ולא אנוסה, אך אשה שלא בשעת וסתה, שחכמים מיחו שלא תבדוק קודם וסתה, שמא לבו נוקפו ופורש. ואין נימא בזה שהיה אפשר לה לבדוק ולעשות שלא כרצון חכמים זה לא מקרי אפשר, ושפיר מקרי אונס.

ונשוב לנד"ד, דאמרו במתני' [תרומות פ"ח משנה א'], האשה שהיתה אוכלת בתרומה ובאו ואמרו לה מת בעלך או גירשך, רבי אליעזר מחייב קרן וחומש, ורבי יהושע פוטר. ופי' הר"ש דרבי יהושע פטר משום טועה בדבר מצוה. ופסק הרמב"ם פ"י מהל' תרומות הי"ב כרבי יהושע. ובשו"ת חמדת שלמה יו"ד סי' א' ביאר בזה בדברי הירושלמי שם, דטעמא דרבי יהושע דהוי כהוראת בית דין, דחשיב אנוסה ולא שוגגת, דאילו היתה באה לשאול בפני ב"ד היו מורים לה להיתר, ורק בשעת האכילה נתברר שאסור לה לאכול, וכ"כ בפני משה שם דמכיון שבשעה שאכלה חשבה שהיא אשת כהן ומותרת לאכול בתרומה, הוי כהוראת ב"ד. וראיתי שהביא ראייה זו בשו"ת אוצרות יוסף ח"ג סי' ח', אך הביא שם שבשו"ת באר יצחק או"ח סי' כה ביאר המשנה באופן אחר שלא היתה זרה בתחלה, וכ"כ בקרן אורה יבמות לד. ד"ה הא, ולפ"ד אין הכרח דבכיו"ב אינם צריכים כפרה.

ובשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' ב', כתב בענין הנז', דא' כתב תפילין בכשרות ומגיה מומחה בדק אותן ואמר שהם כשרים, ולאחר כמה שנים מסרם לבדיקה ומצא טעות הפוסלת מעיקרא, ונמצא שמי שהניח את התפילין לא יצא י"ח, וברכותיו היו לבטלה. ונמצא תרופה לזה בספר דבש לפי מע' ד' אות ד' בשם שבלי הלקט סי' ה', דכתב דכל איש מקבל שכר על מה שרואה ומבין בדעתו, אם דעתו מכוונת לשמים, שהרי אתה רואה מאי דקי"ל שתפילין שתפרן בפשתן פסולות, ואמרינן במכות יא. אמר רב חזינא לתפילין דבי חביבי (רב חייא) דתפירי בכיתנא, ולית הלכתא כוותיה. והא ודאי דרבי חייא הגדול היה לו שכר מצות תפילין כשאר החסידים, אע"פ שהתפילין שלו היו תפורות בפשתן, עכת"ד. וכ"כ בספרו בן איש חיל בקונט' שני אליהו דף כ"ב ע"א. ובשו"ת יבי"א שם כתב דבכ"ז לא איפרק מחולשא, דמאחר שהלכה למשה מסיני היא שהתפילין נתפרין בגידי בהמה טהורה, וכדאיתא התם במכות יא. וכן בשבת קח. איך יתכן שיהיה בזה מחלוקת, עד שרבי חייא יעשה מעשה רב לתפור התפילין שלו בפשתן, והרי כתב הרמב"ם בהקדמה לסדר זרעים שמעולם לא מצינו הלכה למשה מסיני שיש בו מחלוקת, ועש"ע באורך, וסיים דמה שרצה הגאון ר' יוסף חיים להסתייע מזה לנד"ד שיקבל שכר על כוונתו הטובה לשם שמים, יד הדוחה נטויה דליכא למילף מההיא דרבי חייא. ומה גם שיש לומר שבאופן כזה שנמצאת טעות בתפילין, שהוברר שהיו פסולים מעיקרן, אף שע"פ דין תורה עד א' נאמן באיסורין, מ"מ אפשר שאם היה מוסרן לבדיקה ע"י מגיה מומחה יותר, היה מגלה מיד את הטעות, וא"כ לא מגיע לו שכר המצוה ממש. וע"ע ברב פעלים שהביא המעשה שהיה בזמן זקנו הגאון ר' משה חיים

נישואין בחודש אלול

מה. אין שום מניעה לישא אשה בחודש אלול ועשרת ימי תשובה, ואדרבה אם לא קיים מצות פריה ורביה מצוה רבה היא, ויוסיף בזה על זכויותיו²² [שדי חמד מע' חתן וכלה סי' כג וש"ת יחו"ד ח"א סי' מח].

צריכה עובר מה"ת משום לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, עליו לקבל תשובה ע"ז. אך לשיטת התוס' והרא"ש ועו' ראשונים, דאיסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, ואינו צריך כפרה בזה. ואנן בדין אזלינן בתר דעת הרמב"ם ומרן. וע"ע בשו"ת פנים מאירות ח"ג סי' ט', שו"ת חשב האפוד ח"ב סי' נד.

מג. הנה גבי חודש אלול אין חולק שאין יסוד למנהג זה, וברור הדבר שמותר להנשא בחודש זה, ולא מצינו מי שאוסר. אך גבי עשרת ימי תשובה, יש המערערים שלא להנשא בימים אלו, ונסמכו ע"ד הגמ' בברכות יב: אימתי, ויגבה ה' צבאות במשפט [ישעיה ה' ט"ז], בעשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ. וכתב הגאון שדי חמד [ח"ז מע' חתן וכלה סי' כג] וז"ל: אחות לנו קטנה, והנה היא לאה מב"ת היתה כאלמנה. והלכה והיתה לאיש למשה היתה למנה. ע"י חופה וקדושין בראשית השנה בעשרת ימי תשובה בשנת שש מאות ול"ת שנה למנין שאנו מונין בקראסוב באזור קריה נאמנה, ולא עלה על דעתי הקטנה שום חשש ופקפוק בראשונה. כי לא ידעתי שום מנהג בזה ולא ראיתי כתוב בספר שום דבר מזה גדולה וקטנה. אך אם יום או יומים יעבור ואשמע את הקול, לעזה המדינה, הזקן שבהם ההוא אמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי שום חופה וקדושין בימים הקדושים האלה, ימי סליחה וכפרה תפלה ותחנה. עד שמפני זה כי יקח איש אשה בחודש זה מידי שנה בשנה. אין קיחה

שכל התפילין לא היו מרובעות כלל, עד שבא חכם א' ומצא שיטה לרבע את התפילין ולימד את כל המומחים. ועלתה השאלה, האם עד עתה כולם חטאו ולא הניחו תפילין וברכו ברכות לבטלה, ונסמך ע"ד שבלי הלקט. ונ"ל הקטן שלא בא אלא בשביל לרצות בזה, אך אם היו לפניו אלה שהניחו תפילין אלו אפשר שהיה מורה להם לעשות תשובה, ובפרט בענין עיגול התפילין, שהוא מדינא דבעינן תפילין מרובעות ממש. ועי' בשו"ת יבי"א שם שעוד האריך בזה, וכן עי' בשו"ת באר משה ח"ה בהשמטות בסוף הספר עמ' רפ"ו וכן שם סי' ק"ל, שו"ת חלק לוי סי' קצ"ז ובשו"ת אוצרות יוסף שם. והעולה מכל הנז' שאין הנדון מוסכם, ואפשר דמי שנמצאו תפיליו פסולות הוא בגדר שוגג ולא דוקא אנוס.

ואיתא ביומא פו. עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה, לא זו משם עד שמוחלים לו שנא' [ירמיה ג' כ"ב] שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם. וכ"כ האור זרוע ח"א סי' קיב שאם עבר על מצות עשה ושב בתשובה מוחלים לו גוף העון מיד, ואין צריך לא צום ולא קרבן להתכפר, ורק אם עבר על לא תעשה וזכרית ומיתות ב"ד, צריך לסגף עצמו ולצער עצמו תמיד כדי שיתכפר לו העון שעשה וכו'. וכ"פ הרמב"ם פ"א מהל' תשובה ה"ה. וכ"ז הוא גם במי שעבר עבירה במזיד, וכ"ש הכא שהוא שוגג גמור. ועל הברכות שבירך, כתב ביבי"א שם אות ג' דתליא באשלי רברבי דלדעת הרמב"ם ומרן שהמברך ברכה שאינה

אלא בכסף אחרי אשר נכספה וגם כלתה נפשו בתפלתנו ביום אדיר בימי שנה וכו'. אלה דברי הזקן ודבריו הרעידו את לבבי כי לא מלבי זלזול בשום מנהג כל שאינו ברור בעיני שראוי לבטלו, ועיינתי שנית בדברי הפוסקים ולא מצאתי בספרי דבי רב דשכיחי גבאי הם המדברים בזה. ועיינתי בפנקסי הכתובות שבעיר הזו חדשים גם ישנים ולא ראיתי רשום בהם שום חופה שנעשית בימים האלו, אות היא כי עדות הזקן נאמנה. ועוד הזכיר שם חשש שיבואו לידי קלות ראש, ואין זה הזמן המתאים לכך, דבמקום גילה נכנס יין, אין שם רעדה. ואפשר שכל זה אינו אלא בחופת בחור עם בתולה, שמתרבים בשמחה ריקודין ומחולות ותוף וכינור ויין משתיהם, יעבירם על דעת קונם חלילה, אבל בנישואי אלמון ואלמנה אין קול ששון ושמחה, ואין קול עונה שיר ושבחה. והיתה זאת להם ליגון ואנחה, על אבדן חברת נעורים אשר ישבו במנוחה וכו'. והאמת שאם ידעתי מזה קודם מעשה לא הייתי ממחר לעשות מעשה עד שאתייעץ ברבני גאוני דורנו יצ"ו. ובשנת התרל"ט הראוני בהצפירה שנה ההיא בנומר מ"א צד רכ"ג שהזכיר סופר אחד מנהג זה שלא לישא בעשרת ימי תשובה בשם ספר מטה אפרים [והוא שם בסי' תר"ב ס"ה ולא כתב מקור לדבריו, אלא רק דנוהגים שלא לעשות נישואים בימים אלה], וספר זה אין נמצא אצלי ולא ראיתיו עד הנה וצריך לעיין בגוף הספר וכו'. ע"כ.

ועש"ע שהוכיח מספר בירך את אברהם דף ק"ז ע"א [דין ברכת חתנים אות טז] שכתב דאם חל המילה בט' באב או ביוה"כ שאין מביאים כוס כלל, ומי שיברך בפה"ג בימים אלו הוא ברכה לבטלה, נלמוד שאם יש חופה ביום עשרה בטבת או צום אסתר שכולם בתענית אין מברכין על הכוס, עכ"ל. ומדלא

אמר התם חופה בתענית ציבור, ונחית לפרש י' בטבת וצום אסתר, ושייר צום גדליה, משמע קצת דליכא חופה. אך יד הדוחה נטויה דתנא ושייר, שייר י"ז בתמוז ואין להוכיח מהתם.

וכתב בשד"ח שם דאינו זוכר אם כן המנהג בינינו הספרדים, דמ"ש הרב מטה אפרים אינו מוכרח, שכונתו שכן נוהגים בכל העולם ואולי רק האשכנזים נוהגים כן, ועכ"פ מה שהוסיפו מאנשי העיר הזאת לומר שגם בכל חודש אלול אין נוהגים בו לעשות חופה, לא ראיתי ולא שמעתי מנהג זה, ואני מעיד על עצמי שנכנסתי לחופה בעיק"ו ירושת"ו בחודש אלול והיה הכנסת כלה בבית הרב הגדול המפורסם מוהר"ר יצחק פרחי והיו על החופה כמעט כל גדולי הדור רבני גאוני תקיפי דארעא דישראל זיע"א. וכן מתבאר ממ"ש מרן החבי"ף בספר לב חיים ח"ב סי' כ"ו ד"ה אבל זה תינח ששם פרט כל הימים שאין נושאין נשים בהם הן מצד הדין והן מצד המנהג ולא מני בהדיהו כל חודש אלול. עכ"ד.

אך מנגד לדבריו מצינו את דברי מטה אפרים, וכ"כ בקיצור ש"ע סי' קל ס"ד, סידור היעב"ץ ובהגה' חכמת שלמה להגרש"ק סי' תרב. ומלבדם לא מצינו עוד שהשיגו בזה, וכן לפניהם לא נמצא כן. ועי' בספר אברהם אזכור פלאגי סוף מע' ח' אות קכג, דדן בענין חתן שנישא בעשי"ת וחל יוה"כ בשבת אימתי יעלה, ולא חש כלל למנהג שלא להנשא בימים אלו, ואם היה מנהג כך במקומו היה מזכיר זאת. וכן העיד בגודלו בשו"ת מלמד להועיל אה"ע סי' א' שנישואיו היו ביום ו' תשרי ומר חמיו הרב הצדיק זצ"ל התייעץ בזה עם גדולי הדור ופסקו להתיר, ואדרבה ראויה מצוה רבה זו להכריע לכף זכות את החתן והכלה. וכן הביא בספר דרכי נועם בשם הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, ע"כ. וכן הוא

תקיעת שופר

מו. מנהג בני אשכנז לתקוע בשופר לאחר התפלה מר"ח אלול עד ראש השנה [פרקי דר"א פמ"ו וכ"כ הרא"ש ר"ה פ"ד סי' יד], וכמה טעמים יש לזה:

א. בר"ח אלול עלה משה רבינו ע"ה להר סיני לקבל הלוחות השניות, והעבירו שופר במחנה, משה עלה להר, שלא יטעו כפעם הראשונה שעלה משה להר, וע"ז נאמר [תהלים מ"ז ו'] "עלה אלהים בתרועה", ולכך אנו תוקעים כדי למנוע העם מחטא ועוון לקראת יום הדין הקרב ובא, בעבור שיסורו העם מרע וירתעו מקול השופר ויחזרו בתשובה שלמה, שקול השופר מחריד ומעורר שנא' [עמוס ג' ו'] "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו", מלשון "וחרד על דברי" [ישעיה ס"ו ב'], שהוא חרד לעשות מצוה יותר משאר ימות השנה, וכיון שהתחילו משום סור מרע תוקעין והולכין בכל חודש אלול. וסמך לדבר תקעו בחודש שופר [תהלים פ"א ד'. לבוש].

ב. ועוד כתב בלבוש, שהוא בכדי לערבב את השטן שלא ידע מתי ר"ה ויקטרג, וכן ע"י השופר מתערבב לפי שזוכר יום דינו.

ג. כתב דהטעם הוא מפני שהוא ל' יום קודם הרגל [מנהגים דבי מהר"ם עמ' 37].

ד. משנכנס אלול מרבין בתשובה, וסמך לדבר "ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך" ר"ת אלול, ולכך תוקעין להזהיר ולזרוז את העם לתשובה, משל למלך כשבא לצור על עיר וכן הצופה על המגדל כשוראה חיילות באים על העיר דרכו להריע ולתקוע ולהזהיר את העם שיהיו עומדים על משמרתם [מהרי"ל]⁷⁷.

עבר החתן את גיל העשרים, ראוי שיקדים נישואיו ככל שיכול ואפי' בעשי"ת וכמו שפסק בשו"ת יחו"ד ח"א סי' מח. ומשנה שלמה [יומא פ"ח משנה א'] מצינו בזה, המלך והכלה ירחצו את פניהם. ובגמ' שם פי' דכל ל' יום חשיב כלה. וכ"כ בשד"ח שם דנתברר לו שמה שאומרים קצת מהם שאין נוהגים לעשות חופה בכל חודש אלול שגגה היא בידם וכן עשינו בנדון שנשאלתי ונתפשט המנהג כן בריש גלי בלי פקפוק, ע"כ. וכעת הראני הג"ר משה פנירי שליט"א, ראש בית ההוראה, שכן העלה בספרו בית חתנים פי"ב ס"ט דאין כל חשש בזה, והמחמיר בזה הוא מן המתמיהים. וכן ראינו מעשה אצל כמה מחכמי דורינו דלא חשו לזה והכניסו בניהם ובנותיהם תחת החופה בחודש אלול.

בתשו' הגאון הנז' חאו"ח דף קנז ע"ב דהעיר על הנוהגים שלא לישא אשה בימי התשובה והוא מהקיצור ש"ע שכתב כן בשם מטה אפרים, ויש למחוק דברים אלו דבמדינתנו אין נוהגים כן כלל, ונישואי הרב הצדיק ר' יעקב היינמאן היו בין כסא לעשור. והוסיף הרב המגיה שם דהמעייין במטה אפרים שם יראה דמש"כ דנוהגים שלא לעשות נישואין חוזר רק על צום גדליה שעוסק בו לעיל מזה, ובעל הקיצור ש"ע חשב בדעתו דמיירי על כל עשי"ת. אך לא נראה כן בדברי המטה אפרים אלא כהבנת הקיצור ש"ע ושאר אחרונים שהבינו בדבריו דמיירי בכל עשי"ת.

ולכך לפי כל הנז' אין למנוע נישואין בעשי"ת וכ"ש בחודש אלול, והנמנעים בעשי"ת יש להם על מה שיסמוכו. ובכ"ז אם

מז. עיקר המנהג הוא לתקוע בר"ח אלול דכ"נ במקור הדברים [וכמש"כ המנהיג הל' ר"ה אות כ"ד], והא דתוקעים בכל החודש מנהג נוסף הוא דהנהיגו בני אשכנז על עצמם לעורר תשובה וכנז' שבהיות והתחילו אין מפסיקין [וכ"כ במעיל שמואל הל' ר"ה ס"ב מדברי השל"ה²¹¹]. ובני ספרד לא נהגו כן וע"כ לא הביאו בשלחן ערוך²¹². ועכ"פ נהגו בני עדות המזרח לתקוע בשופר בזמן הסליחות כשאומרים י"ג מידות, ויבואר במקומו.

מח. אין מברכין על תקיעה זו²¹³.

מט. יש הנוהגים להתחיל מיום א' דראש חודש שהוא ל' אב [לבוש וע"ש בחשבוננו, וכ"כ במשאת בנימין סי' ב' ובבית אל דף מ"ד ע"ב אות ד'], ויש שנהגו להתחיל ביומו השני, והיינו א' אלול [עי' בזה באליה זוטא סק"ב ובמג"א סק"ב]²¹⁴.

נ. נוהגים לתקוע תשר"ת, ויש שנהגו תשר"ת ותר"ת. ועי' בב"ח [ס"ס תקצ"ח] בשיטת הערוך דכל הא דבעינן י' תקיעות היינו למלכויות זכרונות ושופרות [ועי' במנהג ישראל תורה].

אך בהיות ויש בזה משום אזהרת בני"י והתעוררות בתשובה, הנוהגים בתקיעה זו ימשיכו במנהגם לתקוע בכל החודש. ולא יחושו לדברי כתר ש"ט.

מו. וכך היה מנהג אר"ץ שלא היו תוקעים כלל בימי הסליחות, וכמש"כ בדרך אר"ץ עמ' קיא וכ"כ בכש"ט עמ' 11.

מז. ועי' מש"כ הרב יעקב שור [ירחון שערי תורה ח"ח קונט' ו'] דאע"פ דמברכים גם על מצוה דרבנן, היינו דוקא בדבר שהוא מצוה שראו חכמים לתקן, משא"כ תקיעת שופר בימים אלו שאין התקיעה מצוה לעצמה, אלא הכשר של מצוה חשובה, ולא שייך לתקן ברכה ע"ז, ובפרט לפ"ד לעיל דאין התקיעות בכל חודש אלול מעיקר התקנה, אלא מנהג שהוסיפו בני אשכנז על עצמם, אין לברך על התקיעה, ועש"ע.

מח. וכתב במג"א שם דבעינן ל' יום ולכך מתחילים ביום ב'. ולכאור' מה עם שבת, וניסה לענות ע"ז בשו"ת ויצבור יוסף סי' סח אות יא דלדעתו לק"מ, דמה יענה כשחל ר"ח בשבת דג"כ אין תוקעין ל' יום, וכן לא תוקעים

מד. ורמז לתקיעת שופר בחודש אלול נתן בספר ישמח משה דבמזמור הללו אל בקדשו [תהלים ק"נ] איכא י"ב הללו כנגד י"ב חדשים, ולפ"ז הללו הראשון כנגד ניסן ראש החדשים והללו בתקע שופר כנגד חודש אלול. מה. ועי' בכתר ש"ט ח"ו עמ' 10 דתמה ע"ד ר"א, דלדבריו דבר"ח אלול עלה משה להר והעבירו שופר וכו', משמע שלא העבירו שופר בכל חודש אלול, אלא בר"ח עצמו כשעלה, ובתרועה זו נתעלה הקב"ה, כי לאיזה צורך היו צריכים לתקוע בוקר וערב, ומשה כבר עלה, והשכינה עצמה ג"כ עלתה, וע"ז כתב המנהיג דלכך התקינו לתקוע דוקא בר"ח אלול בכל שנה ושנה, ורק הצרפתים הם שהנהיגו לתקוע בכל החודש. וע"ש שהב"ד מחזור ויטרי דהב"ד ר"א בשינויים גדולים, דבויטרי כתב בראש אלול, ולא בר"ח, וכן לא כתב שם שאז עלה לקבל לוחות אחרונות. ועוד כתב בטור והעבירו שופר במחנה, ולעומת זאת בויטרי כתב והעברת שופר במחנה, ועו' שינויים, ועיקר השינוי, הדגיש בכתר ש"ט דלא כתב בכל החודש. ולפ"ז מקור המנהג הוא רק לר"ח.

נא. אין לתקוע לאחר שקיעת החמה אף בשביל להתלמד [מועד לכל חי סי' יא אות נא ושור'ת אגרות משה ח"ד סי' כא ס"ה]. והרוצה להתלמד יתקע רק בחדר סגור שלא ישמע מבחוץ.

נב. י"א דאין לנערים לתקוע בבית הכנסת כדי להתלמד משום השראת השכינה [מועד לכל חי שם]. וכתב בחזו"ע [הל' הסליחות הערה ט"ו] דבהיות וקי"ל [ר"ה לג. וכ"פ הרמב"ם פ"ב מהל' שופר ה"ז] שמתעסקים עם התינוקות לכתחילה ללמדם תקיעת שופר אפי' בשבת, ולכך מותר ללמוד ולהתרגל בתקיעות גם בבית הכנסת.

נג. יש שמפסיקים לתקוע ג' ימים קודם ר"ה [דרכי משה סי' תקפא]. והמנהג להפסיק רק בערב ר"ה וכמש"כ לקמן סי' ד' אות לו.

מזמור לדוד ה'

נד. מנהג בני אשכנז לומר מראש חודש אלול לאחר התפלה מזמור "לדוד ה' אורי וישעי"מט [תהלים מזמור כ"ז]. ונאמר בו [פסוק י"ג] "לולא האמנתי", לולא אותיות אלול [ספר המטעמים ע' חודש מג בשם התוספות חיים ומנהגי ישורון אות קלג'] ויש נוהגים לאמרו עד יום הכפורים, דאורי בראש

המגפה. ובכל יום יפתח ההיכל ויקרא המזמור הנז' בכוונה עצומה, להבין מה שמוציא בשפתיו, ובכל שם ושם יכוין בקריאתו בשם הכתוב בצדו. וסגולותיו הם שבעה. א. ראשונה יסעו, להגן עליו מכל דבר רע והוא כמו קמיע מומחה ופקיע. ב. ואשר על ידו השני, אלף המגין תלוי עליו, ממגפה ומדבר ומכל חולאים ומקרים רעים ב"מ. ג. ויען השלישי, מסוגל לחן ולחסד בעיני אלהים ואדם. ד. ואת רב'ע, להצלחה גדולה לכל אשר יעשה יצליח בעז"ה. ה. וחמושים עלו, למצוא מזונותיו ופרנסה טובה בריוח בלי עמל וטורח. ו'. ואת השש, מועיל הרבה לפתוח הלב ביראת שמים. ז'. ובת שב'ע, יזכה לחיים טובים וארוכים לשלום. והוא שילמד אותו י"ג יום בכוונה עם שמותיו כאמור, ואח"כ יסיר אותו מהס"ת והיה עמו וקרא בו כל ימות השנה. ואז יקויים בו כל הסגולות הללו האמורים.

בער"ח אלול, וע"כ צ"ל דאף זכרון תרועה סגי וה"ה גבי שבתות דבאמת היו תוקעים אך יש איסורא דשבת, ושפיר נחשב בתוך הל' יום. ואין בתרועו ממש, וי"ל בפשיטות דבעינן ל' יום שבהם תוקעים מיום ראשון עד יום האחרון ל' יום ולא בעינן ל' יום ממש דתוקעין בהם.

מט. כתב בספר בית אל להגאון ר' אברהם חמוי זצ"ל דף קמא ע"א אות ב' שמצא בספר כתב יד בסגולת המזמור, וז"ל: סוד גדול ונורא וסגולה נשגבה מצאתי באמתחת כתבי רבני שאלוניקי יע"א, שכתוב שם, וז"ל: מי שהוא בעל נפש יכתוב לו מזמור זה על גויל או קלף כשר המעובד לשם ס"ת, בכתיבה אשורית ותגין ובשרטוט כדין ס"ת. ודע כי במזמור הזה יש י"ג הוי"ת, ויכתוב למעלה מכל שם הוי"ה שם אחד מהי"ג מדות בא"ת ב"ש. וישימנו בתוך ס"ת א' כשר שבהיכל, על פסוק [במדבר י"ז י"ג] ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר

השנה, וישעי ביום כפור^{נא} [מט"א סק"ו ואלף למטה סק"ו]. והמנהג הנפוץ הוא לומר מזמור זה עד שמיני עצרת שנא' שם "כי יצפנני בסכה" שרומז לסוכות. ויש אומרים גם בשמיני עצרת [עי' כה"ח ומשנ"ב ס"ק ב', וכ"כ לאמרו עד שמיני עצרת בספר בית אל דף קמ"א ע"א אות ב' ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' סז וכן הביא בחזו"ע הל' הסליחות אות כ', ובנהגו העם אלול סי' א' כתב דנהגו לאמרו עד הושענא רבה], ויש שאינם אומרים מזמור זה כלל^{נב}.

עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם. צרי ואויבי לי בימות החמה ש"ה יום, השטן גימטריא שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג, וביום הכפורים אינו מקטרג, אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של סמאל לא יירא לבי שהבטחתי [ויקרא ט"ז ג'], בזאת יבא אהרן אל הקדש.

נב. כ"כ בלב שמח החדש בשם הג"ר פנחס חיים טובי אבד"ק ראזלא בשם הרה"ק מלובלין, היהודי הקדוש, הרה"ק מזידישטוב, הרה"ק מראפשיץ והרה"ק מצאנו זי"ע. ועי' אוצר החיים אות רכ"ו ובדברי חיים ח"ב סי' ד' כתב, דמצינו כמה מצוות ותפלות מאנשי כנה"ג, אך לא מצינו כלל תפלה נוספת כמו שעשו בעשי"ת ובכל מועדי ה' ועל אלול אין זכר מאנשי כנה"ג וכו'. וטעמם דמקור המנהג הוא מהחמדת ימים שכידוע יש חילוקי דעות על ספרו זה. ובמקו"א הארכתי בזה ולענ"ד אין בטענותיהם ממש, ועי' בהקדמת ספר חזו"ע ד' תעניות שכתב לסמוך על ספר זה והב"ד המחבר"ר סי' תפט דהדין של ספירת העומר בליל יו"ט שני של גליות יהא אחר עריכת הסדר יצא מפי קדשו של הרמ"ע מפאנו ודחה בזה דברי שאילת יעב"ץ סי' כג. ומהרח"פ בספר כל החיים [דף יז ע"ד] תמה על היעב"ץ שערער על החמ"י, שהגאון ר' יעקב אלגאזי

וכתב מהר"ח הכהן בספר שערי רחמים [בהנהגות לחודש אלול דף כ"ד], דטעם מזמור זה שמסוגל ביתר שאת מר"ח אלול ואילך, דבר"ח אלול נפתחו י"ג מקורות די"ג מכילן דרחמי, והם מתגלים ומאירין למטה במקום או"א המקיפים שלהם, כידוע ליודעי חן. ועוד כתב, דכל האומר רז זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפילו גזרה רעה נתונה על האדם ב"מ מן השמים מבטלו, ומעביר מעליו כל המקטרגים ומארי תריסין, ומבטל מעליו כל גזרות קשות ורעות, ויוצא בדימוס זכאי בדינו, וצריך ליזהר לאומרו מדי יום ביומו מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, ומובטח לו שלא יחסרו מזונותיו על השנה כולה.

נ. ובמנהגי אר"ץ כ"י להג"ר יוסף שעיו, כתב לאמרו בחודש אלול, אך בספרי הסליחות לעדות אר"ץ לא הוזכר מזמור זה, ועי' בגיליון אר"ץ זבת חלב סדר שופטים תשס"ה.

נא. בויקרא רבה פכ"א אות ד', רבנן פתרינן קרא בראש השנה ויום הכפורים, אורי בראש השנה וישעי ביום הכפורים. ממי אירא עזי וזמרת יה. בקרוב עלי מרעים אלו שרי אומות העולם, לאכול את בשרי לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה, ואומרים לפניו, רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז, אלו מגלי עריות ואלו מגלי

ומנהג בני עדות המזרח לומר מזמור זה לאחר עלינו לשבת²¹, והגאון החיד"א [ס"ס סנסן ליאיר] כתב לאמרו כל השנה לאחר כל תפלה, והוא סגולה לשמירה והצלחה. ובספר שערי תפלה

מוולאזין ושכן בעל יסוד ושוורש העבודה הורה לבניו ללמוד בספר חמ"י ובראשית חכמה. ועי' בספר אוצר גנוזים להגאון רי"מ טולידאנו מעמ' 219 דהוכיח דמחבר החמ"י היה הגאון ר' חייא בן ר' יוסף דיין מאר"ץ, ונרמז בשם הספר, חמד'ת, ר"ת חייא ממשפחת דיין. וכ"כ להליץ בעדו מו"ר הגר"י יוסף בספרו הגדול עין יצחק ח"א עמ' תקו, יעו"ש.

אך באמת דמעיקרא אין טענה זו נכונה כלל, דהנה כבר כתב כן בספר שם טוב קטן אשר מיוסד ע"פ כתבי האר"י, וז"ל: הא לך סוד גדול, כל האומר רז זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפילו גזירה רעה נתונה על האדם מן השמים יכול לבטלה, ומבטל ומעביר מעליו כל המקטרגים ושטנים מארי תריסן, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות, ויוצא בדימוס וזכאי בדין. וכיו"ב כתב גם בספר זכירה ח"ב, ספר המוסר המיוחס לתלמיד האר"י. והנה הספרים הנ"ל נדפסו קודם הדפסת ספר חמדת ימים, הספר שם טוב קטן נדפס בזולצבאך בשנת תס"ו, וספר זכירה נדפס באמבורג בשנת שס"ט, וספר המוסר נדפס בשנת תפ"ד, ואילו הספר חמדת ימים נדפס לראשונה רק בשנת תצ"א. וכפי שציין כ"ז בספר מועדים לשמחה עמ' עה. ועוד העיר בזה דהחמדת ימים כתב כמה מזמורים, ולא רק את מזמור זה.

ומה שהגר"א לא נהג לומר כן כמש"כ במעשה רב אות נג, וכן לא הובא המזמור בסידור הגר"א הישן, נ"ל דטעמו עמו דאין אומרים פסוקים בציבור מלבד התפלה [ועי' שכ"כ במנהגי אמשטרדם עמ' עז].

הוציא לאור את הספר חמדת ימים והביא הסכמות מגאוני עולם, ר' חיים אבועלפיא ומהר"י הכהן בעל בתי כהונה, ומי שם פה להרהר אחר ספר זה. ומעיד אני עלי שמים וארץ כי מר זקני הגאון בעל חקרי לב שהיה שקוד תמיד בלימוד ש"ס ופוסקים ובפסקי הלכה היה לומד תדיר בספר חמדת ימים, ואמר שמקבל בזה הארת קדושה מקדושת השבת ויום טוב. (ומה שהביאו בקובץ בית אהר וישראל מכתב מאדם א' שכתב שמהרח"פ לא נחית, דבריו דברי הבל ורעות רוח, ורוח טומאה דיברה בתוך גרונו של אותו א'. וכיו"ב י"ל על מש"כ בספר חמשה מאמרות עמ' קנו, עפרא לפומיה. ועי' מש"כ בפתחה לשו"ת יביע אומר ח"ט. וכן יש לתמוה על מש"כ בקונט' חמדת יוסף שהמעשה שאירע ברבי שבתי וינטורה מח"ס נהר שלום, והביאו מהרח"פ וספק גדול אם בכלל מעשה זה היה ואולי פרי המצאתם של מאמינים, כי שמועות מעין אלו על מופתים וכדו' שלא היו ולא נבראו, היו נפוצים לרוב באותם חוגים וכו', וח"ו מלומר כן על מהרח"פ ובנו הגאון ר' אברהם, גאוני עולם, וכן במש"כ שלא ראה מהרח"פ ספרו של היעב"ץ, ואפי' אי לא ראה, ידע דעתו ובכ"ז לא קיבלה. ועוד יש להשיג ע"ד בכמה מקומות, ואכמ"ל. ורק אציין למש"כ בשם המקובלים כנגד ספר זה, אך לא כתבו להדיא שהוא משום שהוא מהשבתאים, אלא דאין מוסמך בתורת האר"י, אלא תלמידו מהרח"ו, ואכמ"ל גם בזה). וכן נקט ככל זה בטהרת המים מע' ה' אות מ', וכן הביא בספר אם הישיבות עמ' קפד בשם הגאון ר' חיים

להגאון ר' יעקב רקח [דף לח ע"ב אות יא] כתב דכל האומר מזמור זה מר"ח אלול עד שמיני עצרת אפ"ל גזרה רעה נתונה על האדם מן השמים יכול לבטלה, ומעביר מעליו כל המקטרגים וכל גזירות קשות ורעות, ויוצא זכאי בדין ומובטח לו שיוציא שנותיו וימיו בטוב ויערב לו [וע"ע מש"כ בהערה מט].

ומנהג בני אשכנז לאמרו לאחר שיר של יום, ויאמרו קדיש יתום ואח"כ מזמור לדוד ה' שלא יראה כמזמור של יום, ואח"כ יאמרו עוד פעם קדיש יתום, ויש מבני אשכנז שאומרים המזמור אחר עלינו לשבח והתקיעות [כ"כ במטה אפרים וכ"נ בדברי המשנ"ב סק"ב], ובמנהג ישראל תורה כתב שתקיעת שופר היא קודם לדוד ה' [ולקח סברא זו מלשון הרמ"א דתוקעים לאחר התפלה, ודל מבינתי להבין לימוד זה]. ובר"ח יקדימו מזמור לדוד ה' למזמור ברכי נפשי דתדיר ושאינו תדיר קודם, ובמקום שיש רק אבל אחד לא יפסיקו ביניהם בקדיש בכדי שלא להרבות בקדישים [משנ"ב סק"ב ומט"א].

גה. הנהגים לומר מזמור לדוד ה' אומרים גם בערב, ויש אומרים אותו לאחר מנחה [מט"א ומשנ"ב שם וש"ע הגר"ז], וכך מנהג נוסח ספרד. והגר"ז כתב לאמרו קודם עלינו לשבח. ויש שאומרים אחר תפלת ערבית [אלף המגן סק"י] וכן מנהג נוסח אשכנז.

נו. בראש חודש אין אומרים סליחות ותחנונים [רמ"ע מפאנו סי' עט, כנה"ג בהגה"ט סי' תקפא, מג"א סק"ב ועי' ט"ו, אליה רבה סק"ו, מט"א אות יא, כה"ח ס"ק טו ועי' שער הקודש על המורה באצבע סק"כ].

לימודי חודש אלול

גז. ראוי שיקרא בכל יום עשרת הדברות, דמלבד שהם מסוגלים לזמן דבר ומגפה, מצילים הם מכת, שיש בהם כתר אותיות [חסד לאברהם טובי"א דף פ"ז ע"ב בסדר תיקון למגיפה, והב"ד בבית אל דף ח' ע"ב אות י"א], אך אין לאמרם בציבור אלא רק היחיד יאמר לבדו¹.

והביא מרן בב"י דתנן בפ"ה ממס' תמיד [דף לב:] אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברים, ואף דאמרינן בסוף פ"ק דברכות [דף יב.] שביטלום מפני תרעומת המינים, ופרש"י שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר התורה אמת, ותדעו שאין קוראין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני, איכא למימר דהיינו דווקא בציבור אבל ביחיד דליכא משום תרעומת המינים טוב לאמרם, שעל ידי כן יזכור מעמד הר סיני בכל יום ותתחזק אמונתו בזה.

גג. ועי' מש"כ בבן איש חי סדר פקודי אות ו' בשם רבי אליהו מני, לומר המזמור אחר שחרית וערבית מר"ח אלול עד שמיני עצרת. וע"ע בספר דברי יוסף סי' קסז במנהג מרוקו לאמרו אחר שחרית.

גד. בש"ע [סי' א' ס"ה], טוב לומר פרשת העקידה ופרשת המן ועשרת הדיברות ופרשת עולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם. הג"ה, ודווקא ביחיד מותר לומר עשרת הדיברות בכל יום, אבל אסור לאמרם בציבור. וכ"כ בטור,

שכבר ביטלום משמע ליה דלגמרי ביטלום בציבור. וכ"כ בדרישה שהביא דברי הבית יוסף, וכתב דאין להקשות לפירושו א"כ למה לא חילק רבינו בין ציבור ליחיד, דיש לומר דהטור ודאי מיירי ביחיד, שהרי כתב שישכים קודם עלות השחר ויאמר וק"ל, ומורי [חידושי מהרש"ל לטור] תי' דלא מנעו מלומר עשרת הדברות אלא כמו שנהגו לקבוע בברכות כמו ק"ש, וכמו שכתבתי לשון משנה דתמיד, אבל בלא ברכה לית לן בה ודוק, עכ"ל. וכן הנהיג הוא לאמרן ברבים בבית כנסת של בחורים שהיה מתפלל עימהם והש"ץ אמרן קודם ברוך שאמר בקול רם. וכיו"ב כתב המג"א סי' א' סק"ט, והוסיף דלכך אין כותבין אותו על קונט' המיוחד לציבור, וכ"כ בט"ז סק"ה, ובבאר היטב ס"ק יא. ועי' בית יעקב סי' קנה.

ומהרש"א כתב דלא אוסר הרשב"א לאומר בציבור אלא לקבוע בין הברכות כמו ק"ש, אבל קודם ברוך שאמר מותר אפילו בציבור, אך אנן נקטינן לאסור בציבור כלל וכלל וביחיד דווקא קודם התפלה או אחריו, אבל לקבוע בתוך הברכות גם ליחיד אסור [ועי' שבות יעקב ח"ב סי' מד], וכ"כ בשערי תשובה ס"ק יט והביא דברי קונט' טוב עין סי' יו"ד, שממחר"י ז"ל משמע שאין לאומרם אפי' ביחיד, אך אפשר דהקפידא קודם התפלה, אבל לאחר התפלה אם יקרא באמצע קביעות לימודו שפיר דמי, וכ"כ בביאור הגר"א, וכ"כ בברכ"י סק"י ובמשנ"ב ס"ק ט"ז. ובשער ההקדמות [הב"ד בכה"ח ס"ק לב] מובא דהאר"י ז"ל מנע את מהרח"ו מלומר עשרת הדברות.

ומקורו ממ"ש בברכות יב. וקורין עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמע, ויאמר, אמת ויציב, עבודה וברכת כהנים, א"ר יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין. תניא נמי הכי, ר' נתן אומר בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין. רבה בב"ח סבר למקבעינהו בסורא, א"ל רב חסדא כבר ביטלום מפני תרעומת המינין. אממר סבר למקבעינהו בנהרדעא, א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין. וכ"כ רב נסים גאון בתלמוד ארץ ישראל שלזה הפרק פירשוה בדיון היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני תרעומת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו למשה בסיני, והביא ביפה עיניים דכן הוא בירושלמי פ"א ה"ה.

וכ"כ בדרכי משה סק"ג, דכתב הרשב"א בתשובה [ח"א סימן קפ"ד] ששאלתם האם מותר לומר עשרת הדברות בשחר בבית הכנסת. תשובה, אסור לעשות כן כדאמרין דביטלום מפני תרעומת המינים, ופרש"י שלא יאמרו לעמי הארץ שאין שאר התורה אמת ותדעו שאין קורין רק עשרה דברים. וכתב בבית יוסף דדווקא בציבור אסור לקרותם אבל ביחיד טוב לאמרם. וכ"כ הב"ח סק"ו בשם מהרש"ל בחידושו לטור, וז"ל: ואף בפ"ק דברכות אמרו שמנעו העם מלאמרם מפני המינים, היינו דווקא לקבעם בברכות כמו ק"ש, אבל בלא ברכה לית לן בה, עכ"ל. וכן משמע בלשון רש"י דבקשו לקבוע עשרה דברות בק"ש, וכן משמע בתשו' הרשב"א דכל בציבור אסור, ואפילו לא קבעום בברכות ק"ש, ואפשר דלישנא

נת. נ"ך. יזהר ללמוד כל כ"ד ספרי הנ"ך מר"ח אלול עד אשמורת ר"ה, ואז יקרא הסימן האחרון של דברי הימים ב' ויאמר קדיש, וה' חומשי תורה אין צריך לקרות דכבר קרא שמו"ת כל שבוע, ובלבד שיתן דעתו דאם נאנס שבוע אחד ולא קרא שמו"ת דישלים בעת שיהיה. ויקרא במיתון ונחת ונעימה קדושה [עי' מורה באצבע סי' ג' אות קיה, וכ"כ במועד לכל חי אות יב]. וידקדק בקריאתם הדק היטב להבין מה שהוא אומר [בית אל דף ט' ע"ב אות כה].

נט. תהלים. נוהגים בימי חודש אלול מר"ח ואילך לומר אחר התפלה עשרה מזמורי תהלים [ועי' מג"א ופמ"ג בא"א סק"ב שכתבו דיתחילו לאחר ר"ח דבר"ח אין אומרים תחנונים, ויל"ע מה תחנונים יש בוה, דאין איסור לקרוא תהלים בר"ח], ומכוונים לגמור כל התהלים ב' פעמים קודם ר"ה, והוא עולה כמנין כפ"ר. וכ"כ במחזור בית אל [שם] אך לא כתב כמה יקרא, אלא רק שלא ימנע מללמוד תהלים בכל יום מהימים הנוראים האלו שסגולתם הרמה והנשגבה גדולה עד מאד [ועי' בספרו מעלות טובות]. והרגיל בתהלים דוחה כל מיני פורענות ופגעים רעים מעליו ומעל בני ביתו ומשפחתו וכל בני דורו, ומגלגל עליו ועליהם כל מיני שפע ברכות טובות והצלחות ורחמים וחסדים, ואין לך דבר להגן מפני המזיקים כאמירת קדיש על התהלים, וצריך לומר תהלים במתון ולא יחטוף הפסוקים שאל"כ הרי זה מזויף [פמ"ג סי' תקפ"א, אלף המגן אות ט"ו והגאון החיד"א בספרו יוסף תהלות בשם רבינו אפרים]. ובשעת הלילה, בין שקיעת החמה לחצות, ראוי להמנע מקריאת התהלים¹¹.

דבית ישראל למשתעי בשבחיה דמרי עלמא, וכן אמרת, רעותי למפלה ביממא דעטיף באצטלא כתלג חזור, ועסיק בכ"ד ספרין דאורייתא ופתגמי נבואה וכתבי (ופי' הלבוש דהוא כמנין דודי צח ואדום), ובלילה עסיק בשיתא סדרי משנה [שו"ת מי יהודה אלטמן סי' כב]. וכתב הגאון החיד"א בשו"ת יוסף אומץ סי' נד, דלכאורה יפלא כי תורה שבכתב היא כנגד שם הויה ותורה שבע"פ נגד שם אדנות, כמ"ש בזהר הקדוש בכמה מקומות ובכתבי האר"י ז"ל. וא"כ מקרא הוא רחמים ומשנה דין, ונראין הדברים הפכיים ח"ו. וזה שנים רבות ששמעתי משם הרב עיר וקדיש מהר"ם פאפירש ז"ל, דבחינת המקרא עליונה מאד ומתפשטת עד העשיה, וע"י לימוד מקרא מברר מן העשיה, ולכן אין לקרוא מקרא בלילה לפי שמבררת מן העשיה, והלילה בחינת עשיה

נה. הנה, אף שאין זה קשור ביותר להכא, ראיתי לנכון להוסיף תשובה זו, בענין קריאת תהלים בלילה, שהוא דבר הנצרך בכל יום.

א. ראשית יש להב"ד שער המצוות (שסידר הגאון מהר"ש ויטאל) סדר ואתחנן: בשאר לילי השבוע אין ראוי לקרוא מקרא, לפי שהמקרא הוא בעשיה והלילה עצמה היא בחינת עשיה, והכל הוא דינין ואין ראוי לעורר הדינין, עכ"ל. וכיו"ב כתב בפע"ח שער הנהגת הלימוד פ"א, ובלילה לא תקרא מקרא, לפי שהוא סוד העשיה, וגם לילה זמן שליטת עשיה, ואין לעורר הדינין אז. וכן הביא בנגיד ומצוה דף טו ע"ב. ויש לזה סמך בתנא דבי אליהו פ"ב, יום ליום יביע אומר זה תנ"ך, ולילה ללילה יחזה דעת זה משנה. וכן בתרגום שה"ש [ה' י'] בפסוק דודי צח ואדום, בכך שריאת כנישתא

דאין קורין מקרא בלילה, ואני בעניי בספר ברכי או"ח סי' רל"ח, הבאתי מאמר רז"ל [מדרש תהלים י"ט ז', יעו"ש, וכן בתנחומא תשא ל"ו ובפרקי דר"א פמ"ו] דמשה רבינו ע"ה בשמים, כשהקב"ה מלמדו מקרא יודע שהוא יום, וכשמלמדו משנה יודע שהוא לילה [וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קנח], ושם כתבתי דלא למדנו אלא דבחינת מקרא הוא מדת יום, ועדיין י"ל דכי היכי דקרינו משנה ותלמוד ביום, ה"נ שפיר דמי לקרוא מקרא בלילה, ואין מופת חותך, עכ"ד. וכ"כ בברכי" סי' א' ס"ק יג שעל דרך האמת אין לקרוא מקרא בלילה קודם אור היום, זולת ליל ו', כמ"ש גורי האר"י ז"ל. ועי' ביוסף אומץ דדן בלשון המדרש הנז', ומסקנתו דצ"ל כך: לא למדנו אלא דמשה רבינו לא היה קורא מקרא בלילה, ועדיין י"ל דכי היכי דאנן בדידן קרינן משנה ותלמוד ביום, ה"נ שפיר דמי שאנו נקרא בלילה, ואין מופת חותך, כצ"ל. ובדבריו הוכיח שלא לתלמוד מקרא בלילה, ושאני משנה ותלמוד, דכיון דאנו קורין אותם בלילה, ע"ש שנקרא אותם ביום שהוא מדת רחמים, משא"כ בלילה, שאין לעורר מדת הדין. וזהו לפום ריהטא שנראה שבחינת מקרא הוא דין. ועע"ש שדן בענין אמירת התהלים באשמורת הבוקר. וכ"כ בזה בפתח עינים בקונט' שומר הפתח דף צו ע"ב, דרוב בעלי בתים יכולים לתלמוד תהלים, ושמעתי מאדם גדול ומקובל, דאפשר דגם לאזהרת רבינו האר"י זצ"ל על המקרא בלילה, אין התהלים בכלל, עכ"ד. ויש סמך מהא דיעקב אבינו ע"ה היה קורא תהלים בלילה. ותו, כי לא נאמרו כל השעורים הללו אלא ליודעים, ולא למי שאינו יודע, כי אם קרוא מקרא ופשוטו, ע"כ. ועי' במש"כ בפתח עינים ברכות ג': גבי לימוד תורה בלילה, ומדבריו הבין בשו"ת רב פעלים ח"ב סי' ב',

ואין ראוי לעורר הדין, ע"כ שמעתי לפי הרשום בזכרוני. ולפ"ז בחינת המקרא היא רחמים מדת יום אף שיש לו כח לברר בעשיה, ומשו"ה אין לעורר הדין. אך עוד הביא מנהג קדום, שבכל לילה באשמורת קוראים ספרי תהלים בבתי הכנסת. ושמעתי ממקובל מופלא בדורינו ז"ל שאמר שאין קריאת התהלים בכלל אזהרת האר"י ז"ל, ויכולים לקרות תהלים באשמורת, ונ"ל סמך לזה ממ"ש בבר"ר [פס"ח אות יא], שיעקב אבינו היה קורא תהלים בלילה (וכן הביא מהרש"א מגילה טו: שיעקב אבינו בהיותו בבית לבן, גם בלילה לא שכב לבו, אלא היה אומר תהלים, שנא' [תהלים כ"ב ד'] ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא). ואעיקרא, הרי דוד המלך רוב תהלותיו יסדם ואמרם לראש אשמורת. ומי ששואל אותי אם לקרוא תהלים באשמורת הלילה, אני משיב שיש לו סמך, אך אני בעצמי ירא אנכי, ואין אני קורא תהלים בלילה, כי אם בליל שבת. וכבר כתב עוד הגאון החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' כה, בשם רבינו האר"י זצ"ל, שהזהיר שלא יקראו מקרא בלילה, וההולכים אחרי ההדרים מנהגי האר"י זצ"ל, אין קורין אפילו אחר חצות מקרא, וזה פשוט. ושמעתי מהמקובל המופלא ח"ק כמהר"ר שלום שרעבי זלה"ה, שהיה מפקפק על מה שנהגו לקרות תהלים בחול, כל שלא האיר היום. וחזר ודן בזה בספרו שו"ת יוסף אומץ הנז', שנשאל ע"י רבים מיראי ה' המישרים אורחותם ע"פ מנהגי הרב הקדוש רבינו האר"י ז"ל, כי תאווה נפשם לתלמוד מזמורי תהלים באשמורת, אם יכולים לקרותם בעוד לילה, או לפי דברי רבינו האר"י ז"ל, כי הוא אמר דאין לקרוא מקרא בלילה, חוץ מליל הששי, גם תהלים באשמורת הבוקר. וענה ע"ז, דבעיה"ק ירושלים ת"ו ועיה"ק חברון ת"ו נוהגים כדברי רבינו האר"י ז"ל,

דכתב כן רק בלשון אפשר. ועוד סמך כתב בשו"ת כנף רננה ח"ב בקונט' מין כנף סי' מד מדברי הגמ' [חולין ס:], דא"ל הקב"ה ללבנה לכי ומשלי ביום ובלילה. ולכך המשנה שהיא מדת הלילה נוהגת גם ביום. משא"כ מקרא שהוא מדת יום אין לו להכנס בתחום שלטון הלילה מפני קטרוג הירח, ועש"ע.

ב. עוד כתב הגאון החיד"א בספרו ככר לאדן [עמ' קנז], שאלת ממני ידיד נפשי כי יש חברה אחת שבכל יום קורין בלילה סדר חק לישראל, אי שפיר עבדי ושכרו כפול מן השמים. תשובה, האח האח, הלא ידעת אם לא שמעת, כי דברים אלו לא נאמרו אלא למצניעיהן, שהולכים ע"פ מנהגי רבינו האר"י ז"ל בכל עניניו. וידענו שיש כמה חברות ובתי מדרשות שאחר ערבית קורין בתורה, נביאים וכתובים, וכל אחד קורא כדרכו במקרא, ודרך ארצם עוברים כמה מחכמי ארץ ישראל ואינם אומרים להם שום דבר, אף שרבינו האר"י זצ"ל הזהיר שלא יקראו מקרא בלילה, מ"מ סברי מרנן דהני מילי אין לאומרם בפני עמי הארץ, דכמו זר נחשבו לומר שלא ילמדו תורה. והצנועים מושכים את ידיהם שלא לגלות אזהרת רבינו האר"י זצ"ל. ולא עוד, אלא שגם איזה גדולי ישראל אביקי בפשט טובא, וזמנין דשמעי דברי רבינו האר"י זצ"ל ואינם זזים ממנהגם. הלא תראה הרב הגדול בעל פרי חדש ז"ל, כתב שנהג שלא לומר ברכת הנותן ליעף כח, הגם שרבים אומרים אותה ע"פ האר"י ז"ל. גם הרב מור וקציעה ז"ל, קורא תגר על איזה דברים, וכתב שהוא מקובל שלא לחוש על דבר שלא בא בתלמוד, ע"כ. ודבריו אלה הם כמש"כ ביוסף אומץ סי' נד וכנז"ל. וכיו"ב מצינו בדברי מהר"י ניניו באמת ליעקב [בקונט' שפת אמת דף קז רע"ג], דכתב דאף דהחיד"א כתב שהוא ירא לקרות בתהלים, מפני שהאר"י פסיק ותני שלא יקרא מקרא בלילה,

ותהלים בכלל מקרא, מ"מ כבר נתפשט המנהג בכל המקומות לקרות תהלים אחר חצות הלילה, ואפי' בקהלתינו ק"ק חסידים המקובלים, אף שאנו נוהגים בכל מילי כדברי רבינו האר"י ז"ל, אנו קוראים תהלים בכל הלילות לרפואת חולים ולמנוחת הנפטרים, ובפרט בשבוע ששי של העומר שאנו עושים תיקון כרת כל השבוע, ובחצי הלילה אנו קוראים תהלים בכנופיא, עכ"ל. וכן החמדת ימים בחלק שבת פי"ח, כתב דלא אמרו שלא ללמוד מקרא בלילה למי שהוא בקי בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, שנכון ללמוד בתורה שבעל פה, אך למי שאינו בקי אפס במקרא, אם נורה לו שאין ללמוד מקרא בלילה, נמצא בטל מכל וכל, ובדבר הזה שגו רבים מתופסי התורה, שלא ידעו לכלכל דברי הרב במשפט, ונלכדו בשחיתותם להתגרש מהסתפח בנחלת ה', ויע"ש. וכן הביא כ"ז וכן נקט מוהר"א חמוי בספרו לדרוש אלהים שער ב' פ"ד.

ג. ולכאור' עדיין צריכים אנו למועדי, לברר דעת הגאון הבן איש חי, דכן מצינו שנשאל בזה בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סי' ב', והב"ד החיד"א ביוסף אומץ סי' נד. והוסיף וכתב, הנה כי כן, גם אנו נזהרים שלא לקרוא תהלים קודם עלות השחר, אך אם אנו רואים מי שקורא תהלים בשמורת, אין אנו מוחים בידו לבטלו, אלא רק הבא לשאול נאמר לו שלא יקרא תהלים אלא תורה שבע"פ, דשב ואל תעשה עדיף, זולת בשבת ויו"ט. ועוד כתב גבי אמירת מזמור יענך למקשה לילד בלילה, בדבר זה אני חושש להחמיר אפילו אחר חצות לילה, ופוק חזי מה שכתב הגאון החיד"א ז"ל בחיים שאל הנז', שערער על הקפות של המת בלילה, ולכן גם דבר זה שעושין בשביל היולדת שיושבת בסכנה, לעת ההיא יש לחוש, ואע"ג דקורין מזמור זה בתיקון חצות אחר חצות הלילה, ענין

הלילה. וכיו"ב כתב מהר"ם זכות סי' ל' גבי סליחות וי"ג מדות, דאין לאמרם בתחילת הלילה, דאז הוא התגברות הדינים, וכנז' במקומו [לקמן סי' ב' סעיף ג']. והכא הוא מאותו טעם, ואחר חצות כבר אין שייך הטעם של התגברות הדינים. וכ"כ מהר"פ בהקדמה לספרו הכתוב לחיים ד"ה ונפשי יסובב, והב"ד מהר"י ניניו, וכתב דהמובן מדבריו דיש להמתין לקרות תהלים אחר חצות לילה, אכן בליל ששי וליל שבת אין קפידא אפילו קודם חצות. ומה שתקנו ללמוד תהלים סביב הנפטר משעת מיתה עד שעת קבורה ואפילו בלילה קודם חצות, מפני שהשעה צריכה לכך להגן עליו מהחיצונים וכו', ועש"ע. וכן הוא בדברי הבא"ח סדר פקודי אות ז' שכתב, וכתב הגאון החיד"א ז"ל, ששמע מאדם גדול ומקובל, דיש לחלק בין קריאת תהלים לשאר המקרא, ע"ש, ויש לסמוך על דבריו בקריאת תהלים אחר חצות הלילה דוקא. וכ"כ בכף החיים סופר [סי' רלח סק"ט], והביא ע"ז דברי הגמ' [ברכות ד:], אדם בא מן השדה בערב, אם רגיל לקרות מקרא קורא ואם רגיל לשנות משנה שונה. וכן הביא בשו"ת ויחי יעקב או"ח סי' ט' בשם בנו, והב"ד הגמ' בב"מ פג: פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בעה"ב, ופי' רש"י והתוס' דהיינו שעובד עד צאת הכוכבים, וא"כ איך קראו מקראות בלילה. ודחק דמ"ש ערב, אינו ערב ממש, דמסתמא בא מוקדם יותר להתפלל מנחה, ונמצא שקריאתו ולימודו הוא בזמן שעדיין קצת יום ושרי אף לדעת המקובלים. ולא ידעתי יישוב אחר בפשיטות, זולת עם שידוע שדרך הנגלה לחוד ודרך הנסתה לחוד, וחידוש הוא שחידשו המקובלים מהשגתם הנפלאה, וכמ"ש בספרים שאף רשב"י שחיבר הזה"ק, בכ"ז רובא דרובא של דבריו אין הלכה כמותו. ע"כ. ומ"מ יש להשיג ע"ד דאין זה עניין ואיסור הלכה.

זה של היולדת שאני [וע"ע בשער הכוונות, דרושי אשרי דרוש א']. וכבר תמהו עליו רבים, ומהם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ד בקונט"א דף קכד ע"א, וכתב ע"ז דמה כל החרדה הזאת, הרי באשמורת יש התעוררות הרחמים, ואין לחוש לקריאת מקרא, והרי החיד"א עצמו בקונט"א יושב בסדר כתב לומר תהלים אחר חצות הלילה, ונראה דהדר לכל חסידיו, וכ"כ בבית מנוחה ליום פקודת השנה לקרוא את כל התהלים, וזה שלא כמו שהחמיר הרב פעלים. ובפרט לעת הצורך כמו המקשה ללדת וכיו"ב. ופוק חזי מאי עמא דבר, שבכל תפוצות ישראל נהגו לקרוא תהלים אחר חצות, ואין פוצה פה ומצפצף, ע"כ. וכן תמה ע"ז בשו"ת יבי"א ח"י בהערות על הרב פעלים, וחזר ע"ז בחזו"ע הנדפ"מ אבלות ח"א. אך לענ"ד יש לברר עוד דעת הגאון הבא"ח, דבתחילה כתב שלא למחות ביד הקוראים תהלים, ואח"כ כתב עוד לאסור בכל תוקף קריאת מזמור למנצח כמה פעמים בעבור היולדת. אלא י"ל דאם קוראים תהלים בדרך תחינה ותפלה אין לחוש כ"כ, ואף שהבא לשאול מורים לו שלא יקרא, אך מ"מ קריאת כמה פעמים מזמור למנצח בפני היולדת הוא בגדר לחש וסגולה שראוי להמנע ולמנוע מלומר. וכ"נ במש"כ החיד"א בחיים שאל ח"ב סי' כה גבי הקפת המת, דאף דחילק במקו"א בין קודם חצות ללאחריו כדלהלן, בנדון זה החמיר יותר. ומ"מ דעת הגאון הבא"ח כנז' דאין למנוע הקורא תהלים קודם עמוד השחר.

ד. ומ"מ מצינו חילוק זה דבין קודם חצות ללאחר חצות, בדברי גאון עוזינו החיד"א זצוק"ל, דהמנהג לקרוא התהלים היה באשמורת, וכ"כ להדיא בקונט"א יוסף בסדר סי' ה' אות ו', שאחר תיקון חצות יאמר צ"א פעמים ויהי נועם ויושב בסתר עליון, ואח"כ כל התהלים כולו. וכן במש"כ מהר"י ניניו שהיו קוראים התהלים בחצי

לח ובשו"ת דברי יציב יו"ד סי' קלו אות ב'. ולענ"ד ליכא ראייה מהתם, דמנין דאי הוי כלומד משניות אין חשש לקראם בזמן התגברות הדינים, וכמש"כ האר"י ז"ל וכוז"ל בשם המקובלים. והמעייין בדברי המדרש יראה נוסחו, ונוטלין עליהן שכר כנגעים ואהלות, אך אין הקריאה עצמה כלימוד נגעים ואהלות. ושוב ראיתי שבספר דרכי יושר כתב שהוא בפרט אם קורא באשמורת הבוקר. אך לא מצינו כן בדברי המדרש. וכבר כתב הש"ה הקדוש [הב"ד הפרד"ס באות ברית על התהלים], דהא דאמירת תהלים הוי כעוסק בתורה בנגעים ואהלות, היינו למי שאין לו לב להבין בתורה, אבל מי שיש לו לב להבין בתורה, מוטב שיעסוק בתורה עצמה [עי' בתולדות אדם, רמזי אותיות לחתימת ההקדמה אות שעו]. ושוב ראיתי שבנפש החיים שער ד' פ"ג כתב דמי יודע אם הסכים הקב"ה לדוד בזה, ומה תשובה השיב לו על שאלתו, והב"ד בילקו"י הל' השכמת הבוקר עמ' קעו וכן בספרו שלחן המערכת מע' ד' כלל ק'.

ה. והנה עוד יש לחלק, דשאני מקרא תורה לנביאים וכתובים (וכמו שחילקו גבי מקרא שבכתב אי אתה רשאי לאומרו בעל פה, ד"א דלא אמרו כן גבי תהלים, וכמו שהביא באות הברית שם), וכמש"כ ביפה ללב ח"א סי' רלח סק"ג [הב"ד בשו"ת אור לי סי' מ'], דרק בתורה יש קפידא, שכן נקרא מקרא סתם, אך לומר מזמורי תהלים אין קפידא, כיון שהם שירות ותשבחות, וה"נ מסתברא ומקרא מסייעו, חצות לילה אקום להודות לך, דמשמע דשירות הללו יסדם דוד בלילות וכו'. ונתן בזה רמז בחזו"ע שם עמ' כב, דאיתא בקידושין ל'. מקרא זו תורה, ופי' רש"י, ולא נביאים וכתובים. וכן בברכות ה. במש"נ [שמות כ"ד י"ב] ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. לוחות, אלו עשרת הדברות. והתורה, זו מקרא.

וסברא זו כתבה גם מרן הראש"ל בשו"ת יבי"א ח"ו או"ח סי' ל' וכן בספרו הנדפ"מ חזו"ע אבלות א' עמ' כ'. אך מ"מ במה שהוסיף להוכיח ממה שנהג החיד"א וכתב זה ביומנו, והובא המעשה בתולדות החיד"א עמ' תקמו, וז"ל: טבת, אור ליום ג' הייתי חולה ולא ישנתי בלילה, וקראתי כל התהלים ואח"כ הלכתי לתפלה בס"ד, ע"כ. והוסיף ע"ז הגאון חזו"ע שליט"א, נמצא שהחיד"א עצמו הדר הוא לכל חסידיו ועשה מעשה לקרוא התהלים בלילה כמנהג כל ישראל, ע"כ. ואם קבלה נקבל, אך כבר מצינו זאת בדברי החיד"א להדיא, דדברי האר"י אינם למצניעיהם, ולפ"ז במקום צורך, כגון חולי, ודאי דאפשר לקרוא תהלים, ובמעשה זה, כתב החיד"א להדיא דהיה בחולי. אך עוד הביא בחזו"ע שם מדברי הפרד"ס באות הברית על תהלים [בסוף ההקדמה], וכך כתב: וממוצא דבר מצאנו סמך וסעד לומר שלצורך שעה יש לנהוג לקרוא בספר תהלים גם בלילה, ואין חוששים למה שאמרו רבני המקובלים שאין לקרוא מקרא בלילה, שהרי יעקב אבינו היה קורא ספר תהלים בלילה, וכן אדונינו דוד המלך ייסד וקרא התהלים בלילה, ע"כ. וכך כתב כבר הגאון החיד"א כנז"ל בריש דברינו. ועוד הביא בחזו"ע מדברי המהרש"א מגילה טו: שבזמן המן, מרדכי וסיעתו קראו תהלים בלילה לבטל גזרתו של אותו רשע, וכמש"נ [תהלים כ"ב ג'] ולילה ולא דומיה לי, וסמך ליה ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, לפיכך נענו בלילה, שנא' [אסתר ו' א'] בלילה ההוא נדדה שנת המלך. אך לכאור מהתם אין להוכיח דהוי שעת צרה. ובמה שדימו בכמה ספרים, ומהם בספר נאה להודות על תהלים [ק"י ט קמ"ט], והב"ד בספר שמו יצחק קריספין מע' ת' אות עג, דהקורא תהלים הוי כלומד במשניות נגעים ואהלות [כמ"ש בשו"ח ט"א], וכ"כ בעל דעת קדושים באשל אברהם סי'

בדברי ארצות החיים דהיינו ליל ששי וליל שבת, ומ"ש ליל חמישי וליל ששי, היינו יום חמישי בלילה ויום ששי בלילה, וכדברי הגמ' [פסחים ד.]. אורתא דתליסר נגהי ארביסר, ולא דק שפיר בלישניה. וכן תי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' ב'. ועוד כתב ביבי"א דבלא"ה לא קשיא מדברי הגמ', דהתוס' שם כתבו דהיינו שישלש כל יום, ולכך תיקן רב עמרם גאון לומר כמנהגינו בכל יום מקרא משנה וגמרא קודם פסוקי דזמרה. וכ"כ הרמב"ם פ"א מהל' ת"ת הי"א וי"ב ובטור ש"ע יו"ד סי' רמו ס"ד. ומש"כ הפמ"ג סי' רלח במש"ז סק"א דישלש הלילה כמו היום, כתב היבי"א דהוא משום דלא נחית לדברי האר"י ז"ל, וכתב כן לפי פשוטן של דברים. או שסבר כמ"ד דיכול לקרוא מקרא אחר חצות. ובמה שהקשו מרב אחא שהיה משלים לימודו בלילה, תי' הגאון יבי"א דכיון שהיה גדול בחכמה לא היה צריך לשלש תלמודו וכמש"כ בש"ע יו"ד שם.

ז. ועוד יש מקום להקל בקריאת מזמורים דרך תפלה, וכמו שקוראים כמה מזמורים בק"ש שעל המטה וכן בתפלת ערבית אומרים שיר המעלות, ובספירת העומר אנו מוסיפים מזמור למנצח בנגינות. וכיו"ב כתב בשו"ת מי יהודה סי' כב וכ"כ בשו"ת ויחי יעקב הנז', שכל הקורא מזמורי תהלים בלילה דרך תפלה אין בזה שום חשש, וה"ה מה שקוראים ויתן לך במוצ"ש לסימן טוב. וכן הוא בליקוטי מהרי"ח ח"א סוף סדר תיקון חצות דף ט' סע"ב, שלא הזהיר האר"י ז"ל אלא בדרך לימוד, אך בדרך תחנה ובקשה שרי. וכן הוא בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' קלו ד"ה אך, שו"ת בצל החכמה ח"ד ס"ס מו אות טו, שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' ב'. ומש"כ כמה אחרונים שלימוד המקרא עם פירוש הרי הוא כתורה שבע"פ, אינו נכון כלל לענ"ד, ואכמ"ל. ומ"מ אין ספק דמדת חסידות

והמצוה, זו משנה. אשר כתבתי, אלו נביאים וכתובים. להורות, זו גמרא, ע"כ. וראיתי בשו"ת יבי"א שם [והעתיק דבריו בעטרת פז על התהלים] דלפ"ז מבואר מ"ש ביומא יח: גבי כהן גדול ביוה"כ, אם רגיל לקרות קורא, ואם לאו קורין לפניו, ובמה קוראין לפניו, באיוב, עזרא, דברי הימים. זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל. אך לכאו' אי"צ בזה, דיוה"כ כשבת שאין בזה חשש וכמש"כ בחמדת ימים גבי יוה"כ, שלילה כיום יאיר ונהגו לקרות התהלים בליל יוה"כ. וביבי"א שם הביא עוד כמה תשובות בדבר. ועוד כתב ביפה ללב שראה מקומות שנהגו לקרות תהלים בימי העומר בתחלת הלילה ולא מחה בידם, וכמ"ש בככר לאדן וכו'. ונראה שבנידון קריאת מקרא בלילה, אפי' אם היה מפורש כן בספר הזהר, כיון שדברי קבלה הם היפך דברי התלמוד בכמה דוכתי, נקטינן כדברי התלמוד, וכדמוכח מדברי מרן הב"י, ע"כ. אך יל"ע היכן מצא כן להדיא בתלמודא דידן, ואף מה שמצא במדרש כן, בזה לא אמרינן דהלכה כתלמודא דידן.

ו. וראיתי שתמה בשו"ת אור לי סי' מ' בשם ארצות החיים, מדברי הגמ' בקידושין ל. לעולם ישליש אדם שליש במקרא, שליש במשנה, ושליש בתלמוד, ולא נצרכה אלא ליומי. ופי' רש"י, שני ימים מקרא, שני ימים משנה ושני ימים גמרא. והא חיוב מצות תלמוד תורה ביום ובלילה, וכמו שנא' [יהושע א' ח'] והגית בו יומם ולילה, וכשעוסק במקרא הוא עוסק בו גם בלילה, אלמא דלדינא דגמ' אין קפידא ללמוד מקרא בלילה. ותי' בארצות החיים, דב' ימים שעוסק במקרא היינו ליל חמישי וליל ששי, לפי שהוא מכין לשבת והרחמים מתעוררים. אך באור לי תמה ע"ז מדברי האר"י שליל ששי מכין לשבת, ולא מצינו שליל חמישי מכין. והנה בשו"ת יבי"א שם אות ד' כתב בפשיטות

ס. ביהי רצון שלפני אמירת התהלים לא יאמר עד מלאת ימי שנותינו שבעים שנה, דאפשר דהקב"ה יגזור יותר [סידור היעב"ץ], ובאלף למטה [סק"א] כתב ליישב הנוסח שבפנים יפות ביאר ע"פ המדרש רבה והזה"ק [חיי שרה דף קכט.]. על "ואברהם זקן בא בימים" שהיה זקן באופן שתיקן כל ימיו, וזה הכוונה "ותמלא שנותינו בהם" דווקא שבעים שנה שיהא בהם כללות השבעים [וע"ע מנהג ישראל תורה].

וכיון שאין אומרים ספר שלם י"ל ביהי רצון שאחר התהלים "בזכות מזמורי התהלים שקרינו לפניך ובזכות פסוקיהם", ולאחר מכן יאמרו קדיש, ואם אין מנין ישאירו מזמור אחד עד שיגיעו עשרה ויאמרו הקדיש [מט"א סק"ה, משנ"ב סי' תקפ"א סק"ג וכה"ח ס"ק כב].

סא. נבואת חגי. מצוה לקרות בב' דר"ח אלול פרק א' של נבואת חגי עד פרק ב', דאותה הנבואה נאמרה ביום זה, שנא' שם "בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא" [כה"ח סי' תקפ"א ס"ק טו בשם הנוירות שמשון ובבית אל דף ז' ע"ב]. ואיתא בסנהדרין [דף קא.] דכל האומר פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנא' "ודבר בעתו מה טוב" [משלי ט"ו כ"ג], ובמסכת סופרים [פ"ה ה"א] אמרו דכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בנה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן [והב"ד בכה"ח סי' תכט סק"ו].

סב. משנה. יקרא בכל יום מימי חודש אלול ח"י פרקי משנה וכך יגמור כל השיתא סדרי משנה^נ ויהיה הסיום ביום שמיני עצרת ויאמר קדיש. והגם שיהיו לו עסקים מרובים, עם כל זה ידחוק עצמו ללמוד בלילות המשניות והתקונים [מועד לכל חי אות יב וע"ע מורה באצבע אות רח"ס וכ"כ במחזור בית אל דף ט' ע"ב אות כה].

התורה, אך מי שאינו בכלל הלומדים, יכול לקרוא תהלים אף בתחילת הלילה, ואין למנוע אותו מכך ח"ו, ודבר זה פשוט כביעתא בכותחא.

נו. וכאשר קורא סדר זרעים, יכוין לתקן אשר פגם במאכלות אסורות ובברכות לבטלה. כשקורא סדר מועד, יכוין לתקן אשר חטא בחלול שבת ויו"ט. כשקורא סדר נשים, יכוין לתקן אשר חטא ופגם בעריות ושבועות ונדרים. וכשקורא סדר נזיקין, יכוין לתקן מה שחטא לה' שהזיק לחבירו, דההיזק בעצמו בעי לשלומי. כשקורא סדר קדשים, יכוין לתקן נשמתו הקדושה אשר הוציאה לחולין ואשר לא בנדה וקרי ונטילת ידים [קמח סולת דף ק"מ ע"ג בשם מורה באצבע ובית אל דף מ' ע"א].

להמנע מקריאת התהלים, ובפרט בחצי הראשון של הלילה, וכמש"כ מהרש"ם [ח"א סי' קנח], וכן הביא במשנ"ב [סי' רלח בשעה"צ סק"א] דידחה את מקרא המקרא ליום.

והעולה מהאמור, מעיקרא ראוי להמנע מלקרוא תהלים בלילה, ובפרט בחציו הראשון של הלילה שהוא זמן התגברות הדינים בעולם, ומוטב לעסוק בזמן זה בתורה שבע"פ, אך מ"מ אפשר להתפלל בעבור חולה, ובפרט בתפלת רבים, ואחר חצות אפשר להקל בזה ביותר. אך מ"מ בעבור יולדת או ז' הקפות המת ראוי להחמיר ולהמנע וכמש"כ הגאון החיד"א והרב פעלים. ואין לומר הלכה זו אלא ליראים ויודעי נזהר בשחיטה ובדיקה ולחיוב כרת ולתפלות בלי כוונה. וכשקורא סדר טהרות, יכוין מה שפגם

סג. זהר. יש נוהגים ללמוד התיקונים של הזה"ק ומתחילים מר"ח בכדי לסיים ביום הכפורים [כה"ח סי' תקפא סק"ז] וכך היה המנהג הכא בארץ הקודש מקדמא דנא, וכמש"כ במחזור בית אל [דף ט' ע"ב אות כה]. וכ"כ בקצה המטה [סי' תרג סק"ז] שבארץ הקודש וכן במדינות פולין, כל בן תורה אומר בכל יום דף א' או ב' אף שאינם מבינים, מכל מקום הלשון מקדש ומסוגל מאד לנשמה. ובמורה באצבע כתב [הב"ד בקמח סולת דף ק"מ ע"ג ובבית אל דף ל"ט ע"א אות ז'] דלימוד ספר הזה"ק מרומם על כל לימוד בשגם לא ידע מאי קאמר, ואף שיטעה בקריאתו והוא תקון גדול לנשמה, לפי שהגם דכל התורה שמותיו של הקב"ה, מ"מ נתלבשה בכמה סיפורים, ואדם הקורא ומבין הסיפורים נותן דעתו על פשט הפשט. אבל ספר הזהר הן הסודות עצמן בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתרי תורה, אלא שאינו מובן מקוצר המשיג ועומק המושג, ע"כ¹¹. וכתב במועד לכל חי [אות י"ב] שאשרי אדם שילמד התיקונים באלו הימים, כל תיקון של אותו היום דבר יום ביומו ולא יעבור, כי לכל זהר יש לו שורש וכוונה, לכן טוב שלא יקדים ולא יאחר, וכן היה מנהגו הטוב של עט"ר מורינו הרב המופלא חסין קדוש מר שאירנו הפרד"ס זיע"א, ואפילו בזמן שהיה לו עול הצבור, היה פונה מכל ולומד חובת היום. בפרט בעל תשובה ילמד ה' דפים מזהה"ק בכל יום¹².

נח. כתב באוצרות חיים דף יח ע"ב דכלל העולה שחייב אדם לידע שמו ית' ומי שלא ראה בחכמה זאת הוא כגוף בלא נשמה. עוד כתב שם שבדורות אלו מצוה ושמחה לפני הקב"ה שתתגלה חכמה זאת דבזכותא יבוא משיח צדקנו במהרה בימינו אמן. ועי' בנצוצי אורות על הזה"ק חיי שרה קל: וכתב הגאון מהרח"פ בכל החיים מע' ז' כלל ב', גלוי וידוע עוצם לימוד הזהר, דנורא ונשגב מאד, והכל רזין עילאין עמוק עמוק מי ימצאנו. ועד היכן הגיע, דבשבחי רבינו האר"י זיע"א דף כה ע"ב כתב דהסיבה דכבה נרו של עולם האור המופלא רבינו האר"י ז"ל כמעט שכב היה בעבור שגילה לתלמידו פירוש המאמר דסדר טהרה, והא גרמא ליה דנח נפשיה. ועוד הובא שם דבשביל שגילה פירוש של מאמר של הזהר סדר בשלח כי יזמין לשפחה הוא השכינה גרמא דנפל מיתת בנו משה, ע"ש. ומי יעמוד בסוד ה' דלפי מה שהובא שם דהיה גלגול רשב"י עליו נאמר ועמכם תמות

נז. ואף שכתבו דאין חובה להבין הדברים ויש מעלה בקריאת הזהר אף בלא הבנה, אך פשוט הדבר דראוי שיבין הדברים, וכמש"כ בשער הגלגולים הקדמה לח: גם אטרח להבין מה שאני מבין בספר הזהר בכל מאמר ומאמר בלי ליאות עד שאבין. ובשכר הלומד ומבין בזה"ק, כתיב [ישעיה ס"ד ג'] "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה", וכתב בשער הפסוקים שם, אלהים יעשה למחכה לו, עין לא ראתה אלהים זולתך, ואיתא בזה"ק שמות דף יב. כי מי שיושב בנחת, ומחכה ומדייק להבין כל מילה ומילה דאורייתא על תיקונה, יעשה לו אלהים ג"כ נחת רוח אחר, כי יתן לו שכר נפלא, אשר עין צדיקים אחרים לא ראו שכר כמוהו, זולת הקב"ה שהכל גלוי לפניו. וזהו אמרו, ענין יהיה עין שלא ראתה שום עין אחר, מה שענין תראה זולתו ית' כי הוא ידע וצופה הכל, ומי יזכה אל היות לו עין כזה, ואמר כי דבר זה יעשהו האלהים למחכה לו.

סד. מוסר. בכל יום יקבע לעצמו זמן ללמוד מוסר ורבים הספרים שמהם ילמד להיטיב כגון חובות הלבבות, ראשית חכמה, שבט מוסר ועו' [מועד לכל חי אות יב וע"ע אלף המגן ס"ק טו]. וע"ע מש"כ לעיל סעיף לה.

סה. יזהר שלא ללמוד בספרי מינים וצדוקים המדפיסים תנ"ך ותהלים או ספרי מוסר, כי איסור גמור ללמוד בהם ואפילו תינוקות אסור ללמדם בהם, אלא יחפש וידקדק הדק היטב דפוס על ידי ישראל וילמוד בהם [בית אל דף ל"ט ע"א אות יו"ד^ט].

סו. מנהג ישראל להחליף הפרוכות של ארון הקודש וספרי התורה לפרוכות בצבע לבן^ו.

סז. בחודש אלול לא ישחוט אווז [מועד לכל חי סי' יא אות ח' בשם אור חדש].

סח. ז' אלול הוא יום טוב במגילת תענית שבו נחנך שער ירושלים, שסתרוהו העכו"ם וגברה ידם של ישראל ובנאוהו, וכשגמרו לבנותו עשאוהו יו"ט ואסרו בו הפסד [מגילת תענית פ"ו]. ועוד אמרו שם בפרק אחרון דהמתענה ביום זה מובטח לו שהוא בן העולם הבא, וכן מתענים בו מחמת שמתו בו מוציאי דיבת הארץ, אך כיום בטלה מגילת תענית ואין יו"ט זה נוהג כדאיתא בר"ה יח: [ועי' ארחות חיים על ט"ו באב, סדר רב עמרם השלם ח"ב דף עד, מחזור ויטרי עמ' 229, טוש"ע או"ח סי' תקפ וכן גבי י"א וי"ז אלול].

סט. בז' אלול לא ישבע, ועי' ספר הזכירה [דף מח ע"א] שכתב כן על ו' אלול אך במועד לכל חי

הטומאה רח"ל וקרוב להיות שיוצאים הבנים הללו אפיקורסים ח"ו כמש"כ הרב משמרת הברית שם ומרן החבי"ף ז"ל בספר רוח חיים סי' קנ"ה שמילא פיו תוכחת בכמה חרמות ונידוים ושמתות וגזירות לבל יקרב איש אתם, ולא ילך בנתיבתם עד שגזר אומר שלא להתרפות מהם ולא ליהנות מהם ומכ"ש שלא לקרות בספריהם.

ס. כתב בספר עבד אברהם דמנהג ישראל קדושים, שבחודש הרחמים ועשרת ימי תשובה עושין מפה לס"ת או פרוכת להיכל וכיוצא. והטעם פשוט לזה, דכיון דבאלו ימי התשובה עלה משה לרקיע להתפלל למחילת עשיית העגל שבסיבתו נשתברו הלוחות שהיו מחזיקין את התורה הקדושה, ובמנחת יוה"כ ירד משה עם הלוחות שניות, לכך נהגו בתוך ימים אלו לעשות תכשיטי כסף לס"ת, וגם מפה נאה ופרוכת וכיוצא, דומה קצת למה שעשה משה רבינו ע"ה.

חכמה, זיע"א. והיינו מ"ש אדם כי ימות באהל [במדבר י"ט י"ד], דאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה [ברכות סג:].

נט. ועש"ע דף ע"ח ע"ב שהאריך בזה, והביא שם מעשה ממהר"י סוזין ז"ל בעיה"ק ירושלים תובב"א וכמש"כ הרב משמרת הברית הלי' מינים סי' ח' שהאריך הרחיב למעניתי שאלו המינים המדפיסים ספרים שלנו תנ"ך ותהלים דינם דין ס"ת שכתבה מין. ויש להזהר בזה ביותר בכל המתעסקים בהוצאת הספרים שיהיו יראי שמים בתכלית, וזה כלל מוסכם שכל כתבי הקודש הכל תלוי בדעת הכתוב והמחבר והמתעסק בהם בין לטוב בין למוטב, והכל לפי כח הקדושה המושך במחשבתו בעת כתיבתו אותם, כן תגדל השארת האורות על האותיות, ומשם יומשך קדושה לקורא בהם וכן להפך. ומזה הטעם אסרו תינוקות להתלמד בהם, לפי שעושה בהם מחשבת הפיגול, ושורה עליו

ע. בט' אלול נולד דן בן יעקב אבינו ע"ה [סדר הדורות דף טו ע"ב] וכתב במועד לכל חי [סי' י"א סוף אות ב'] דהוא זמן דין.

עא. בי"ב אלול לא יקיו דם ולא ילכו התינוקות יחידים, ולא יוציא ילד לשוק בלא מכסה [ספר הזכירה דף מח ע"א, מועד לכל חי אות ו', ומש"כ שלא יקיו דם כ"כ הרמב"ם ובדרך ישרה]. וכן בט"ז, י"ז, י"ח וכ"ח אלול לא יקיו דם [דרך ישרה ומועד לכל חי אות ח'].

עב. כשיש ב' שבתות בין ראש השנה לסוכות קוראין וילך ונצבים כל אחד בנפרד, ומחברים מטות ומסעי אע"פ שהם פרשיות גדולות, ולא את ניצבים וילך שהם פרשות יותר קצרות בכדי שתסתיים שנה וקללותיה בסדר נצבים, ואין אנו רוצים שיכנסו בתוכחות של שנה שעברה בשנה החדשה [תוס' ב"ב פח: ד"ה וקללם ובטעמי המנהגים ח"א סי' תשל. ועי' ויאמר שאול דברים כ"ו ט"ז, פרשת נצבים].

עג. בי"ז אלול יו"ט במגלת תענית, דאיתנטילו רומאי מיהודה וירושלים מפני שהיו מצרין לבני ירושלים, ולא היו יכולים לצאת ולבא מפניהם ביום אלא בלילה, והיו מלכי יון מושיבין קסטיראות בעיירות להיות מענים את הכלות ורק אח"כ היו נישאות לבעליהן, ולא היה אדם מבקש לישא אשה וכו', ובת אחת היתה למתתיהו וכשהגיע זמנה להנשא בא הקסטירין לטמאה ולא הניחו בידם והרגום, ואותו היום עשאוהו יו"ט [מגלת תענית פ"ו]. וכנז' בטלה מגלת תענית.

עד. בכ"ב אלול יו"ט במגלת תענית, דתבנא לקטלא רשיעא, שהיו יוונים שרויים בא"י ולא היו יכולים לשלוח יד ברשעים שבהם עד שיצאו משם, המתינו להם ג' ימים אם עשו תשובה עשו וכו', נמנו עליהם והרגום ואותו היום עשאוהו יו"ט [מגלת תענית שם], וכנז' בטלה מגלת תענית.

עה. בכ"ד אלול קורין בסדר וישלח [בראשית ל"ו ל"א] "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום" וכו' עד "בת מי זהב" [פסוק ל"ט], דבזה נרמזו חיי ז' מלכים שהיו קודם ו' ימי בראשית כמבואר בעץ חיים, והם בסוד שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן והתחלתן היה בי"ז אלול וגמרם ביום כ"ד, וביום כ"ה התחילו ימי בראשית כמ"ש בפתחי עולם ריש כוונות ר"ה [כה"ח סי' תקפא ס"ק כא].

עו. בכ"ה אלול נברא העולם [לשיטת ר' אליעזר] וטוב ללמוד פרשת בריאת העולם עד יום א' וכן בכל יום עד שבר"ה ילמד פרשת יום הששי שבו נברא העולם [ר' ישראל לינגו בכת"י מספר תהלות ה', ברכ"י סי' תקפא ס"ק י"ט, מנהגי האג"ן שבנתיבי עם אות סה וכה"ח ס"ק כ"א. וכן נהג הרב שד"ח מילדותו כמש"כ בספרו מע' ב' כלל ק"כ]. ובמועד לכל חי [אות נ'] הוסיף דראוי לגבאי הקהלה הקדושה שיצוו לש"ץ דאחר גמר התפלה אחרי ברכו האחרון, יקרא הש"ץ בקול רם מתוך החומש פרשת אותו היום, כמו שעושים בלימוד סדר שכיות החמדה, וליכא משום טירחא דציבורא דהוא דבר מועט מן המועט, ומזכה את הרבים.

עז. מי שלא יכל להשכים לסליחות ישכים לפחות מיום זה [מועד לכל חי אות נ'] והובא במקומו לקמן בסדר הסליחות ריש סי' ב'].

עח. ישתדל לעלות לתורה ביום זה [בא"ח בלשון חכמים].